

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/19140>

Please be advised that this information was generated on 2018-10-22 and may be subject to change.

Een gekleurde blik op de wereld

*Een studie naar de relatie tussen blootstelling aan media en
opvattingen over etnische minderheden*

Maurice Vergeer

Een gekleurde blik op de wereld

Een studie naar de relatie
tussen blootstelling aan media en
opvattingen over etnische minderheden

Een wetenschappelijke proeve op het gebied
van de Sociale Wetenschappen

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor
aan de Katholieke Universiteit Nijmegen,
volgens besluit van het College van Decanen
in het openbaar te verdedigen op
dinsdag 7 november 2000
des namiddags om 3.30 uur precies

door

Maurice René Mary Vergeer

geboren op 1 maart 1965
te Nijmegen

Promotoren:

Prof. dr. P.L.H. Scheepers
Prof. dr. K. Roe (KU Leuven)

Manuscriptcommissie:

Prof. dr. A.J.A. Felling
Dr. J. van den Bulck (KU Leuven)
Prof. dr. P.W.M. Rutten (EUR)

ISBN 90-9014179-0
NUGI 656 / 664

© Maurice Vergeer, Nijmegen

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by other means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without written permission from the publisher.

Voorwoord

In 1995 besloten Peer Scheepers, Paul Rutten en ik sociale verschijnselen als anomie, 'subjectief ervaren etnische dreiging', alsook opvattingen over veiligheid en criminaliteit te bestuderen. Aangezien zowel sociologische als communicatiewetenschappelijke theorieën deze verschijnselen centraal stelden, opende dit tevens de weg tot een multidisciplinaire benadering van het onderzoeksprobleem.

In de eindfase van het schrijven van dit artikel vroeg Peer Scheepers of ik interesse had nog enkele vervolgstudies op dit onderzoeksterrein te doen. Immers, er waren nog theoretische vragen onbeantwoord. Uiteindelijk zou dit tot een proefschrift kunnen leiden. Na rijp beraad in de kerstvakantie van 1995 besloot ik wegens het interessante en belangrijke thema deze stap te nemen. Hierbij werd gekozen om, in plaats van een integraal boekwerk, een serie artikelen te schrijven. Deze zouden daarna, door het toevoegen van een eerste integrerend en een laatste concluderend hoofdstuk, tot een boek worden gebundeld. Omdat het schrijven van een dissertatie naast een reguliere baan toch niet altijd even makkelijk bleek, heeft het schrijven van de dissertatie iets langer in beslag genomen dan oorspronkelijk was gepland.

Dit proefschrift is gebaseerd op een serie eerder gepubliceerde artikelen (hoofdstukken twee tot en met vijf). Deze artikelen zijn integraal in het boek opgenomen. Echter, omdat het gaat om zelfstandig te lezen artikelen, is er deels een overlap tussen deze artikelen. Om de lezer niet te vermoeien met deze overlap, is gekozen om deze paragrafen een afwijkende lay-out te geven. De lezer kan deze paragrafen overslaan zonder de essentie van het betoog te verliezen.

Hoewel het schrijven van een proefschrift uiteindelijk een 'eenzame' bezigheid is, is het geen product dat in een vacuüm gestalte krijgt. Een paar mensen wil ik bedanken. Allereerst bedank ik Peer Scheepers voor de uitstekende begeleiding. Hij laat het schrijven van een proefschrift bedrieglijk eenvoudig lijken. Keith Roe, die halverwege het project betrokken is geraakt bij de begeleiding van de dissertatie, bedank ik voor zijn kritische commentaar.

Ook bedank ik mijn collega's van de sectie Methoden en Technieken, de Research Technische Ondersteuningsgroep, de Computer Ondersteuningsgroep, maar in het bijzonder de collega's van de Metafoorgroep voor hun interesse en de prettige werksfeer. Ook bedank ik mijn familie, vrienden en kennissen voor hun getoonde interesse.

Mijn ouders bedank ik omdat zij mij heel wat jaren terug hebben gestimuleerd te gaan studeren, en mij ook de mogelijkheid hebben gegeven. Dit is uiteindelijk, gezien dit proefschrift, "uit de hand gelopen".

Inhoudsopgave

HOOFDSTUK 1

ETNISCHE MINDERHEDEN EN DE MEDIA 1

- 1.1 Inleiding: negatieve attitudes ten aanzien van etnische minderheden 1
- 1.2 Sociale Identiteitstheorie 3
- 1.3 Realistische Conflict Theorie 6
- 1.4 Probleemstelling 7
- 1.5 'Cultural Indicators': een additionele verklaring van 'subjectief ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden' 9
 - 1.5.1 *'Institutional Process Analysis'* 12
 - 1.5.2 *'Message System Analysis'* 15
 - 1.5.3 *'Cultivation Analysis'* 20
 - 1.5.4 *Methodologische kritiek op 'Cultivation Analysis'* 27
 - 1.5.5 *Progressie in onderzoek naar cultivatie door televisie: de onderzoeksstrategieën* 36
- 1.6 Vier operationele vraagstellingen 38
 - 1.6.1 *Algemene blootstelling aan televisie versus gedifferentieerde blootstelling* 38
 - 1.6.2 *Blootstelling aan publieke en commerciële programmering* 39
 - 1.6.3 *Blootstelling aan dagbladen* 39
 - 1.6.4 *Een integrale analyse* 39
- 1.7 Data 40

HOOFDSTUK 2

CULTIVATIE THEORIE IN EEN VERANDERD MEDIALANDSCHAP.

OVERZICHT VAN EERDERE STUDIES EN EEN TOETSING VOOR EEN MIDDELGROTE STAD 43

- 2.1 Achtergrond: eerdere studies 43
- 2.2 Kritiek op eerdere studies 44
- 2.3 Probleemstelling 45
- 2.4 Theorieën en hypothesen 46
- 2.5 Dataverzameling, steekproef en representativiteit 52
- 2.6 Operationalisering 52
- 2.7 Analyses 55
- 2.8 Resultaten 57
 - 2.8.1 *Eerste-orde cultivatie: inschatting van criminaliteit* 57
 - 2.8.2 *Tweede-orde cultivatie: attitudes ten aanzien van de werkelijkheid* 60
 - 2.8.3 *'Mainstreaming'* 62
 - 2.8.4 *'Resonance'* 63
- 2.9 Conclusies en discussie 65

HOOFDSTUK 3

PUBLIEKE VERSUS COMMERCIËLE PROGRAMMERING: EFFECTEN VAN BLOOTSTELLING AAN TELEVISIE OP 'SUBJECTIEF ERVAREN ETNISCHE DREIGING' 73

- 3.1 Recente ontwikkelingen in het televisielandschap 73
- 3.2 Etnische minderheden op televisie 75
- 3.3 Cultivatie Theorie 76
- 3.4 Hypothesen 77
- 3.5 Alternatieve verklaringen inzake 'subjectief ervaren etnische dreiging' 79
- 3.6 Dataverzameling, steekproef en representativiteit 80
- 3.7 Operationalisering 80
- 3.8 Werkwijze 81
- 3.9 Resultaten 82
- 3.10 Conclusie en discussie 87

HOOFDSTUK 4

EXPOSURE TO NEWSPAPERS AND ATTITUDES TOWARDS ETHNIC MINORITIES: A LONGITUDINAL ANALYSIS 91

- 4.1 Research problem 93
- 4.2 Theories about media exposure and the perception of ethnic threat 93
- 4.3 Alternative explanations for the perception of ethnic threat 95
- 4.4 The Longitudinal Trend 97
- 4.5 Data and Measurements 98
- 4.6 Method 99
- 4.7 Results 100
- 4.8 Conclusions 104

HOOFDSTUK 5

BLOOTSTELLING AAN MEDIA EN 'SUBJECTIEF ERVAREN ETNISCHE DREIGING'. EEN INTEGRALE ANALYSE 109

- 5.1 Inleiding en probleemstelling 109
- 5.2 Theorieën over de rol van media 110
- 5.3 Alternatieve verklaringen: Sociale Identiteitstheorie en Realistische Conflict Theorie 112
- 5.4 Data en meetinstrumenten 114
- 5.5 Methode 116
- 5.6 Resultaten 117
- 5.7 Conclusie 123

HOOFDSTUK 6

SAMENVATTING EN DISCUSSIE 129

- 6.1 Samenvatting van algemene en specifieke blootstellings-hypothesen 129
- 6.2 Resultaten van integrale analyse 132
- 6.3 Evaluatie van de omvang van cultivatie-effecten 134
- 6.4 Evaluatie van de concurrerende theorieën 136
- 6.5 Kanttekeningen bij het onderzoek 136
- 6.6 Vooruitgang ten opzichte van eerder onderzoek 137
- 6.7 Discussie: aanbevelingen voor vervolgonderzoek 139
 - 6.7.1 *Theoretische aanbevelingen 139*
 - 6.7.2 *Methodologische aanbevelingen 143*

ABSTRACT 145

LITERATUUR 153

CURRICULUM VITAE 163

Lijst met figuren

- Figuur 1 Aantal asielverzoeken, aantal afwijzingen en aantal toegelaten vluchtelingen 1
- Figuur 2 Mensen uit niet-OESO landen als percentage van de gehele Nederlandse bevolking 2
- Figuur 3 Immigratie (*1000), ingediende asielverzoeken (*1000) en etnische discriminatie 3
- Figuur 4 Relaties tussen verschillende realiteiten 9
- Figuur 5 De rol van televisie in de sociale constructie van de realiteit 10
- Figuur 6 Mogelijke vormen van 'mainstreaming': gemiddelde niveaus van inschattingen of attitudes, afhankelijk van blootstelling aan televisie en subpopulatie 21
- Figuur 7 Mogelijke vormen 'resonance': gemiddelde niveaus van inschattingen of attitudes, afhankelijk van blootstelling aan televisie en subpopulatie 22
- Figuur 8 Mogelijke vormen van 'mainstreaming' en de mate van cultivatie door blootstelling aan televisie 24
- Figuur 9 'Mainstreaming' van inschattingen en opvattingen door blootstelling aan televisie 62
- Figuur 10 'Resonance' van inschattingen door blootstelling aan televisie en contextuele kenmerken 64
- Figuur 11 Gemiddelde blootstelling aan televisie per etmaal 73
- Figuur 12 Procentuele verdeling naar programmacategorieën op Nederlandse zenders in 1993 74
- Figuur 13 Non-recursief model van blootstelling aan televisie en 'subjectief ervaren etnische dreiging' 87
- Figure 14 Immigration (*1000) and ethnic discrimination 91
- Figure 15 Number of articles about ethnic crime per year (total and per newspaper) 92
- Figure 16 Difference in number of articles about ethnic minorities in newspapers (1990=100) 97

Lijst met schema's

- Schema 1 Actoren in het institutionele proces 13
- Schema 2 Centrale vragen in de 'Message System Analysis' 16

Lijst met tabellen

- Tabel 1 Bivariate productmomentcorrelaties en eta's tussen blootstelling aan televisie en cultivatie-variabelen 55
- Tabel 2 Eerste-orde cultivatie: multiële regressie van blootstelling aan televisie en achtergrondkenmerken op inschatting van criminaliteit: woninginbraken en mishandelingen 58
- Tabel 3 Tweede-orde cultivatie: multiële regressie van blootstelling aan televisie en achtergrondkenmerken op attituden ten aanzien van de werkelijkheid: anomie en 'subjectief ervaren etnische dreiging' 60
- Tabel 4 'Mainstreaming' en blootstelling aan 'drama en amusement': standaarddeviaties 63
- Tabel 5 Principale factoranalyse van televisiegenres (varimax geroteerd) (n = 582) 68
- Tabel 6 Principale factoranalyse van anomie (n = 558) 68
- Tabel 7 Principale factoranalyse van 'subjectief ervaren etnische dreiging' (n = 533) 69
- Tabel 8 'Mainstreaming' en blootstelling aan televisie algemeen en blootstelling aan 'nieuws en informatie' 69
- Tabel 9 Uniek verklaarde varianties door blootstelling aan televisie en achtergrondkenmerken 70
- Tabel 10 Percentage drama-aandeel per zender naar herkomst 75
- Tabel 11 Productmomentcorrelaties tussen blootstelling aan televisiezenders en programmagenres 82
- Tabel 12 Multiële regressie op 'subjectief ervaren etnische dreiging' (n=541) 84
- Tabel 13 Uniek verklaarde varianties met betrekking tot 'subjectief ervaren etnische dreiging' 86
- Table 14 Multi-sample factor analysis on items measuring perception of ethnic threat (n=2700) (common metric standardized solution) 98
- Table 15 Regression of perception of ethnic threat on exposure to newspapers, socio-structural characteristics and year (n=2298) 101
- Table 16 Uniquely explained variance in the perception of ethnic threat 103
- Table 17 Model fit indices 103
- Tabel 18 Multiële regressie van blootstelling aan media, sociaal-structurele kenmerken en wijkenkenmerken op 'subjectief ervaren etnische dreiging' (n=711) 119
- Tabel 19 Uniek verklaarde varianties van subjectief ervaren etnische dreiging 123
- Tabel 20 Multi-sample factor analyse op indicatoren van 'subjectief ervaren etnische dreiging' (n=871) (common metric standardized solution) 127

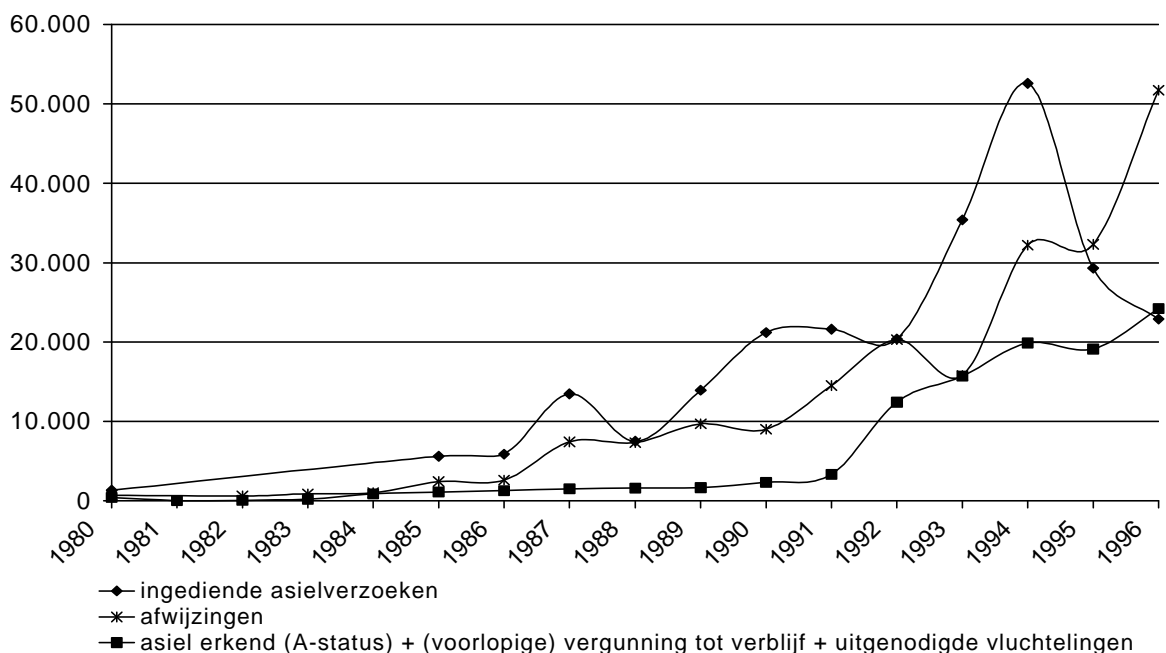
Hoofdstuk 1

Etnische minderheden en de media

1.1 Inleiding: negatieve attitudes ten aanzien van etnische minderheden

Als gevolg van een krappe arbeidsmarkt worden in het begin van de jaren zestig buitenlandse werknemers geworven om in Nederland te komen werken. Het betreft hier voornamelijk mensen uit Spanje, Portugal, Turkije en Marokko. Op dat moment wordt aangenomen dat, zodra de krappe arbeidsmarkt verruimt, deze buitenlandse werknemers weer terug zullen gaan naar hun land van herkomst. Dit blijkt echter niet het geval: buitenlandse werknemers hebben in Nederland een eigen bestaan opgebouwd en ook hun gezinsleden naar Nederland laten komen. Deze gezinshereniging vindt voornamelijk plaats aan het eind van de jaren zeventig en het begin van de jaren tachtig. Tevens kenmerkt deze periode zich door de komst van een relatief groot aantal Surinamers omdat het verdrag inzake vrije vestiging, destijds ingesteld bij de onafhankelijkheid van Suriname, verliep. In de tweede helft van de jaren tachtig wordt de immigratie gekenmerkt door een groep mensen die toevlucht in Nederland zoekt, namelijk asielzoekers (zie Figuur 1).

Figuur 1 Aantal asielverzoeken, aantal afwijzingen en aantal toegelaten vluchtelingen

Bron: CBS, 1990-1996

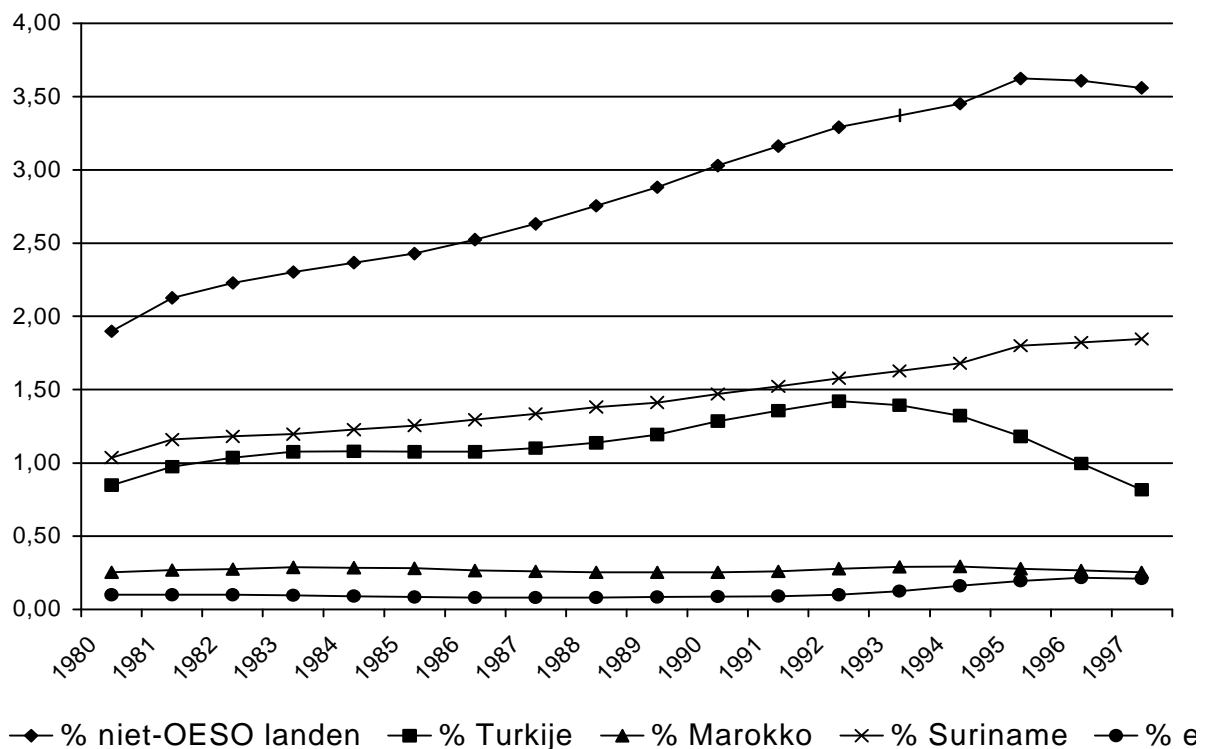
Was het aantal ingediende asielverzoeken in 1980 ongeveer 1300, in 1990 bereikt het zijn voorlopige hoogtepunt van ruim 21.000, terwijl 1994 het absolute hoogtepunt vormt met

ruim 52.000 asielverzoeken. Ook het aantal gehonoreerde verzoeken is in het begin van de jaren negentig aanzienlijk gestegen: in de periode 1990-1996 vertienvoudigt dit van 2300 tot 24200. In dezelfde periode stijgt overigens ook het aantal afgewezen asielverzoeken van ongeveer 9.000 tot ongeveer 51.000.

Gedurende de tijd dat asielzoekers in afwachting zijn van een beslissing omtrent hun asielverzoek, verblijven zij in asielzoekerscentra. Met name deze groep mensen en de opvang en (tijdelijke) huisvesting van deze groep, maar ook de groep allochtonen in het algemeen blijkt in Nederland regelmatig punt van discussie, in de politiek en ook in de media (Coenders & Scheepers, 1998; Lubbers, Scheepers & Wester, 1998).

De toename van mensen die asiel aanvragen en krijgen heeft ook consequenties voor de bevolkingssamenstelling van Nederland. Sinds 1 januari 1991 omvat de Nederlandse bevolking meer dan 15 miljoen inwoners. In 1998 is dit reeds gegroeid tot 15.7 miljoen inwoners. Het aandeel van mensen uit niet-OESO landen is in de periode van 1980 tot 1998 gestegen van 1.9 procent tot 3.5 procent (zie Figuur 2). Mede door een strenger toelatingsbeleid ten aanzien van asielzoekers lijkt dit percentage zich vanaf 1995 te stabiliseren en zelfs licht te dalen. Zie daartoe ook de daling van het aantal asielzoekers na 1994 in Figuur 1.

Figuur 2 Mensen uit niet-OESO landen als percentage van de gehele Nederlandse bevolking

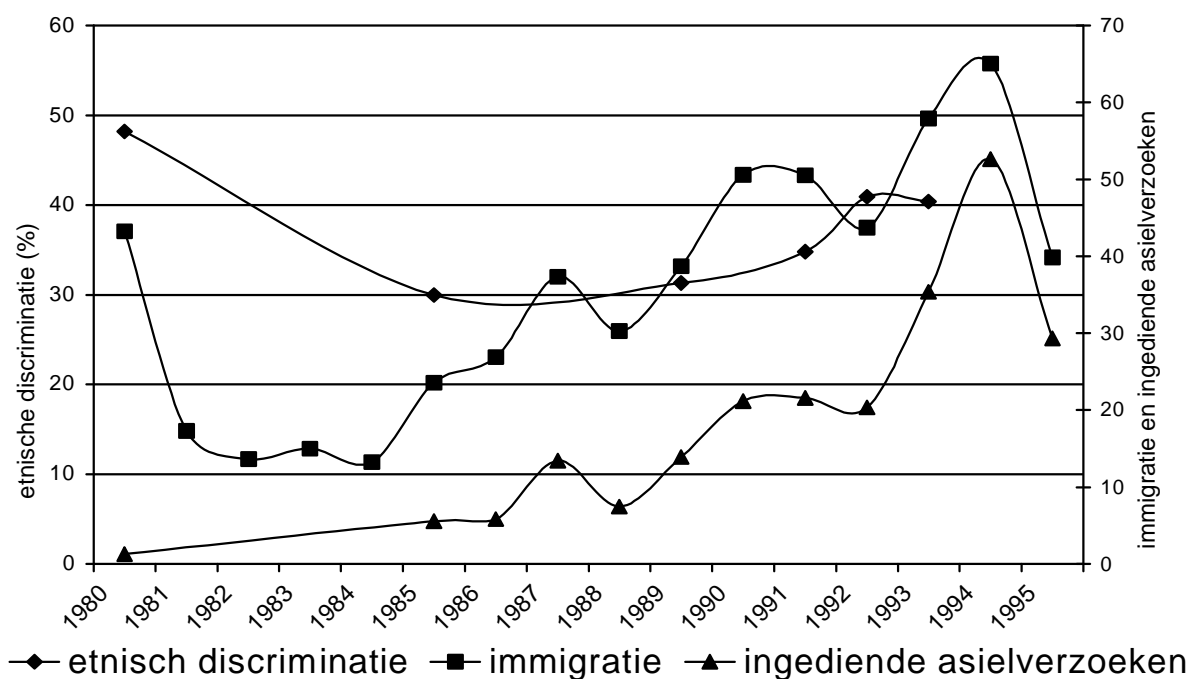

Bron: CBS, 1990-1996

Ook zien we dat het percentage Turken vanaf 1992 enigszins terugloopt. De sterke daling van dit percentage is te wijten aan de toename van het aantal genaturaliseerde Turken in Nederland: dit stijgt van 2.000 per jaar in 1990 tot ruim 33.000 in 1995 (CBS, 1999). Verder constateren we een lichte stijging in het percentage Surinamers vanaf het begin van de jaren negentig. De conflicten in voormalig Joegoslavië hebben ertoe geleid dat er sinds 1994 een stijging optrad in een aantal asielzoekers. Overigens blijkt het aandeel van voormalig Joegoslaven in de totale Nederlandse bevolking maar gering. Fluctueerde dat percentage tot 1991 rond .09 procent, daarna steeg dit percentage gestaag tot .21 procent in 1997. Relatief beschouwd is het dan wel een aanzienlijke stijging, maar absoluut gezien is het een relatief klein aantal (14 in 1991 en 33 in 1997).

De komst en aanwezigheid van etnische minderheden blijkt vaak samen te gaan met negatieve opvattingen over etnische minderheden (zie Figuur 3). Uit studies dienaangaande blijkt dat een toename in etnische immigratie gepaard gaat met meer steun voor etnische discriminatie (Scheepers, 1996; Coenders & Scheepers, 1998).

Figuur 3 Immigratie (*1000), ingediende asielverzoeken (*1000) en etnische discriminatie

Bron: Scheepers, 1996; CBS, 1990-1996

De verklaring voor negatieve attitudes en discriminerend gedrag ten aanzien van etnische minderheden wordt voor een belangrijk deel gezocht in sociaal-psychologische en sociologische theorieën. Het betreft hier met name de Sociale Identiteitstheorie en de Realistische Conflict Theorie.

1.2 Sociale Identiteitstheorie

De basis van de Sociale Identiteitstheorie is gelegd door Tajfel (1970; Tajfel, Billig, Bundy & Flament, 1971; Pettigrew, 1958; Pettigrew, Allport & Barnett, 1958). De onderzoekstraditie, waar deze theorie op is gebaseerd, wordt duidelijk geïllustreerd in een onderzoek onder vier raciale groepen in Zuid Afrika waar ten tijde van het onderzoek raciale vooroordelen en rassendiscriminatie een geïnstitutionaliseerd en een door een groot deel van de blanke bevolking geaccepteerd maatschappelijk verschijnsel was. Pettigrew et al. (1958) onderzochten in deze context of Afrikaners en andere etnische groepen foto's van gezichten van mensen afkomstig uit verschillende etnische groepen correct konden categoriseren. Uit dit experiment blijkt dat Afrikaners en Engelsen uiterst voorzichtig waren om niet-Europese etniciteiten in te delen in de Europese categorie. Daartegenover staat dat alle overige etniciteiten door Afrikaners en Engelsen vooral in de categorie Afrikanen werden geplaatst. Op deze wijze maken zij een duidelijk onderscheid naar blank en zwart. Volgens de auteurs streven met name de Afrikaners, middels deze strategie van 'overexclusion' en 'overinclusion', ernaar een zeer duidelijk onderscheid te maken tussen hun eigen blanke groep ('in-group') en de andere groep ('out-group').

Het hierboven beschreven gedrag doet zich voor binnen een context waar Apartheid en de daarmee gepaard gaande vooroordelen en discriminatie een algemeen geaccepteerd verschijnsel was; kortom, een context die rijk is aan waarden en normen. De vraag die de auteurs zich echter stelden was wat de minimale condities zijn om over te gaan tot deze intergroepdifferentiatie. Zou dit proces zich exclusief voordoen als het etnische groepen betrof of ook als het een min of meer triviaal onderscheid betreft? Om deze vraag te beantwoorden zijn zogenoemde 'minimal group experiments' ontwikkeld.

Deze 'minimal group experiments' vertrekken vanuit de veronderstelling dat mensen, om orde in de complexe dagelijkse werkelijkheid te scheppen, hun waarnemingen ordenen c.q. categoriseren. De effecten van deze sociale categorisatie worden aangetoond door zogenoemde 'minimal group experiments' (voor een overzicht zie Taylor & Moghaddam, 1987). In deze experimenten wordt mensen gevraagd een bepaalde triviale taak uit te voeren, bijvoorbeeld het schatten van de lengte van lijnen. De deelnemers aan het experiment wordt tevens verteld dat mensen zich bij deze taak op twee punten kunnen onderscheiden namelijk de mate waarin het lijnstuk onder- dan wel overschat wordt (de neutrale conditie), of de mate waarin mensen meer of minder accuraat zijn in de schatting (de value-conditie). Nadat mensen aan deze taak hebben meegedaan wordt hen gevraagd, aangezien zij toch aanwezig zijn, om ook met een 'ander' (het eigenlijke) experiment mee te doen. De mensen wordt meegedeeld dat zij op basis van de prestatie op de taak in twee groepen verdeeld worden. In realiteit vindt de groepsindeling plaats op basis van toeval. De mensen krijgen de groepsindeling individueel te horen en zijn bovendien niet op de hoogte van andermans groepslidmaatschap. Vervolgens wordt mensen uit de neutrale conditie verteld dat zij op basis van de onder- of overschatting ingedeeld zijn, terwijl degenen uit de value-conditie te horen krijgen dat hun indeling op basis van accuratesse plaatsvindt. De taak die zij nu krijgen is het uitdelen van beloningen en boetes aan mensen van de eigen en

de andere groep. Bij de allocatie van deze beloningen en boetes hebben de deelnemers in theoretisch de keuze uit vier opties:

Rechtvaardigheid: er worden gelijke beloningen aan de leden van de eigen groep ('in-group') en van de andere groep ('out-group') toebedeeld;

Maximale gezamenlijke winst: beloningen worden op dusdanige wijze verdeeld dat de winst voor zowel leden van de 'in-group' als van de 'out-group' maximaal is;

Maximale 'in-group' winst: beloningen worden dusdanig verdeeld dat leden van de 'in-group' de hoogste beloning krijgen, ongeacht hetgeen de 'out-group' leden krijgen;

Maximaal verschil ten gunste van de 'in-group': beloningen worden dusdanig verdeeld dat het verschil in beloningen tussen leden van de 'in-group' en van de 'out-group' zoveel mogelijk verschillen ten gunste van de 'in-group'.

De resultaten van deze experimenten laten zien dat mensen bij de toewijzing van beloningen leden van de 'in-group' prefereerden ten koste van leden van de 'out-group'. Met andere woorden, men kiest voor de opties *maximale verschil ten gunste van 'in-group'* en *maximale 'in-group' winst*. Tajfel c.s. concluderen dan ook dat groepsvorming en discriminerend intergroepsgedrag zich ontwikkelen als gevolg van sociale categorisatie op zich.

Op basis van dit type psychologische experimenten concluderen Tajfel c.s. (Tajfel, 1970; Tajfel et al., 1971) dat mensen die gekenmerkt worden door een triviaal aspect, bijvoorbeeld op basis van de prestatie op een triviale taak, een groep vormen op basis van dat triviale kenmerk. Blijkbaar wordt er belang gehecht aan het triviale kenmerk. Dit leidt er vervolgens toe dat mensen met hetzelfde kenmerk zich als een uniforme groep beschouwen, terwijl zij de mensen met een ander kenmerk als een andere groep beschouwt. Tevens blijkt dat deze groepsvorming er toe leidt dat, als men gedwongen wordt een keuze te maken, de voorkeur van de groepsleden uitgaat naar hun eigen groep, ten koste van de andere groep. Uit verder onderzoek blijkt dat dit fenomeen zich niet alleen voordoet als het niet-sociale kenmerken betreft (bijvoorbeeld de prestatie op een triviale taak), maar ook wanneer het sociale kenmerken betreft (bijvoorbeeld huidskleur). Sterker nog, een studie van Moghaddam en Stringer (1986) wijst uit dat er géén significant verschil is tussen het triviale aspect en het sociale aspect. Juist het gegeven dat categorisatie zich ook bij triviale kenmerken voordoet, wijst erop dat het een fundamenteel psychologisch fenomeen betreft.

De veronderstelling van de Sociale Identiteitstheorie is dat mensen streven naar een positieve identiteit, een identiteit die opgemaakt is uit de kennis omtrent het eigen groepslidmaatschap en de waarde (positief en negatief) die daaraan wordt toegekend. Door deel uit te maken van een groep, ontleent de persoon een positieve identiteit aan die groep.

Belangrijk hierin is het gegeven dat deze plaatsbepaling van sociale positie en status relatief is, namelijk ten opzichte van andere groepen (sociale vergelijking). Het ontwikkelen van een eigen positieve identiteit betreft dan ook een identiteit die zich onderscheidt van die van mensen in andere groepen en tevens in vergelijking met die van anderen positief uitvalt. Zo'n positieve identiteit kan dan ook mede verkregen worden door deel uit te maken van groepen met een hogere status en een betere sociale positie. Een bekend verschijnsel bij deze sociale categorisatie is dat groepsleden de neiging hebben bepaalde karakteristieken, triviaal of sociaal, van zowel de eigen als de andere groep te overdrijven om zodoende een geprononceerder onderscheid tussen de 'in-group' en de 'out-group' te verkrijgen. Dit verschijnsel wordt 'positive group distinctiveness' genoemd. Een ander verschijnsel is dat men zich over de leden van de 'out-group' zeer generaliserend uitlaat, terwijl men over de leden van de eigen groep juist een genuanceerde mening heeft (Tajfel & Turner, 1979).

Hoewel de Sociale Identiteitstheorie zeer uitgebreid beschrijft hoe men zich identificeert met de eigen groep en de andere groepen, en dat men daar een positieve identiteit aan ontleent, zit daar ook de beperking: de theorie doet vrij algemene uitspraken, en tevens is zij weinig specifiek over ontwikkelingen c.q. veranderingen in de tijd (trends) en eveneens weinig specifiek over de vraag of dit fenomeen zich bij bepaalde groepen in sterkere mate voordoet dan bij andere groepen. Een theorie die wel aandacht schenkt aan deze aspecten is de Realistische Conflict Theorie.

1.3 Realistische Conflict Theorie

Daar waar de Sociale Identiteitstheorie een belangrijk fenomeen identificeert, levert de Realistische Conflict Theorie een belangrijke additionele bijdrage door de Sociale Identiteitstheorie te preciseren en aan te geven onder welke condities het bovenstaande mechanisme met name opgaat. Enerzijds maakt de Realistische Conflict Theorie duidelijk dat het door de Sociale Identiteitstheorie beschreven fenomeen voor sommige groepen in sterkere mate opgaat dan voor andere groepen. Daarnaast geeft zij ook een verklaring waarom dat voor sommige groepen in sterkere mate opgaat dan voor andere groepen. Ook is het op basis van deze theorie mogelijk uitspraken te doen in termen van veranderingen in de tijd. Deze noties zijn ontleend aan Blalocks *Toward a Theory of Minority Group Relations* (1967), alsook aan LeVine en Campbells *Ethnocentrism: Theories of Conflict, Ethnic Attitudes, and Group Behavior* (1972). Blalock ontwikkelt in zijn studie een theorie waarin negatieve attitudes over etnische minderheden verklaard worden door sociaal-structurele kenmerken, persoonlijkheidskenmerken en door omgevingskenmerken. De Realistische Conflict Theorie gaat uit van de aanname dat groepen bepaalde belangen hebben. Deze groepsbelangen hebben doorgaans betrekking op schaarse goederen. Het 'bezit' van zo'n goed, materieel (inkomen, huisvesting) of immaterieel (status, macht), door een bepaalde groep resulteert daarin dat een andere groep dit schaarse goed niet of in mindere mate kan verkrijgen, als ware het een 'zero-sum game'. Hierdoor ontstaat concurrentie over de schaarse goederen. Deze groepsbelangen conflicteren zagezegd met

die van andere groepen. Het resulterende conflict over deze schaarse goederen leidt er enerzijds toe dat de identificatie en de solidariteit met de eigen groep vergroot en dat anderzijds de antagonistische gevoelens jegens de andere groepen toenemen.

De combinatie van deze twee theorieën, de Sociale Identiteitstheorie en de Realistische Conflict Theorie (vgl. Coenders & Scheepers, 1998), stelt dat *feitelijke concurrentie* (bijvoorbeeld omtrent status, huisvesting of werk) gelegen in socio-economische, -culturele en -historische omstandigheden, zowel op het individuele als contextuele niveau, invloed heeft op '*subjectief ervaren etnische dreiging c.q. concurrentie*' onder zowel meerderheidsgroepen als minderheidsgroepen op het individuele niveau. Dit leidt vervolgens weer tot een versterkt mechanisme van identificatie met en solidariteit in de eigen groep. Tevens leidt dit tot contra-identificatie die gepaard gaat met antagonistische of etnocentrische gevoelens, bijvoorbeeld uitsluiting of discriminatie van etnische minderheden (Coenders & Scheepers, 1998; Verberk, 1999). Hiermee is 'subjectief ervaren etnische dreiging' een belangrijke interveniërende variabele tussen enerzijds de sociale positie die mensen innemen en anderzijds positieve attitudes ten aanzien van de 'in-group' en negatieve attitudes ten aanzien van de 'out-group'.¹

1.4 Probleemstelling

De vraag rijst nu welke groepen zich in welke situaties bedreigd voelen door etnische minderheden in hun 'strijd' om schaarse goederen. Uit de eerder geformuleerde theoretische redeneringen wordt duidelijk dat het vooral gaat om de zwakkere groepen in de samenleving, i.c. groepen die in een soortgelijke positie verkeren als etnische minderheden. Uit onderzoek is gebleken dat etnische minderheden zich overwegend in zwakke posities bevinden (Veenman, 1994). Dit betekent dat ook autochtone bevolkingsgroepen die in dezelfde zwakke posities als allochtonen verkeren, concurrentie van deze allochtonen ervaren. Zo blijkt het te gaan om lager opgeleiden. Onderzoek in Nederland wijst uit dat de mate van opleiding een negatief effect heeft op deze ervaren dreiging van concurrentie (Eisinga & Scheepers, 1989; Scheepers, Verberk & Felling, 2000). Andere sociale groepen in de samenleving die zich bedreigd voelen door etnische minderheden zijn werklozen, middenstanders en mensen werkzaam in de huishouding (voornamelijk vrouwen) (Scheepers, Verberk & Felling, 2000). Wat betreft leeftijd zijn er ambivalente bevindingen inzake de vraag welk verband het heeft met subjectief ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden. Doorgaans blijkt dat met name ouderen meer steun betuigen aan etnische discriminatie. Een studie van Scheepers, Schmeets en Felling (1997) laat zien dat, naast de ouderen, ook jongeren meer steun betuigen aan etnische discriminatie.

Niet alleen de sociale positie waarin individuen zich bevinden speelt een rol bij deze ervaren etnische dreiging. Ook zijn er situaties denkbaar die bijdragen tot een toe- of afname van de mate van 'subjectief ervaren etnische dreiging'. In een studie naar de verklaring van steun voor etnische discriminatie blijkt dat het jaarlijkse niveau van etnische immigratie en jaarlijkse stijging hiervan een positief effect heeft. Dit geldt ook voor de mate

van jaarlijkse veranderingen in werkloosheidscijfers (Coenders & Scheepers, 1998). Naast deze periode-effecten constateren Coenders en Scheepers ook cohort-effecten: zowel de gemiddelde immigratieniveaus in de formatieve levensjaren als gemiddelde werkloosheids-cijfers in de formatieve levensjaren hebben positieve verbanden met steun voor etnische discriminatie. Deze resultaten, zowel de periode- als cohorteffecten, ondersteunen de Realistische Conflict Theorie.

Hoewel de Sociale Identiteitstheorie en de Realistische Conflict Theorie inzicht bieden in de oorzaken van negatieve attitudes ten aanzien van etnische minderheden, zouden we willen stellen dat deze toch beperkt en eenzijdig zijn. Zo blijken deze theorieën maar in bescheiden mate het vóórkomen van negatieve attitudes te verklaren. De percentages verklaarde varianties in 'positieve attitude ten aanzien van de eigen groep' en 'negatieve attitude ten aanzien van de andere i.c. etnische groep' en 'subjectief ervaren etnische dreiging' variëren van 12 procent (Eisinga & Scheepers, 1989) tot 25 procent (Scheepers, Verberk & Felling, 2000). Een uitzondering vormt de studie van Verberk (1999) die hoge tot zeer hoge verklaarde varianties – variërend van 27 tot 81 procent – voor verschillende attitudes omtrent etnische minderheden rapporteert.² Tevens zijn de verklaringen nagenoeg exclusief sociologisch en sociaal-psychologisch van aard. Hoewel deze verklaringen, voornamelijk in termen van sociaal-structurele kenmerken als opleiding, leeftijd (alsmede cohorten en perioden) en sociale klasse, reëel zijn, mag niet worden uitgesloten dat er vanuit andere wetenschapsgebieden alternatieve verklaringen mogelijk zijn.

Uit onderzoek is gebleken dat Nederlanders relatief weinig met etnische minderheden in contact komen (Tesser, van Praag, van Dugteren, Herweijer & van der Wouden, 1995). Toch hebben de meeste Nederlanders een duidelijke mening over etnische minderheden en asielzoekers. De vraag is nu waar deze mening op gebaseerd is. Als het inderdaad zo is dat deze mening maar deels op directe ervaringen met de etnische minderheden zelf is gestoeld, dan zouden er ook andere, indirecte, bronnen moeten zijn op basis waarvan men zijn mening baseert. Eerder refereerden we al aan de discussie omtrent etnische minderheden en asielzoekers die voor een belangrijk deel in de media wordt gevoerd. Een belangrijk discussiethema is criminaliteit dat bij berichtgeving over Marokkanen, Turken en zuid-Europeanen meer dan dertig procent van de artikelen inneemt.

Politiek en immigratie zijn vaak thema's als het gaat om asielzoekers, terwijl het thema criminaliteit voornamelijk ter sprake komt bij Marokkanen, Turken, en zuid-Europeanen en mensen uit voormalige koloniën (Lubbers, Scheepers & Wester, 1998).

In deze dagbladberichtgeving – in paragraaf 1.5.2 wordt hier uitgebreider op ingegaan – maar ook in andere media-uitingen ligt een alternatieve verklaring besloten voor dreiging die mensen van de zijde van etnische minderheden kunnen ervaren. Wij verwachten nu dat er een verband is tussen hetgeen in media over etnische minderheden getoond of geschreven wordt en waaraan het publiek dus wordt blootgesteld en de opvattingen van mensen die aan deze mediaboodschappen zijn blootgesteld.

Het belang van de media ligt, onder meer, in de toenemende hoeveelheid tijd die mensen gemiddeld genomen blootgesteld zijn aan media. Zo is in de periode van 1980 tot 1995

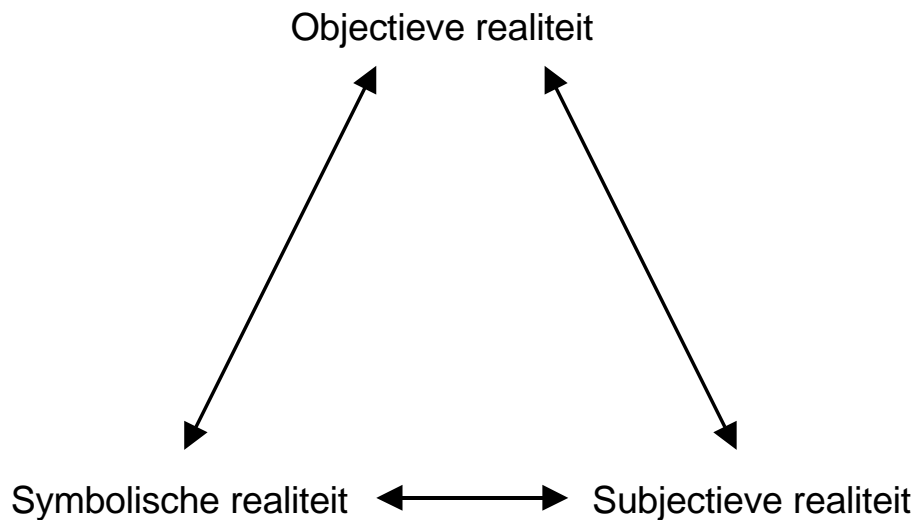
blootstelling aan televisie toegenomen van gemiddeld 105 minuten per etmaal tot 151 minuten per etmaal (NOS-KLO, 1994, 1995). Tevens is het Nederlandse medialandschap sterk veranderd sinds de komst van het derde publieke net 'Nederland 3' in 1988 en de komst van op Nederland gerichte commerciële televisiezenders zoals, onder meer, RTL4. Echter, onderzoek naar beeldvorming van etnische minderheden en asielzoekers op basis van media is schaars (zie ook Servaes & Tonnaer, 1992). Een uitzondering vormt de studie van Fujioka (1999) waarin vastgesteld wordt dat blootstelling aan bepaalde televisieprogramma's leidt tot meer negatieve Afrikaans-Amerikaanse stereotypingen. De doelstelling van dit onderzoek is nagaan of en in welke mate verschillende vormen van blootstelling aan media verband houden met opvattingen over etnische minderheden. Hierbij maken wij gebruik van de Cultural Indicatorsbenadering (Gerbner, 1969b) en vooral van het onderdeel Cultivatie Analyse waarop we in paragraaf 1.5.3 uitgebreid terugkomen. De centrale vraagstelling van dit onderzoek luidt dan als volgt:

Welke bijdrage levert blootstelling aan diverse media in de verklaring van negatieve attitudes ten aanzien van etnische minderheden – in het bijzonder ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden – naast verklaringen afgeleid uit de synthese van de Sociale Identiteitstheorie en de Realistische Conflict Theorie?

1.5 'Cultural Indicators': een additionele verklaring van 'subjectief ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden'

Om relaties tussen opvattingen over etnische minderheden en blootstelling aan media tot object van studie te maken is een theorie nodig omtrent de relaties tussen verschillende realiteiten. Verhelderend is hier de visie van Adoni en Mane (1984) en Van Den Bulck (1996) op de sociale constructie van de realiteit (Berger & Luckmann, 1976). In deze visie worden drie typen realiteiten onderscheiden, namelijk een objectieve realiteit, een symbolische realiteit en een subjectieve realiteit (zie ook Figuur 4).

Figuur 4 Relaties tussen verschillende realiteiten

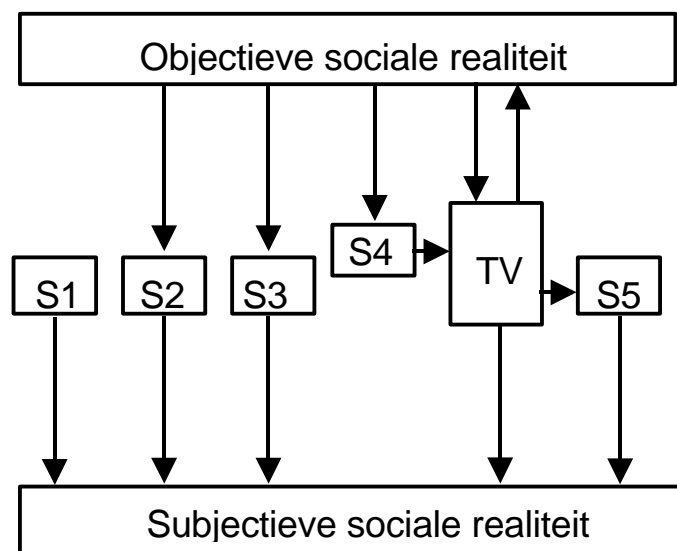

Bron: Adoni & Mane, 1984

De objectieve realiteit betreft de objectieve wereld die buiten het individu bestaat en zich aan het individu presenteert als feit (Adoni & Mane, 1984, p.325). De symbolische realiteit bestaat uit elke symbolische expressie van de objectieve realiteit (kunst, literatuur, media-inhouden). Daarnaast bestaat er de subjectieve realiteit van het individu die 'input' krijgt van de objectieve en symbolische realiteiten. Adoni en Mane zeggen hierover dat de objectieve wereld en haar symbolische realiteiten in het individuele bewustzijn samenkomen (p.326). In deze subjectieve realiteit liggen denkbeelden, opinies en attitudes over de objectieve realiteit besloten.

De veronderstelling is dat de subjectieve realiteit een vervormde versie is van de objectieve realiteit, waarbij de symbolische realiteit een mediërende rol heeft. Televisie, of welk medium dan ook (bijvoorbeeld de buurman of de krant), is dan het middel waarmee de objectieve realiteit, gevat in symbolen, gecommuniceerd wordt. Van Den Bulck (1996) illustreert dit in Figuur 5.

Figuur 5 De rol van televisie in de sociale constructie van de realiteit

Bron: Van Den Bulck, 1996, p.29

Naast een objectieve en een subjectieve realiteit onderscheidt hij enkele niet nader gespecificeerde symbolische realiteiten en televisie als symbolische realiteit in het bijzonder. Enkele symbolische realiteiten hebben relaties met de objectieve realiteit en/of met de subjectieve realiteit. Ook zijn er enkele relaties tussen symbolische realiteiten onderling. Tevens kunnen symbolische realiteiten mediëren tussen de objectieve en de subjectieve realiteiten. De symbolische realiteiten functioneren dan als een soort doorgeefluik (S2, S3, TV). Ook bestaat de mogelijkheid dat een symbolische realiteit geen oorsprong vindt in de objectieve realiteit, maar wel een relatie heeft met de subjectieve realiteit (S1). Het gaat hier dan om leugens, verzinsels en geruchten, aldus Van Den Bulck (1996, p.28). Ook bestaat de mogelijkheid dat een symbolische realiteit haar oorsprong vindt in een andere symbolische realiteit. Van Den Bulck noemt hier als voorbeeld Orson Welles' radiobewerking van de roman *War of the Worlds* door H.G. Wells. Dit hoorspel, dat oorspronkelijk gold als voorbeeld van de macht van de media, had voor een relatief kleine groep luisteraars, die de aankondiging van het hoorspel hadden gemist, dusdanige realiteitswaarde dat er onder deze groep paniek uitbrak (vgl. S5).

Een theoretische benadering die binnen dit idee van Adoni en Mane valt is de Cultural Indicatorsbenadering van Gerbner (1973). Adoni en Mane merken dan ook op dat Gerbners Cultural Indicatorsbenadering de meest omvattende poging is de symbolische inhoud te integreren met de constructie van subjectieve realiteit (p.334). Beperkte onderzoek zich voorheen tot de bestudering van relaties tussen objectieve realiteit en opvattingen over die realiteit, nu wordt het door de introductie van het begrip symbolische realiteit onder meer mogelijk na te gaan op basis van welke realiteit, de objectieve of de symbolische, de subjectieve realiteit gebaseerd is. In deze subjectieve realiteit liggen opvattingen over de objectieve realiteit besloten.

De Cultural Indicatorsbenadering werd in de jaren zestig door Gerbner geïntroduceerd. Dit was een periode waarin het wetenschappelijk denken over de macht van media opnieuw zijn intrede deed. In tegenstelling tot de in de jaren dertig gehanteerde benadering omtrent de 'hypodermic needle'-achtige theorieën waarin een directe relatie werd verondersteld tussen enerzijds de intentie van de zender, versleuteld in zijn mediaboodschappen, en anderzijds de effecten van blootstelling aan die boodschappen bij een willoze massa individuen, waren de nieuwe theorieën meer gericht op onbedoelde effecten (ook wel consequenties of gevolgen genoemd) van mediagebruik (Stappers, Reijnders & Möller, 1990). Het betreft hier theorieën als de Cultural Indicators Theorie (Gerbner, 1973), de Agenda Setting Theorie (McCombs & Shaw, 1972), de Zwijgspiraal Theorie (Noelle-Neumann, 1973) en de Knowledge Gap hypothese (Tichenor, Donohue & Olien, 1970). De eerste drie theorieën richten zich op de werkelijkheidsconstructie van mensen onder invloed van het gebruik van media, terwijl de laatste handelt over een verschil in kennisniveau onder invloed van mediagebruik.

Het uitgangspunt van de Gerbners Cultural Indicators Theorie is dat de samenleving zich heeft ontwikkeld van een kleine zelfstandige eenheid tot een grote samenleving met een veel complexere sociale structuur. In zo'n complexe samenleving worden instituties in het leven geroepen om bepaalde functies uit te voeren die tot dan toe meer aan individuele personen waren gekoppeld. Belangrijke functies die voorheen door de pastoor (Gods woord), het gezin (normen en waarden) en het dorps hoofd (geschiedenis) werden vervuld, worden nu voor een belangrijk deel vervuld door externe instituties, zoals scholen en media, in het bijzonder televisie. Deze instituties bieden middels het boodschapsysteem niet alleen informatie aan, zij vormen ook gemeenschappelijke beelden. Zij komen niet alleen tegemoet aan attitudes, smaak, en voorkeuren; zij vormen deze ook. De boodschapsystemen stellen de grenzen en de algemene patronen waarbinnen individuen en groepen hun selecties maken, interpretaties geven, en beeldvorming plaatsvindt (Gerbner, 1967, p.429). Door technologische vooruitgang (i.c. veranderingen in de massaproductie en snelle verspreiding van mediaboodschappen) zijn belangrijke barrières van tijd, plaats en sociale groepen geslecht (Gerbner, 1969b, p.124).

Communicatie is volgens Gerbner de sociale interactie door middel van boodschappen waardoor een symbolische werkelijkheid wordt gecreëerd. Met boodschappen wordt dan bedoeld de formeel gecodeerde symbolische dan wel waarneembaar gemaakte gebeurtenissen die binnen een gegeven cultuur een algemeen geldende betekenis hebben, geproduceerd met het doel precies die betekenis op te roepen (Gerbner, 1967, p.430; Rutten, 1994, p.111). Openbare communicatie is, aldus Gerbner, communicatie waarbij geen moeite wordt gedaan derden, anoniem of niet, uit te sluiten om deelgenoot van de boodschap te worden. Bij openbare communicatie draait het dan ook om het gemeenschappelijk maken van boodschappen. Massacommunicatie daarentegen betreft de massale productie en verspreiding van boodschappen en boodschapsystemen onder door tijd en ruimte verspreide sociale groepen. De term massa verwijst dan ook niet zozeer naar grote groepen mensen,

maar naar de massale productie en verspreiding. Massacommunicatie is de op technologie gebaseerde en geïstitutionaliseerde manier van massaproductie en verspreiding van de meest breed gedeelde continue stroom van openbare boodschappen in de gevorderde industriële samenlevingen (Gerbner, 1967, p.432). De instituties, verantwoordelijk voor de massaproductie, worden aldus beschouwd als de nieuwe *storytellers* van de moderne samenlevingen.

De Cultural Indicatorsbenadering handelt over de werking van de media, opgedeeld naar *productie* van de *boodschap* en haar *consequenties*. De werking van de media kan echter geïllustreerd worden aan de hand van elk willekeurig inhoudelijk thema, zolang het gekozen thema maar voorkomt in het boodschapsysteem. De Cultural Indicatorsbenadering is dan ook een themavrije theorie. In de praktijk is de Cultural Indicatorsbenadering toegepast op een veelheid van thema's, zoals geweld en criminaliteit (Gerbner & Gross, 1976), politieke oriëntaties (Gerbner, Gross, Morgan & Signorielli, 1982), man-vrouwbeelden (Gross & Jeffries-Fox, 1978) en liefde, relaties en seksualiteit (Rutten, 1992).

De Cultural Indicators Theorie bestaat uit drie onderdelen, namelijk de Institutional Process Analysis (IPA), de Message System Analysis (MSA) en de Cultivation Analysis (CA). Elke analyse heeft zijn eigen vraagstelling ten aanzien van de 'storytellers', de oorzaken en de consequenties ervan. Deze drie onderdelen en hun vraagstellingen worden in volgende subparagrafen nader besproken.

1.5.1 'Institutional Process Analysis'

In de Institutional Process Analysis staat de bestudering van met name de instituties die verantwoordelijk zijn voor de productie van mediaboodschappen centraal, alsmede de bestudering van de instanties in de omgeving van die instituties die een rol spelen en (rand)voorwaarden stellen omtrent het institutionele handelen. In de Institutional Process Analysis staat een aantal vragen centraal (Gerbner, 1973, p.559):

How do media managers determine and perform the functions their institutions, clients, and the social order require?

What is the overall effect of corporate controls on the basic terms of symbolic output?

What policy changes do, in fact, alter those terms and how?

In de Institutional Process Analysis wordt een aantal partijen onderscheiden (zie Schema 1).

Schema 1 Actoren in het institutionele proces

<i>POWER ROLES (GROUPS)</i>	<i>TYPES OF LEVERAGE</i>	<i>TYPICAL FUNCTIONS</i>
AUTHORITIES Make and enforce legally binding decisions	Political and military	Arbitrate, regulate, legitimize power relations; demand service
PATRONS Invest, subsidize	Control over resources	Set conditions for the supply of capital and operating funds
MANAGEMENT	Control over personnel	Set and supervise policies; public relations
AUXILIARIES Supplement and support management	Access to specialized services	Provide supplies, services
COLLEAGUES	Solidarity	Set standards; protection
COMPETITORS	Scarcity	Set standards; vigilance
EXPERTS Talent, technicians, critics, subject specialists	Skill, knowledge, popularity, prestige	Provide personal creative, performing, technical services, advice
ORGANIZATIONS	Pressure through representation, boycott, appeal to authorities	Demand favorable attention, portrayal, policy support
PUBLICS Groups created or cultivated (or both) by the media	Individual patronage	Attend to messages; buy products

Bron: Gerbner, 1973, p.560

Zo onderscheidt Gerbner *autoriteiten* zoals de wetgever, de uitvoerende macht en de controlerende macht, maar ook reguliere bestuurders. Deze autoriteiten maken doorgaans de wetten, regels en gedragscodes, en bepalen daarmee de grenzen waarbinnen de producenten van de mediaboodschappen kunnen opereren, zoals bijvoorbeeld vastgelegd in de Mediawet. Ook zijn de autoriteiten (de controlerende instanties) verantwoordelijk voor het instellen van sancties zodra bepaalde wetten of regels zijn geschonden. Zo is het parlement verantwoordelijk voor de Nederlandse wetgeving omtrent hetgeen Nederlandse televisiezenders en omroepen wel en niet mogen doen. Op deze manier hebben zij indirect invloed op de te produceren mediaboodschappen. Belangrijke controlerende actoren zijn bijvoorbeeld het Openbaar Ministerie, het Commissariaat voor de Media en de Raad voor de Journalistiek. Het Commissariaat voor de Media heeft bijvoorbeeld tot taak het controleren of de publieke omroepen binnen de gestelde grenzen van de Mediawet blijven opereren. Ook heeft zij de mogelijkheid sancties op te leggen. Andere instanties zijn de

Nederlandse Filmkeuring, welke zich voornamelijk richt op bescherming van jeugdigen als het gaat om thema's als sex en geweld, en de Reclame Codecommissie. *Begunstigers* ('patrons') bezitten financiële hulpbronnen ten behoeve van investeringen in en subsidies voor de media. Zij zijn van belang omdat zij zorg dragen voor de initiële kosten van bijvoorbeeld een zendgemachtigde. Maar zij zullen daar doorgaans iets voor terug willen, namelijk winst of de verspreiding van een bepaalde boodschap. Daarmee zetten zij randvoorwaarden waarbinnen zo'n institutie moet werken. Gangbare begunstigers zijn, onder meer, banken, religieuze organisaties en adverteerders. Het *management* is verantwoordelijk voor het formuleren van en het toezicht houden op het beleid. Het management heeft twee functies, namelijk het onderhouden van zowel relaties met de klanten als met het publiek. *Auxiliaries* zijn hulpdiensten ten behoeve van het management. Zo zijn er onder meer logistieke diensten, detailhandel, vakbonden, copyright houders. Een belangrijke dienst is het Kijk- en Luisteronderzoek die omroepen voorziet van kijkcijfers, waarderingen en marktaandeelen omtrent uitgezonden programma's. *Collegae* vormen een referentiekader voor communicatoren. Opinies en status van collegae zijn richtinggevend voor de productie en selectie van boodschappen. Zo zijn er aanbevelingen gemaakt inzake de berichtgeving over migranten (Top & Doppert, 1993). Zo luidt een aanbeveling dat het noemen van de etniciteit van actoren in het nieuws alleen dient te geschieden als dit directe relevantie met het onderwerp heeft, met name als het onderwerp misdaad betreft. Een ander opvallend gegeven in de Nederlandse journalistiek is bijvoorbeeld dat er nog steeds relatief weinig journalisten met een anders dan Nederlandse achtergrond zijn (Suudi & Burgemeestre, 1991). Met *concurrenten* in het institutionele proces worden andere professionals en andere media bedoeld. Zij leggen eveneens claims op schaarse goederen, zoals reclamegelden en marktaandeelen in termen van kijkersaandelen. Dit noopt de institutie tot waakzaamheid en tot innovatie of tot het volgen van de concurrent om relaties met de begunstigers en het publiek te handhaven. *Experten* zijn degenen die de capaciteiten, de kennis en de talenten bezitten om communicatie mogelijk te maken. Het betreft hier onder meer schrijvers, technici, en editors. Verder kunnen er *organisaties* worden onderscheiden die druk (kunnen) uitoefenen op de media-institutie. Het betreft hier onder meer commerciële bedrijven, politieke organisaties, burgerorganisaties, en religieuze organisaties. De macht die zij hebben is gelegen in de investeringen die zij plegen via de media, bijvoorbeeld door de verdelingen van reclamegelden. Tot slot zijn er de *publieken* welke het resultaat zijn van de media-output (de 'public making ability' van media). Deze publieken zijn in eerste instantie onafhankelijke verzamelingen van mensen, die enkel door de mediaboodschap een vorm van gemeenschappelijkheid ontwikkelen.

Gerbner (1969a, 1973) geeft enkel een bescheiden aanzet tot de Institutional Process Analysis. Leurdijk (1999) constateert dat journalisten inzake berichtgeving over de culturele samenleving doorgaans dezelfde selectiecriteria hanteren als bij andere onderwerpen. Met name negatieve of uitzonderlijke incidenten komen sneller in het nieuws dan goed nieuws, structurele problemen of langlopende ontwikkelingen. Dat etnische minderheden vaak in de context van problemen worden geportretteerd mag dan ook niet geïnterpreteerd worden als

een (verborgen) racisme van de zijde van journalisten, aldus Leurdijk. Het is veeleer een uiting van hun werkzaamheden, welke gekarakteriseerd kunnen worden als 'business as usual'. Deze stelling is wellicht niet onomstreden. Hoewel Van Dijk (1993, p.246) meent dat journalisten niet zelf negatieve opvattingen over etnische minderheden hoeven te hebben, stelt hij dat juist de heersende sociale structuur, alledaagse regels en routines alsmede sociale cognities in het werk van journalisten er toe leiden dat thema's rond etnische minderheden op negatieve wijze in de media komen zoals beschreven in paragraaf 1.5.2 en verder. Door de conclusie van Leurdijk loopt zij het risico het thema als dusdanig te bagatelliseren.

1.5.2 'Message System Analysis'

De Message System Analysis (MSA) behelst de systematische analyse van media-inhouden. De resultaten van deze analyse dienen antwoorden te bieden op een aantal vragen (zie Schema 2).

Allereerst onderscheidt Gerbner een beschrijvingsvraag: 'what is?'. Wie en wat komt er in welke mate voor op televisie? De vervolgvraag betreft hetgeen belangrijk is in de media. Waar wordt bijvoorbeeld de nadruk op gelegd? Welke thema's worden belangrijk gevonden? De derde vraag betreft het normatieve karakter van televisieboodschappen: wat is goed en wat is verkeerd? De laatste vraag handelt over in welke onderlinge samenhang bepaalde zaken en actoren worden gepresenteerd.

Er is, zowel in Nederland als in het buitenland (vooral de VS), een aantal studies verricht op het boodschapsysteem van media inzake etnische minderheden en asielzoekers. Doorgaans zijn deze niet expliciet opgezet vanuit de Cultural Indicatorsbenadering, maar geven wel antwoord op de vragen die worden gesteld in Message System Analysis. De belangrijkste conclusies voor media-inhouden met enerzijds nieuws en informatie en anderzijds drama-producties volgen in de volgende paragrafen.

Schema 2 Centrale vragen in de 'Message System Analysis'

<i>QUESTIONS</i>	<i>DEFINITIONS</i>	<i>MEASURES AND TERMS OF ANALYSIS</i>	<i>BRIEF EXPLANATION OF QUESTIONS</i>
What is?	Public assumptions about existence	Distribution, frequency of attention	What things (or kinds of things) does this message system call to the attention of a community?
What is important?	Context of priorities	Ordering scales, emphasis	In what context or order of importance are these things presented?
What is right, wrong?	Point of view, affective qualities	Measures of differential tendency	In what light or from what point of view are these things presented?
What is related to what?	Proximal or logical associations	Contingencies, clustering; structure	In what structure of associations with one another are these things presented?

Bron: Gerbner, 1973, p.565

Nieuws, actualiteiten en discussies in de media

Entman (1990, 1992) constateert op basis van inhoudsanalyses op Amerikaanse lokale televisienieuwsuitzendingen enkele belangrijke aspecten van misdaadverslaggeving. Hij meent dat de wijze van misdaadverslaggeving suggereert dat zwarten gevaarlijker zijn dan blanken. Zo constateert hij dat zwarte criminelen altijd op politiefoto's worden getoond, geboeid in bedwang gehouden door politieagenten. Bij blanke criminelen is dit niet het geval. Het resultaat hiervan is dat de indruk wordt gewekt dat zwarten een bedreiging vormen. Ook constateert Entman dat slachtofferschap van blanken door toedoen van zwarten een hoge prioriteit heeft, en dat in de verslaggeving het blanke perspectief de overhand heeft. Handelt het nieuws over politiek dan constateert Entman dat zwarte politici voornamelijk de belangen van de zwarte gemeenschap bepleiten, terwijl blanke politici de gehele gemeenschap voor ogen hebben. De zwarte politicus streeft dan het eigen groepsbelang na terwijl de blanke politicus altruïstisch is, aldus Entman. Hij formuleert op basis hiervan de hypothese dat blootstelling aan deze berichtgeving leidt tot weerstand en wrevel jegens de georganiseerde politieke eisen van zwarten. Dit leidt bij blanken vervolgens weer tot een algemene vijandigheid jegens zwarten, aldus Entman (1990, p.339). Naast deze negatieve portrettingen van zwarten constateert Entman ook zwarten in positieve rollen. Zo zijn er zwarte presentatoren van het nieuws en zwarte politiefunctionarissen die in hun gedrag en hun woorden niet verschillen van hun blanke equivalenten. Deze positieve beelden van zwarte autoriteiten zouden, aldus Entman, de suggestie wekken dat er geen sprake meer is van racisme. Desalniettemin concludeert Entman dat de inhoudsanalytische resultaten suggereren dat langdurige blootstelling aan dit televisienieuws leidt tot de opvatting dat zwarten een bedreiging vormen.

Leurdijk (1997, 1999) heeft antwoord proberen te geven op de vraag hoe Nederlandse actualiteiten- en discussieprogramma's problemen in multiculturele stadswijken in de periode 1991-1994 definiëren en verklaren. Daarbij vertrekt zij vanuit de veronderstelling dat de media niet alleen gebeurtenissen en ontwikkelingen reproduceren maar door selectie en presentatie van informatie en opinies ook bijdragen aan de definitie van deze maatschappelijke problemen en de daarmee samenhangende denkbare oplossingen (1997, p.209). De thema's die in de programma's omtrent multiculturele stadswijken zijn: de slechte woonomstandigheden, criminaliteit, drugs, onveiligheid, werkloosheid, wantrouwen jegens de politiek en spanningen tussen de allochtone en autochtone bewoners.

De autochtonen die in de programma's aan het woord komen spreken voornamelijk in termen van onvrede over de verloedering en de allochtonen in de buurt. Zij voelen zich in de steek gelaten door de politiek, slachtoffer van criminaliteit en voelen zich niet meer thuis sinds de komst van migranten, aldus Leurdijk (1997, p.216). Allochtonen komen doorgaans relatief weinig aan het woord (Leurdijk, 1999, p.74, 90). Als allochtonen aan het woord komen dan is dat doorgaans niet om over het dagelijkse leven te vertellen, maar om uit te leggen hoe lang ze reeds in Nederland wonen, waarom zij nog geen Nederlands spreken, hoe zij op het criminele pad zijn geraakt en hoe lang zij in Nederland willen blijven (1997, p.216). Kortom, allochtone buurtbewoners komen voornamelijk aan het woord als veroorzaker van problemen en niet als slachtoffer (1997, p.217).

Vanuit een discourse-analytisch perspectief concludeert Leurdijk dat er in wezen twee typen van interpretatiekaders zijn. Het ene kader beschouwt problemen in stadswijken als een bevolkingsvraagstuk: oude bewoners trekken weg, migranten nemen hun plaats in waardoor de bevolkingssamenstelling en daarmee verandert de cultuur van de wijken drastisch. Het tweede interpretatiekader vertrekt meer vanuit een economische invalshoek: de problemen in stadswijken zijn te wijten aan de concentratie van kansarme mensen in een wijk.

Ook in dagbladen blijken etnische minderheden en asielzoekers vaak in de context van problemen besproken te worden (Martindale, 1990). Van Dijk (1983, 1991) heeft onderzoek gedaan naar racisme in de pers. Enkele conclusies van zijn hand zijn dat de blanke meerderheid, juist om de bestaande machtsverhoudingen te handhaven, de eigen groep positief weergeeft in de media en de minderheidsgroepen juist negatief weergeeft. Dit resulteert in een selectie van thema's waarin minderheden gekarakteriseerd worden als zijnde verschillend, problematisch, afwijkend of bedreigend (Van Dijk, 1993, p.249). Ook het thema immigratie wordt als problematisch afgeschilderd. Hier wordt de nadruk gelegd op de grote aantallen, het tumult omtrent immigratie en de discussie omtrent 'economische' vluchtelingen die op kosten van de samenleving leven (p.278). Tevens concludeert Van Dijk, evenals Leurdijk (1997) die dat voor televisieprogramma's doet, dat etnische minderheden zelf zelden aan het woord komen: competente en kritische minderheden experts worden genegeerd, gemarginaliseerd, in diskrediet gebracht, of zelfs door de 'blanke' pers aangevallen (1993, p.254).

Een belangrijke bevinding is dat Van Dijk verschillen tussen conservatieve en liberale dagbladen constateert. De conservatieve dagbladen blijken een negatiever beeld van

etnische minderheden te schilderen dan liberale dagbladen. Van Dijk concludeert dan ook dat dagbladen bijdragen tot een vergaande polarisering van Wij en Zij. Dit leidt, aldus Van Dijk, vervolgens tot de opinie bij lezers dat etnische minderheden als dusdanig een algemene bedreiging vormen en in het bijzonder een bedreiging voor specifieke, met name kansarme, bevolkingsgroepen. De bevinding van Van Dijk alsook die van Bovenkerk (1978) laten eveneens zien dat etnische minderheden in relatie worden gebracht met criminaliteit, drugs en geweld. Hiermee stellen zij dat etnische minderheden een bedreiging voor de sociale orde vormen.

Een recenter onderzoek naar Nederlandse dagbladen in de periode 1990-1995 (Lubbers, Scheepers & Wester, 1998) laat zien dat etnische minderheden en asielzoekers ruime media-aandacht krijgen. Zo publiceren De Telegraaf, De Volkskrant en De Gelderlander een aanzienlijke hoeveelheid artikelen over deze bevolkingsgroepen, variërend van ongeveer 250 (De Gelderlander in 1991) tot ruim 700 (De Telegraaf in 1992) (ibidem). De groepen die in dagbladen voorkomen zijn (in volgorde van aflopende aantallen): asielzoekers, Marokkanen en Turken, mensen uit de voormalige koloniën, zuid-Europeanen en Joden. Tevens hebben de auteurs gekeken welke thema's in verband worden gebracht met bepaalde groepen. Zo constateren zij dat het thema "criminaliteit" voornamelijk besproken wordt in relatie tot Marokkanen en Turken, en zuid-Europeanen. De thema's "immigratie" en "politiek" komen met name ter sprake wanneer het asielzoekers betreft (ibidem). In het algemeen worden asielzoekers en Marokkanen en Turken in verband gebracht met het thema "problemen". Lubbers et al. (1998) constateren dat er een grote overeenkomst bestaat in de hiërarchie van etnische groepen door de Nederlandse bevolking enerzijds (Hagendoorn, 1995) en de hiërarchie in berichtgeving over deze etnische groepen. Dit zou er volgens de auteurs op wijzen dat er een relatie is tussen deze twee hiërarchieën.

Dramaprogramma's

In vergelijking tot studies naar nieuws- en informatieve media-inhouden zijn er relatief weinig studies verricht naar de portrettering van etnische minderheden in drama- en amusementsprogramma's. De beschikbare studies zijn voornamelijk uit de Verenigde Staten van Amerika afkomstig. Op basis van dit onderzoek wordt duidelijk dat etnische minderheden anders worden geportretteerd in vergelijking met officiële statistieken. Hoewel zwarten een aanzienlijk aandeel in de Amerikaanse bevolking vormen, komen zij nog steeds relatief weinig en op negatieve wijze in de media. Zo bemerkt Oliver (1994) dat in zogenoemde 'reality based police programs' blanke politieagenten relatief vaker voorkomen dan zwarte politieagenten. Verder concludeert zij dat niet-blanken vaker als criminele verdachten worden opgevoerd dan blanken. Tevens blijken zwarten en Spaanstaligen relatief vaker slachtoffer te zijn van ongewapend politiegeweld dan blanken. Ook blijken zwarten op televisie in het algemeen vaker agressie te initiëren dan te ontvangen (Potter, Vaughan, Warren, Howley, Land & Hagemeyer, 1995). Ook Gerbner constateert op basis van de Amerikaanse televisie dat Afro-Amerikanen vaak als crimineel worden neergezet (1995). Oliver concludeert op basis hiervan, verwijzend naar Entman (1990, 1992), dat dit

mediabeeld kan leiden tot racisme door te impliceren dat zwarten gevaarlijker en bedreigender zijn. In Nederland maakt Bouwman in *Televisie als Cultuurschepper* (1987) enkele opmerkingen over hoe etnische minderheden op de Nederlandse televisie worden geportretteerd. Zo komen allochtonen op de Nederlandse televisie een fractie meer voor in de televisiewerkelijkheid dan in de feitelijke werkelijkheid (statistisch niet significant). Dit is in tegenstelling met de situatie in de Verenigde Staten waar etnische minderheden gerelateerd aan bevolkingsstatistieken relatief weinig op televisie voorkomen. Terecht merkt Bouwman hierover op dat, gegeven het lage percentage etnische minderheden in de samenleving ten tijde van zijn onderzoek, elke aandacht op televisie al snel leidt tot oververtegenwoordiging (p.97-98). Bouwman constateert dat zowel mannelijke als vrouwelijke allochtonen "als vanzelfsprekend bij geweld betrokken" zijn (1987, p.93; zie ook Bouwman & Signorielli, 1985). Echter, mannen vervullen hierin de rol van dader van fataal geweld terwijl vrouwen de rol van slachtoffer vervullen. Dat multiculturele media-inhouden vaak misdaad en geweld als centraal thema hebben wordt ook door d'Haenens en Soens (1996) geconstateerd. Bouwman concludeert dan ook dat mannen uit etnische minderheidsgroepen als bedreigend dienen te worden ervaren (1987, p.96).

Naast deze overwegend negatieve en bedreigende portrettering van etnische minderheden en asielzoekers zijn er ook programma's met de intentie een positiever beeld van etnische minderheden te schetsen. Of dit als zodanig wordt geïnterpreteerd is niet altijd duidelijk. Zo is er de comedyserie *All in the Family* waarin de hoofdpersoon Archie Bunker nogal racistische standpunten inneemt. De controverse over deze serie betreft nu de vraag of kijkers in de gaten hebben dat de hoofdpersoon zodanig buiten de werkelijkheid staat dat zijn woorden niet serieus genomen moeten worden en alleen geridiculiseerd moeten worden. Of zit er niet toch een kern van waarheid in hetgeen hij zegt (Ross, 1996, p.93). Een ander voorbeeld betreft *The Cosby Show* waarin het 'gewone' gezin The Huxtables de hoofdrol speelt. Zo gewoon is het gezin niet, aangezien haar sociaal-economische positie (hogere middenklasse) voor zwarte gezinnen in de Verenigde Staten relatief hoog is. Enerzijds zou de serie, opgevat als een correcte afspiegeling van de feitelijke werkelijkheid, gezien kunnen worden als de normalisering van het zwarte gezinsleven. Anderzijds kunnen The Huxtables opgevat worden als fantasiefiguren die zich voordoen als 'normale' mensen en zodoende de realiteit van racisme en onderdrukking ontkennen (Ross, 1996, p.101). Positieve portrettering van etnische minderheden, die vaak aan individuen (sporters, acteurs) worden gekoppeld, worden vaak geïnterpreteerd als uitzonderingen op de regel. Dit wordt door Allport (1958) 're-fencing' genoemd. De generalisatie wordt dusdanig aangepast dat de uitzondering daarbinnen past.

Naast dramaproductions is er op de Nederlandse televisiemarkt een aantal informatieve programma's speciaal voor en door etnische minderheden. Zo zijn er programma's voor bevolkingsgroepen met bepaalde geloofsovertuigingen die doorgaans door etnische minderheden worden beleden: (o.m. de Nederlandse Moslim Omroep (NMO) en de Stichting Organisatie voor Hindoe Media (OHM) (Bakker & Scholten, 1999). Vergaande

segmentering van de kijkersmarkt kan er verder toe leiden dat er steeds meer op bepaalde bevolkingsgroepen gerichte programma's worden gemaakt. Hierdoor kan beter aan programmavoorkeuren van mensen voldaan worden. Echter, hierdoor zal de gemeenschappelijke socialiserende rol van televisie verdwijnen (Croteau & Hoynes, 1997, p.146).

Op basis van het beschikbare inhoudsanalytische studies over het Nederlandse media-inhouden concluderen we dat etnische minderheden en asielzoekers doorgaans in verband worden gebracht met problemen in het algemeen en met criminaliteit, drugs en geweld in het bijzonder. Zoals gezegd zijn er wel positieve portrettingen, maar die worden gekenmerkt als uitzonderingen op de regel. Als zodanig worden etnische minderheden geportretteerd als een bedreiging voor de sociale orde (Van Dijk, 1983, 1988, 1991; Lubbers, Scheepers & Wester, 1998; Leurdijk, 1999).

1.5.3 'Cultivation Analysis'

Gegeven de beschrijving van de symbolische realiteit op televisie door middel van de Message System Analysis, rijst de vraag of blootstelling aan die realiteit leidt tot een vertekening in de subjectieve realiteit van individuen. Dit is het centrale thema in de Cultivation Analysis: welke relatie bestaat er tussen enerzijds blootstelling aan deze symbolische realiteit en anderzijds de perceptie van en de opvattingen over de realiteit door individuen. De centrale vraag binnen de cultivatie-analyse luidt als volgt:

Bestaat er een verband tussen blootstelling aan televisie in het algemeen en inschattingen en attitudes bij kijkers, met betrekking tot aspecten van het boodschapsysteem van televisie?

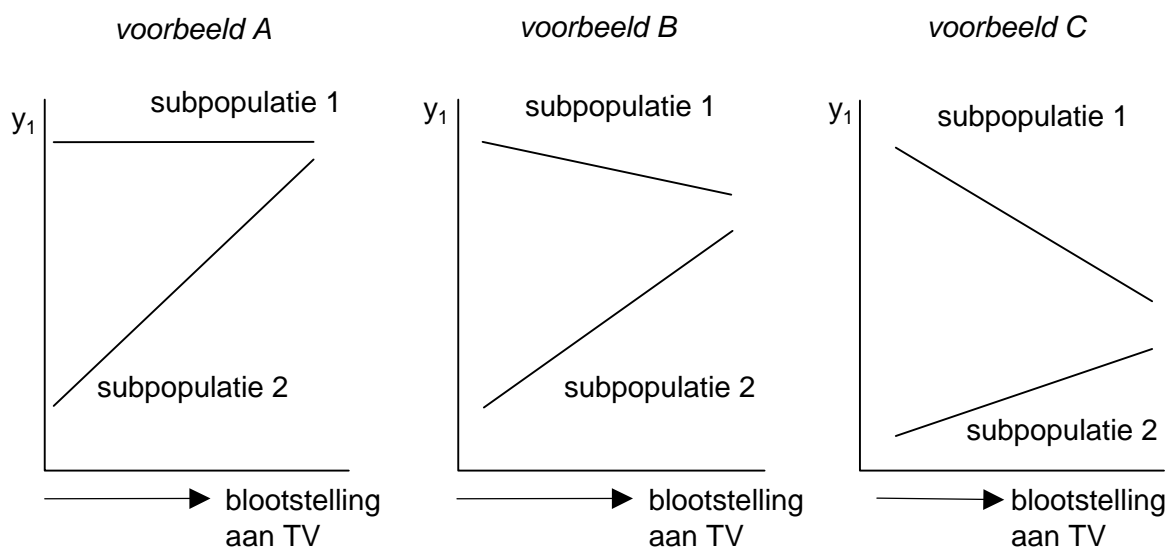
Gerbner en andere onderzoekers hebben deze vraag voornamelijk proberen te beantwoorden op thema's als inschatting van en angst voor criminaliteit (Gerbner & Gross, 1976; Gerbner, Gross, Jason-Beeck, Jeffries-Fox & Signorielli, 1978; Sparks & Ogles, 1990), anomie (Gerbner, Gross, Jason-Beeck, Jeffries-Fox & Signorielli, 1978), politieke oriëntaties (Gerbner, Gross, Morgan & Signorielli, 1982). Andere onderzoekers hebben het palet van cultivatieconcepten verder uitgebreid met thema's als man-vrouwbeelden (Gross & Jeffries-Fox, 1978), beeldvorming over medische beroepen (Pfau, Mullen & Garrow, 1995), advocaten (Pfau, Mullen, Deidrich & Garrow, 1995), materialisme en het geloof in toeval (Roe, Messing, Vandenbosch, Van Den Bulck (1996). Aangezien onderzoeksresultaten niet altijd overeenkomstig de voorspellingen van de algemene cultivatiehypothese waren, poneren Gerbner, Gross, Morgan en Signorielli (1980) twee verbijzonderingen van de algemene cultivatiehypothese, namelijk 'mainstreaming' en 'resonance'.

De eerste verbijzondering betreft de onderzoeksvraag omtrent 'mainstreaming' en luidt als volgt:

Bestaat er een verband tussen blootstelling aan televisie in het algemeen en de mate van homogeniteit van inschattingen en attitudes?

Deze vraag betreft de mate waarin er *variatie* is in de inschattingen of attitudes naargelang men verschilt in de mate waarin men aan televisie is blootgesteld. De 'mainstreaming' hypothese luidt dan ook dat naarmate mensen meer zijn blootgesteld aan televisie hun percepties en opvattingen aangaande bepaalde thema's minder van elkaar zullen verschillen: door veelvuldig blootgesteld te worden aan televisie vindt een convergentie van opvattingen plaats. In Figuur 6 staan enkele visuele voorbeelden van 'mainstreaming'.

Figuur 6 Mogelijke vormen van 'mainstreaming': gemiddelde niveaus van inschattingen of attitudes, afhankelijk van blootstelling aan televisie en subpopulatie

Bron: Gerbner, Gross, Morgan, Signorielli, 1981

Zo blijkt dat mensen van verschillende politieke kleur die veel aan televisie zijn blootgesteld minder van elkaar te verschillen omtrent attitudes ten aanzien van etnische items dan degenen die weinig aan televisie zijn blootgesteld (Gerbner, Gross, Morgan & Signorielli, 1982).

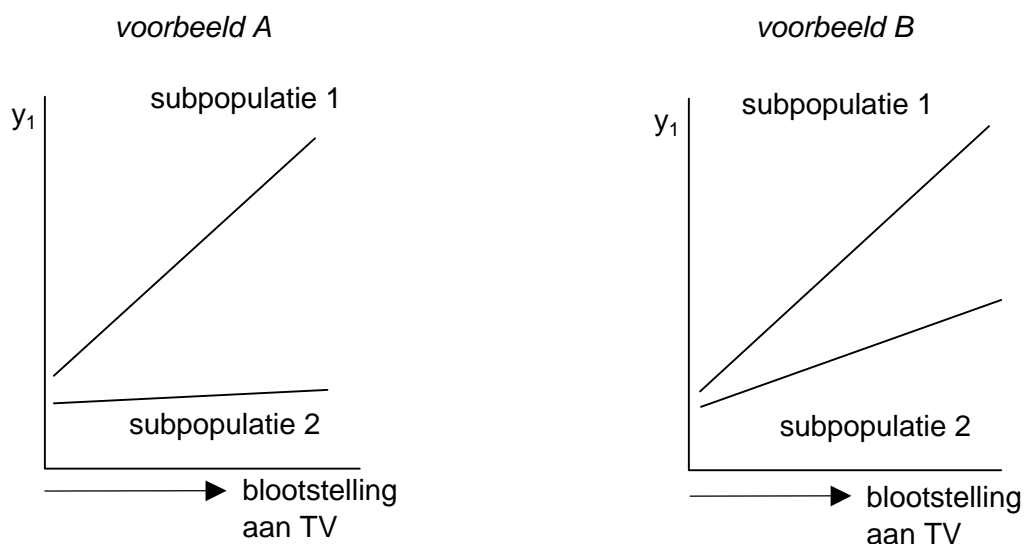
Een tweede aanvulling op de algemene cultivatiehypothese die, naar later zal blijken, op gespannen voet staat met de 'mainstreaming' hypothese is de 'resonance' hypothese:

Onder welke omstandigheden is de relatie tussen blootstelling aan televisie enerzijds en inschattingen en attitudes anderzijds sterker dan wel zwakker?

Gerbner, Gross, Morgan en Signorielli (1980) stellen dat het algemene cultivatie-effect, zoals in de centrale cultivatiehypothese geponeerd, in enkele situaties sterker optreedt dan in andere situaties. Mensen die veel aan televisie, welke veel criminaliteit laat zien, zijn blootgesteld en die bovendien in wijken wonen met veel criminaliteit, zullen dan ook een hoger

percentage woninginbraken schatten dan mensen die evenwel ook veel aan televisie zijn blootgesteld, maar die in wijken met weinig criminaliteit wonen. De eerste groep mensen krijgt dan een 'dubbele dosis'; één dosis criminaliteit via de televisie en één dosis criminaliteit door het dagelijks leven in hun eigen wijk, terwijl de andere groep slechts een enkele dosis van de televisie krijgt.

Figuur 7 Mogelijke vormen 'resonance': gemiddelde niveaus van inschattingen of attitudes, afhankelijk van blootstelling aan televisie en subpopulatie

Bron: Gerbner, Gross, Morgan, Signorielli, 1981

Reeds vanaf de eerste publicaties van Gerbner c.s. is er de nodige kritiek gerezen op zowel de theorievorming rond als het onderzoek naar cultivatie door televisie. Enkele voor ons onderzoek relevante kritiekpunten worden in de volgende paragrafen kort besproken.

Theoretische kritiek op 'Cultivation Analysis'

Een belangrijke inconsistentie van Gerbners theorie is dat hij zich enerzijds bij de Message System Analysis zich nagenoeg exclusief richt op het fictie-aanbod van televisie (Gerbner, 1969b; Gerbner, Gross, Morgan & Signorielli, 1986), terwijl hij anderzijds bij de Cultivation Analysis volstaat met een algemene maat van blootstelling aan televisie, dus ongedifferentieerd naar verschillende programmagenres, zoals drama en nieuws. Doordat hij volstaat met een algemene maat van blootstelling kan hij niet eenduidig nagaan of een eventueel effect daadwerkelijk hetzij door fictie wordt veroorzaakt, hetzij door andere typen televisie-inhouden omdat die eenvoudigweg niet geanalyseerd zijn. Gerbners argument voor een algemene maat voor blootstelling aan televisie is zijn veronderstelling dat het televisie-aanbod homogeen is samengesteld. Dat argument is wellicht empirisch aanvechtbaar. Indien dat het geval zou zijn, maakt het inderdaad niet veel uit als slechts een bepaald onderdeel van het boodschapsysteem wordt bestudeerd. De resultaten, uitgaande van homogeniteit, zijn dan ook representatief voor de niet-bestudeerde onderdelen van het

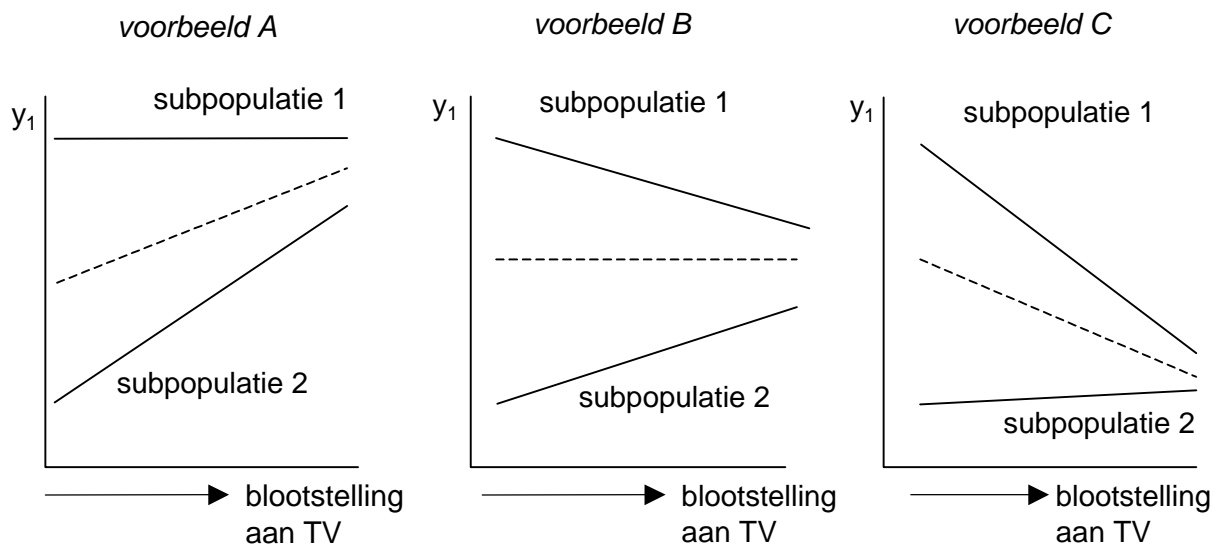
boodschapsysteem. Echter, het is de vraag of het boodschapsysteem inderdaad zo homogeen is als Gerbner c.s. beweren. Onderzoekresultaten laten zien dat er wat betreft blootstelling aan verschillende typen programmagenres verschillen in cultivatie-effecten zijn (Potter & Chang, 1990). Deze verschillen in cultivatie-effecten kunnen geïnterpreteerd worden in termen van verschillen (i.c. heterogeniteit) binnen het boodschapsysteem.

Naast het boodschapsysteem van televisie – homogeen of niet – onderscheiden we het boodschapsysteem van dagbladen. Hoewel de Cultural Indicatorsbenadering televisie een bijzondere rol toedicht, wil dat niet zeggen dat andere media geen enkele rol zouden kunnen spelen in de vorming van percepties van en opvattingen over de werkelijkheid. Van Dijk's studies (1983, 1993) naar het boodschapsysteem van Nederlandse dagbladen laten zien dat deze dagbladen een negatief beeld van etnische minderheden schetsen en dat de dagbladen onderling zelf in die mate ook verschillen. Vervolgens stelt Van Dijk naar aanleiding van zijn onderzoekresultaten hetzelfde type vragen als Gerbner in de cultivatie-analyse voor televisie doet. Van Dijk vertrekt dan niet uit de Cultural Indicatorsbenadering, zijn onderzoeksvragen hebben dezelfde strekking als die van de cultivatie-analyse. Dit betekent dat, gezien de probleemstelling, geen rekening houden met de rol van blootstelling aan dagbladen een belangrijke omissie zou zijn. Een directe vergelijking van de rol van blootstelling aan televisie en blootstelling aan dagbladen is dan ook gewenst.

In ons onderzoek zal op voorhand niet uitgegaan worden van een homogeen boodschapsysteem. Daarom is bij de literatuurinventarisatie het onderscheid naar programmatypen gemaakt. Tevens zal er in de cultivatie-analyse gekeken worden of er programmaspecifieke of zenderspecifieke cultivatie-effecten zijn, naast een eventueel algemeen cultivatie-effect. Tevens zal nagegaan worden of blootstelling aan typen dagbladen een additionele bijdrage heeft in de verklaring van opvattingen over de werkelijkheid.

Wat betreft de additionele concepten 'mainstreaming' en 'resonance' bekritiseert Hirsch (1981a) in sterke mate het post hoc karakter van deze specificering van de Cultivation Analysis. Hij meent dat deze twee verbijzonderingen van de originele cultivatiehypothese ambigu, niet toetsbaar en dus niet weerlegbaar zijn. Zo stelt Hirsch dat de 'mainstreaming' hypothese los staat van de inhoudsanalytische resultaten; hypothesen wordt niet afgeleid uit de boodschapanalyse. Tevens bekritiseert hij dat de hypothese doorgaans ongericht is geformuleerd; vooraf is niet gesteld welke subgroepen deze 'mainstreaming' of 'resonance' demonstreren. Verder stelt Hirsch dat, indien onderzoekresultaten op 'mainstreaming' wijzen, de richting van het oorspronkelijke cultivatie-effect alsnog in de voorspelde richting moet wijzen. Dit betekent dat, ook al is er sprake van 'mainstreaming', de cultivatiehypothese, zodra het cultivatie-effect tegengesteld is aan de voorspelde richting, moet worden verworpen (zie Figuur 8).

Figuur 8 Mogelijke vormen van 'mainstreaming' en de mate van cultivatie door blootstelling aan televisie

In Figuur 8 biedt alleen voorbeeld A ondersteuning voor de Cultivatie Theorie omdat er zowel sprake is van 'mainstreaming', maar ook van verbanden in de subgroepen die in de voorspelde richting verlopen, aldus Hirsch (1981a). Gerbner, Gross, Morgan en Signorielli (1980) stellen dat de richting van het verband in het geval van 'mainstreaming' of 'resonance' er niet toe doet. Zodra er sprake is van 'mainstreaming' mag het algemene cultivatie-effect tegengesteld zijn aan de voorspelling op basis van de algemene cultivatie-hypothese. Indien de oorspronkelijke cultivatiehypothese wordt verworpen, dan wordt dit verklaard door 'mainstreaming': naarmate mensen meer aan televisie zijn blootgesteld, vertonen zij in de antwoorden op de cultivatieconcepten minder onderlinge verschillen. Ook kan cultivatie door televisie zich in bepaalde subgroepen sterker voordoen dan in andere groepen. In dat geval is er mogelijk sprake van 'resonance'. Er is dan sprake van de eerder genoemde 'dubbele dosis'. Het probleem doet zich nu voor dat de Cultivatie Theorie door de post hoc introductie van de 'mainstreaming' en 'resonance' hypothesen eigenlijk altijd empirisch wordt ondersteund; als er geen algemene (i.c. 'across the board') cultivatie is, dan zal er waarschijnlijk sprake zijn van 'mainstreaming'. Is er geen 'mainstreaming' dan is er waarschijnlijk sprake van 'resonance'.

In de uit te voeren studies zal het voorkomen van 'mainstreaming' en 'resonance' waar mogelijk worden onderzocht. Daartoe zal voornamelijk gebruik worden gemaakt van standaardafwijkingen om te bepalen in welke mate de homogeniteit van cultivatieconcepten toe- of afneemt. Daarbij wordt rekening gehouden met het algemene cultivatie-effect. Tevens worden, waar nodig, vooraf groepen genoemd die 'resonance' zouden moeten demonstreren. Met deze aanpassingen verdisconteren wij de door Hirsch geleverde kritiek op de werkwijze van Gerbner c.s.. Tevens zullen de gepresenteerde studies niet exclusief

blootstelling aan televisie betreffen. Er zal ook gekeken worden of blootstelling aan dagbladen een verband heeft met 'subjectief ervaren etnische dreiging'.

Psychologische processen impliciet in causale modellen

Tot dusver is het cultivatieproces van denkbepelden over de werkelijkheid door blootstelling aan televisie voornamelijk onderzocht door te kijken naar de statistische relatie tussen enerzijds blootstelling aan televisie en anderzijds de cultivatieconcepten. Hawkins en Pingree (1990) menen dat wanneer cultivatie-onderzoek zich tot deze relatie beperkt, het begrip cultivatie het risico loopt afgedaan te worden als niet meer dan een label voor een covariaat van blootstelling aan televisie en een cultivatieconcept. Zonder in te gaan op de achterliggende psychologische processen van cultivatie zijn de cultivatiehypothesen zeer mager, aldus Hawkins en Pingree (1990). Om cultivatie als proces te begrijpen dient men dan ook op zoek te gaan naar zogenoemde mediërende variabelen. Hierdoor kan men een interpretatie geven aan het oorspronkelijke cultivatieverband.

Onderzoek naar achterliggende psychologische processen richt zich op een aantal punten. Ten eerste richten studies zich op de relaties tussen eerste en tweede-orde cultivatieconcepten. Zo stellen Hawkins en Pingree (1990) dat zogenoemde eerste-orde concepten verwijzen naar de demografische karakteristieken zoals die op televisie en in de echte werkelijkheid voorkomen. Deze zijn duidelijk waarneembaar in zowel de symbolische als de echte werkelijkheid. Tweede-orde concepten daarentegen zijn meer abstract in de televisiewereld en de echte werkelijkheid. Hawkins en Pingree veronderstellen nu dat tweede-orde opvattingen van mensen afgeleid zouden kunnen worden van eerste-orde percepties en inschattingen. Echter, uit het empirische onderzoek blijkt hiervan geen sprake. Net als Hawkins en Pingree test Potter (1991c) of er relaties zijn tussen eerste-orde cultivatieconcepten en tweede-orde concepten. In tegenstelling tot Hawkins en Pingree constateert hij wel degelijk relaties tussen de concepten.

Een tweede uitbreiding in het onderzoek naar cultivatie wordt door Potter aangebracht. Potter richt zich in zijn onderzoek op 'het leren' van televisie en vervolgens op het construeren van inschattingen. Daartoe wordt niet alleen gekeken of mensen, naar aanleiding van blootstelling aan televisie, andere inschattingen of opvattingen over de echte werkelijkheid hebben. Tevens wordt nagegaan welke inschattingen of opvattingen mensen hebben over de televisiewerkelijkheid (Hawkins, Pingree & Adler, 1987; Potter, 1991a). In dit model onderscheidt Potter vier processen. Allereerst is daar het leerproces waarin men, op basis van blootstelling aan televisie, de televisiewereld leert kennen, niet alleen in termen van demografische kenmerken maar ook in termen van geldende opvattingen in die televisiewerkelijkheid. Vervolgens onderscheidt Potter een constructieproces waarin inschattingen over de televisiewerkelijkheid als basis gelden voor de inschatting van de echte werkelijkheid (eerste-orde constructie). Een zelfde proces kan worden onderscheiden voor de algemene opvattingen over de televisiewerkelijkheid (tweede-orde constructie) welke weer als basis voor de opvattingen over de echte werkelijkheid kunnen dienen. Daarnaast noemt Potter het proces van generalisatie waarin inschattingen als basis van

algemene opvattingen kunnen functioneren. Als laatste onderscheidt hij het cultivatieproces waarin blootstelling aan televisie direct leidt tot inschattingen en opvattingen over de echte werkelijkheid. De belangrijkste onderzoeksresultaten wijzen erop dat inschattingen (over de televisiewerkelijkheid en de echte werkelijkheid) een verband vertonen met algemene opvattingen over de televisie- en echte werkelijkheid (generalisatieproces).

Ook blijkt dat inschattingen over de televisiewerkelijkheid een verband hebben met inschattingen over de echte werkelijkheid (eerste-orde constructieproces). Echter, opvattingen over de televisiewerkelijkheid vertonen geen verband met opvattingen over de echte werkelijkheid (tweede-orde constructieproces). Een laatste belangrijke conclusie luidt dat blootstelling aan televisie een bescheiden rol speelt bij deze processen. Er zijn wel empirische relaties tussen blootstelling aan televisie enerzijds en inschattingen en opvattingen over de echte werkelijkheid anderzijds, maar deze zijn zwak (Potter, 1991a).

Shrum (1996) slaat een andere onderzoeksrichting in. Hij richt zich onder meer op hoe mensen überhaupt een inschatting van de werkelijkheid maken en welke rol blootstelling aan televisie hierin speelt. Om tot een inschatting te komen, kunnen mensen van verschillende strategieën gebruik maken, welke verschillen in de mate waarin een cognitieve inspanning geleverd moet worden. Zo kan alle beschikbare informatie gebruikt worden om tot een schatting te komen. Dit vergt echter een grote cognitieve inspanning. De verkorte, meest economische, strategie (heuristisch) gebruikt die informatie die het eerst c.q. het makkelijkst toegankelijk is. De mate waarin deze cognitieve inspanning wordt gepleegd, hangt af van twee factoren: de betrokkenheid bij het onderwerp en de tijdsdruk waaronder de inschatting gemaakt moet worden. Hoe hoger de betrokkenheid en hoe meer tijd men tot zijn beschikking heeft, des te meer inspanning zal men leveren om tot een adequate inschatting te komen. Petty en Cacioppo (1986) noemen dit de centrale route. Naarmate er minder tijd beschikbaar en er minder betrokkenheid is, zal er minder inspanning geleverd worden om een zo adequaat mogelijke inschatting te geven (perifere route). Er zijn vier factoren die, aldus Shrum, een rol spelen bij blootstelling aan televisie en de relatie die het heeft met inschattingen, namelijk frequentie van, de recentelijkheid van, de levendigheid van en het onderscheidend vermogen van de mediaboodschappen. Als deze factoren in sterkere mate voorkomen, dan zullen mensen bij inschattingen gebruik maken van de heuristische strategie, en zal zo'n strategie leiden tot hogere schattingen door mensen die veel aan televisie zijn blootgesteld omdat relevante informatie meer toegankelijk is voor deze groep, aldus Shrum. Deze opvatting over het psychologische proces achter het cultivatie-effect is consistent met de opvatting van Gerbner c.s. over de habituele, ritualistische activiteit waar mensen het kijken naar televisie meer laten afhangen van het tijdstip dan van het aangeboden programma. Dit wil, aldus Shrum, niet zeggen dat alle kijkers passief zijn, maar dat degenen die passief kijken eerder een cultivatie-effect zullen vertonen.

Een theoretisch concept, dat niet zozeer interveniërend is tussen blootstelling en het cultivatieconcept maar wel conditioneel is voor de relatie tussen die twee concepten, is 'perceived reality' (Potter, 1986, 1988; Shrum, 1995). Onder 'perceived reality' wordt

verstaan: de mate waarin men hetgeen men op televisie ziet voor waar aanneemt. Het oorspronkelijke directe effect van blootstelling aan een medium zal voor mensen met een lage 'perceived reality' anders (i.c. lager) zijn dan voor mensen met een hoge 'perceived reality'.

In deze studie kunnen deze psychologische processen niet empirisch nagegaan worden. De te gebruiken data zijn niet verzameld met het oog op de door ons geponeerde probleemstelling. Meetinstrumenten om deze psychologische processen waar te nemen zijn dan ook niet ten behoeve van de dataverzameling opgenomen. Echter, dit is geen probleem omdat het allereerst van belang is om na te gaan of er überhaupt een cultivatieverband is. Pas wanneer na uitvoerige tests is gebleken dat dit cultivatieverband geen schijnverband is, kan overgegaan worden naar het interpreteren van het cultivatieverband in termen van psychologische processen.

1.5.4 Methodologische kritiek op 'Cultivation Analysis'

De onafhankelijke variabele: het meten van blootstelling aan media

Er is een groot aantal mogelijkheden om mediagebruik in het algemeen en televisie in het bijzonder te conceptualiseren. Biocca (1988) onderscheidt een aantal verschillende betekenissen van publieksactiviteit (zie ook McQuail, 1997): selectiviteit, utilitarianisme, intentionaliteit, weerstand tegen beïnvloeding en betrokkenheid. Webster en Wakshlag (1985) onderscheiden verder nog blootstelling aan televisie als keuze, aandacht en voorkeur. Mediagebruik als containerbegrip kan dan worden begrepen als het gebruik maken van media en hun boodschappen door de individuele ontvanger(s) of groepen van ontvangers, als het inzetten van media en hun capaciteiten door individuele of georganiseerde groepen van massamediacommunicatoren. Het inzetten van deze media gebeurt dan volgens eigen doelstellingen en in relatie tot sociale contexten of situaties (Renckstorf, 1994).

Mediagebruik, opgevat als een min of meer doelgerichte, bewuste wijze van omgaan met media, kan in drie aspecten worden uiteengelegd, aldus Renckstorf (1994). Als eerste, blootstelling aan media welke enkel de contacttijd met een bepaald medium aangeeft. Daarnaast is er anticipatie op de contacttijd met media (pre-communicatieve fase). Als derde is er het refereren aan hetgeen men heeft opgedaan door de contacttijd met media (post-communicatieve fase), aldus Renckstorf. Cultivatatie-onderzoek beperkt zich echter voornamelijk tot de conceptualisering van blootstelling in termen van de tijd die men besteedt aan een medium of een mediuminhoud. Hierbij wordt, in eerste instantie, op geen enkele empirische wijze rekening gehouden met psychologische processen die mogelijk op de achtergrond van cultivatie spelen. Hoewel Gerbner wel veronderstelt dat mensen zich non-selectief aan televisie blootstellen, is dit aspect nooit expliciet in het empirisch onderzoek verdisconteerd.

Gerbner c.s. meten blootstelling aan televisie in termen van de tijd die men per dag blootgesteld is aan televisie. Deze variabele, die in essentie van metrisch meetniveau is,

wordt vervolgens teruggebracht tot twee categorieën: 'lichte' en 'zware' kijkers. Een nadeel van deze werkwijze is dat een variabele van ratio-meetniveau teruggebracht wordt tot een dichotomie. Hiermee wordt waardevolle informatie buiten beschouwing gelaten. Immers, mensen die slechts een half uur aan televisie zijn blootgesteld, worden gelijkgesteld aan mensen die bijna drie uur aan televisie zijn blootgesteld. Deze transformatie is tegenwoordig, maar was zelfs destijds, onnodig omdat er analysetechnieken voorhanden zijn om de centrale cultivatiehypothese met behulp van variabelen van interval of ratio-meetniveau te testen.

Een ander aandachtspunt betreft de aard van het verband tussen blootstelling aan televisie en het cultivatieconcept: lineair of non-lineair. Hirsch (1980, 1981a) laat in zijn her-analyses op data van Gerbner c.s. zien dat er sprake is van een non-lineair verband. Zo blijken niet-kijkers vaker het televisie-antwoord te noemen dan 'lichte' kijkers, terwijl extreem zware kijkers juist weer minder vaak het televisie-antwoord kozen dan 'zware' kijkers. Volgens Hirsch is deze bevinding een regelrechte verwerping van de cultivatiehypothese. Ook Potter (1991b) laat zien dat verbanden tussen blootstelling aan televisie en cultivatieconcepten vaak non-lineair zijn. Bovendien heeft Hirsch kritiek op de ad hoc manier van het indelen in de categorieën 'lichte', 'medium', en 'zware' kijkers. Zo worden in één en dezelfde publicatie (Gerbner, Gross, Jason-Beeck, Jeffries-Fox & Signorielli, 1978) verschillende klassengrenzen gebruikt. Dit heeft als gevolg dat een persoon die de ene keer een 'medium' kijker is, de andere keer een 'zware' kijker is. Gerbner, Gross, Morgan en Signorielli (1981) rechtvaardigen deze werkwijze met de opmerking dat het een relatieve maat van blootstelling is. Echter, vergelijkingen van onderzoeksresultaten worden hierdoor ernstig bemoeilijkt. Tevens blijken de cultivatie-effecten, naargelang men de grenzen tussen de verschillende categorieën kijkers verlegt, te veranderen (Potter, 1991b).

Potter meent in de non-lineaire verbanden een verklaring gevonden te hebben voor de doorgaans kleine cultivatie-effecten. Als aanbeveling stelt Potter dan ook voor om op lineariteit te controleren, en, indien daar geen sprake van is, een categorische indeling van blootstelling aan televisie te construeren, dan wel een andere transformatie toe te passen.

Een ander discussiepunt, reeds in paragraaf 0 ter sprake gebracht, omtrent de meting van blootstelling is of volstaan moet worden met een algemene maat of dat blootstelling meer gedifferentieerd gemeten moet worden. Dit grijpt terug op de veronderstelling van Gerbner dat het boodschapsysteem homogeen is. Dit ontslaat Gerbner van het gebruik van een genre- of zenderspecifieke maat voor blootstelling. Echter, op basis van aanwijzingen dat het boodschapsysteem toch niet zo homogeen is, hebben Potter en Chang (1990) een uitgebreide analyse uitgevoerd naar de rol van verschillende wijzen van operationalisering van blootstelling aan televisie. Zij komen tot een vijftal opties:

1. Totale blootstelling aan televisie per week in uren: somscore van blootstelling aan programmagenres per week in uren (vergelijk punt 2);
2. Blootstelling aan programmagenres: blootstelling aan 12 programmagenres per week in uren;

3. Blootstelling aan programmagenres, gecontroleerd voor totale blootstelling: niet zozeer een operationalisatie, maar een statistische optie;
4. Proportionele blootstelling aan programmagenres: de blootstelling aan een programmagenre als proportie van de totale blootstelling;
5. Gewogen proporties blootstelling aan programmagenres: idem als proportionele blootstelling, maar dan vermenigvuldigd met de totale blootstelling.

De resultaten wijzen uit dat een genrespecifieke meting van blootstelling aan televisie sterkere relaties met cultivatieconcepten vertoont dan een algemene maat voor blootstelling aan televisie. Andere studies komen tot soortgelijke conclusies (Hawkins & Pingree, 1981; Rubin, Perse & Taylor, 1988; Pfau, Mullen, Deidrich & Garrow, 1995). Potter en Chang concluderen dan ook dat in het algemeen de operationalisering die rekening houden met gedifferentieerde blootstelling aan televisie sterker samenhangen met cultivatieconcepten.

In de vier empirische studies (hoofdstukken twee tot en met vijf) zal gewerkt worden met zowel algemene blootstelling aan televisie als met genrespecifieke blootstelling. In de analyses zal steeds voornamelijk gekeken worden naar de effecten van genrespecifieke blootstelling, gecontroleerd voor algemene blootstelling. Deze werkwijze is vergelijkbaar met de eerdergenoemde derde optie van Chang en Potter. Er is echter een klein verschil. Daar waar bij Potter en Chang algemene blootstelling geconstrueerd is als de som van blootstelling aan 12 verschillende programmatypen, wordt in de studies in hoofdstukken twee tot en met vijf, algemene blootstelling gemeten als de gerapporteerde totale tijd per week dat men blootgesteld is aan televisie. Tevens zal, met behulp van factoranalyse, nagegaan worden of blootstelling aan programmagenres een uni- of multidimensioneel concept is, waarna de betrouwbaarheid van de gevonden dimensie(s) bepaald zal worden.

De afhankelijke variabele: het meten van cultivatieconcepten

Inhoudelijke meting cultivatieconcepten

Om te bepalen of blootstelling aan televisie daadwerkelijk een effect heeft moet er ook een criteriumvariabele bepaald en gemeten worden, namelijk het zogenoemde cultivatieconcept. De kritiek op Gerbners cultivatie-analyse is dat a priori vastgesteld moest worden welk concept gemeten moest worden en wat de zogenoemde televisie-antwoorden en de daar tegenoverstaande 'echte' werkelijkheidsantwoorden zijn. Van de cultivatieconcepten zijn grofweg drie typen te onderscheiden, namelijk feitenkennis, percepties en (sets van) opvattingen (attituden). Hawkins en Pingree (1982) introduceren een andere veelgebruikte indeling, namelijk eerste-orde concepten en tweede-orde concepten. Eerste-orde cultivatie betreft dan cultivatie van feitenkennis over de werkelijkheid: relatief oppervlakkige, objectieve denkbelden over de werkelijkheid. Deze feitenkennis van respondenten is relatief eenvoudig te vergelijken met officiële statistieken over de betreffende onderwerpen. Tweede-orde cultivatie betreft de cultivatie van opvattingen ten aanzien van diezelfde werkelijkheid. Deze opvattingen zijn doorgaans algemener en abstracter van aard.

Het antwoord op de vraag welke cultivatieconcepten gemeten zouden moeten worden, wordt doorgaans gegeven door de resultaten van de Message System Analysis. De eerder besproken inhoudsanalytische onderzoeksresultaten (zie paragraaf 1.5.2) laten zien dat etnische minderheden in televisieprogramma's en dagbladen als een bedreiging worden geportretteerd. In de theorievorming rond opvattingen over etnische minderheden bestaat een groot aantal theoretische concepten over attitudes ten aanzien van etnische minderheden. Zo zijn er de 'subjectief ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden', de 'positieve attitude ten aanzien van Nederlanders', de 'negatieve attitude ten aanzien van etnische minderheden', 'etnische distantie' en 'discriminerend gedrag'. Echter, gezien de conclusies van de inhoudsanalytische studies kiezen we voor 'subjectief ervaren etnische dreiging' daar deze het beste daarbij aansluit. Het concept 'subjectief ervaren etnische dreiging' definiëren we als "de mate waarin men zich, in materiële of in immateriële zin, bedreigd voelt door de komst en aanwezigheid van etnische minderheden".

Operationele meting cultivatieconcepten

Naast de inhoudelijke keuze omtrent het te meten sociale verschijnsel, rijst de vraag hoe dit concept in operationele zin gemeten moet worden. Om te bepalen of er sprake is van cultivatie van inschattingen, percepties en opvattingen over de werkelijkheid door televisie, gebruikt Gerbner de 'Cultivation Differential'. Om deze 'Cultivation Differential' vast te stellen legt Gerbner respondenten allereerst een vraag voor. Bij de beantwoording van deze vraag heeft de respondent de keuze uit twee mogelijkheden. Eén antwoordmogelijkheid is door middel van inhoudsanalyses afgeleid van de televisiewerkelijkheid (*television answer*), terwijl de ander afgeleid is van de 'echte' werkelijkheid (*real world answer*). Volgens de algemene cultivatiehypothese zouden mensen die veel aan televisie zijn blootgesteld (de 'zware' kijkers) vaker het televisie-antwoord moeten geven dan degenen die weinig aan televisie zijn blootgesteld ('lichte' kijkers). Door deze gegevens in een kruistabel af te zetten is zeer eenvoudig de 'Cultivation Differential' te bepalen. Met andere woorden, de 'Cultivation Differential' is niets meer of minder dan het verschil in kolompercentages.

Er is een aantal kanttekeningen te plaatsen bij deze werkwijze. Zo moet eerst duidelijk worden wat de 'television answer' en de 'real world answer' zijn. Zoals gezegd, de 'television answer' wordt afgeleid uit inhoudsanalyses, terwijl de 'real world answer' wordt afgeleid uit bijvoorbeeld bevolkings- en criminaliteitsstatistieken. Naarmate een sociaal verschijnsel eenduidiger is, is het eenvoudiger een meetinstrument te vervaardigen dat op betrouwbare wijze dit sociale verschijnsel meet. Daarmee is het bepalen van een televisie-antwoord ook eenvoudiger. Zo is het voor sociale verschijnselen als het percentage slachtoffers van geweldsmisdrijven of het percentage woningeninbraken is het relatief eenvoudig voor zowel televisie als voor de werkelijkheid een schatting te geven. Anders wordt het als het gaat om veiligheidsgevoelens, anomie of 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Voor de schatting van de gemiddelde mate van anomie in een samenleving kan men een beroep doen op bevolkingsonderzoek. Een schatting van de mate van anomie op televisie kan men verkrijgen door middel van een inhoudsanalyse op de mediaboodschappen. De ontwikkeling

van zo'n meetinstrument voor anomie in mediaboodschappen is natuurlijk veel ingewikkelder te construeren dan dat voor het percentage inbraken is. In het geval men daar toch in slaagt, moet men zich afvragen of men bij zo'n algemeen en abstract verschijnsel als anomie of elke andere attitude een enkelvoudig televisie-antwoord moet bepalen. Bovendien veronderstelt het bepalen van het televisie-antwoord dat de onderzoeker zicht heeft op hoe bij de respondent de keuze tot het geven van een bepaald antwoord tot stand komt. De respondent moet op basis van hetgeen hij ziet in de mediaboodschappen een response afleiden. De vraag is dan hoe de onderzoeker er zeker van kan zijn dat hij bij de bepaling van het televisie-antwoord waarop de respondent gaat reageren recht doet aan dit 'inferential process'? Het betreft hier een geldigheidsvraag van de resultaten van de analyse van het boodschapsysteem. De vraag is dan of de onderzoeker meet wat hij wil meten, kortom een geldigheidsprobleem die voornamelijk op het operationele niveau tot uiting komt. Potter (1994) stelt als alternatief voor om niet a priori deze televisie- en 'echte' werkelijkheidsantwoorden vast te stellen, maar meer beschrijvend te werk te gaan: bepaal niet zozeer of mensen een televisieantwoord of een werkelijkheidsantwoord geven, maar bepaal in meer relatieve termen of er een verband bestaat tussen blootstelling aan televisie en een antwoord dat *in de richting* gaat van de anomische televisiewerkelijkheid.

Een ander probleem bij deze operationalisering is dat de respondent gedwongen wordt een keuze te maken voor één van de twee antwoorden: de 'television answer' of de 'real world answer'. Voor de respondent is dit een lastige zaak, immers slechts in twee gevallen kan een geldig antwoord gegeven worden. Stel dat de respondent meent dat 12 procent van de mensen jaarlijks slachtoffer van misdrijven wordt, terwijl het televisie-antwoord tien procent en het werkelijkheidsantwoord één procent is. De respondent kan, gegeven de opties, geen juist antwoord geven; volgens hem geven beide opties een te laag percentage. De respondent heeft dan de keuze niet te antwoorden, hetgeen niet wenselijk is. Ook kan de respondent besluiten die optie te kiezen die het dichtst bij zijn oorspronkelijke "antwoord" ligt. Echter, hier ontstaat het probleem dat iemand die oorspronkelijk 20 procent wil antwoorden gelijkgesteld wordt met iemand die oorspronkelijk 60 procent wil antwoorden. Deze kanttekeningen geven aan dat de validiteit van deze wijze van meten dan ook in het geding is. In plaats van twee voorgegeven antwoordcategorieën is dan ook het beter om een open antwoordmogelijkheid aan te bieden. Dit heeft een aantal voordelen. Daar waar de oorspronkelijke operationalisatie een objectieve als een subjectieve realiteit impliceert door een 'goed' als een 'fout' antwoord aan te bieden, gaat een vraag met een open antwoordmogelijkheid hieraan voorbij. Enkel of mensen hoger dan wel lager antwoorden is van belang, niet het exacte antwoord. Ook wordt hiermee voorkomen dat mensen bij de beantwoording hun antwoord, gegeven de opties, niet kwijt kunnen. Daar komt tevens bij dat de keuzen die Gerbner c.s. aan respondenten voorleggen niet overeenkomen met de echte werkelijkheid en de televisiewerkelijkheid. Een argumentatie voor deze wijze van operationaliseren wordt door Gerbner c.s. niet gegeven.

Een ander voordeel is dat een metrisch gemeten sociaal verschijnsel veel preciezer gemeten wordt. Daarmee wordt ook de variantie van de variabele vergroot. Verder houdt men, door

een ratio- of interval schaal te gebruiken, meer te verklaren variantie over (zie ook paragraaf 1.5.4; Potter, 1994).

Potter (1994) noemt een aantal algemene punten waarop cultivatie-onderzoek inzake schalingprocedures tot op heden vaak gefaald heeft. Zo blijkt dat de betrouwbaarheid van de schaal niet wordt gerapporteerd of maar gedeeltelijk wordt beschreven. In het geval dat deze wel wordt beschreven, gebeurt het dat de betrouwbaarheid te laag is, terwijl de onderzoeker de schaal alsnog gebruikt. Verder constateert Potter dat beschrijvingen van de wijze waarop schalen geconstrueerd worden soms achterwege blijven. Ook komt het voor dat men de beschikking heeft over indicatoren behorend tot één theoretisch concept maar verzuimt om deze om te zetten naar een betrouwbare schaal. Zo hebben Gerbner et al. (1980) de beschikking over drie indicatoren van anomie (Srole, 1956). Doorgaans vormen deze indicatoren een betrouwbare schaal. Toch gebruiken Gerbner c.s. in de analyses de individuele indicatoren van anomie. De onderzoeksresultaten moeten dan ook met een slag om de arm worden geïnterpreteerd. Verbanden tussen deze indicatoren en blootstelling aan televisie zullen dan ook lang niet zo betrouwbaar zijn dan wanneer een betrouwbare schaal op basis van de indicatoren was gebruikt.

De kritiek van Potter ter harte nemend zal in de volgende studies de volgende procedure worden gehanteerd. Allereerst zal, aan de hand van factoranalyse, nagegaan worden of de set indicatoren van het theoretisch concept uni- of multidimensioneel is. Vervolgens zal op basis van de resulterende factoren nagegaan worden wat de interne consistentie van de daaruit resulterende schalen is. Hoewel Potter (1994) geen ondergrens voor de interne consistentie geeft, hanteren wij .85 als ondergrens bij een schaal van 15 items of meer (Swanborn, 1982). Omdat geen van de schalen uit meer dan vier items bestaat, is het niet gepast om bij zo weinig items het criterium van .85 te hanteren. Om toch te kunnen bepalen of de betrouwbaarheid, gegeven het aantal items, hoog genoeg is, gebruiken we de Spearman-Brown formule³ (Swanborn, 1982). Deze formule stelt ons in staat de betrouwbaarheid te bepalen, indien de schaal uit 15 of meer items zou bestaan. Vervolgens worden er gemiddelde somscores over de items berekend. Voor respondenten die op minder dan een derde van het aantal items, behorend bij een schaal, ontbrekende scores hebben, wordt de ontbrekende score vervangen door het steekproefgemiddelde van het betreffende item.

Wat betreft de meting van inschatting van criminaliteit zullen in dit onderzoek open antwoordcategorieën worden gebruikt. Indien mogelijk zullen deze op een zo hoog mogelijk meetniveau worden gehandhaafd. Inzake 'subjectief ervaren etnische dreiging' gebruiken we verschillende indicatoren, gemeten op vijf puntsschalen. Met behulp van factoranalyse wordt de dimensionaliteit alsook de betrouwbaarheid van 'subjectief ervaren etnische dreiging' vastgesteld, waarna er een enkele schaal wordt geconstrueerd.

Causaliteit

In de Cultivatie Theorie en de daarvan afgeleide centrale hypothese wordt verondersteld dat er een causale relatie bestaat tussen blootstelling aan televisie en een inschatting van of opvatting over de werkelijkheid. Blootstelling aan televisie heeft in deze theoretische opvatting een effect op een inschatting of opvatting (zie ook Hirsch, 1980). Gerbner c.s. onderscheiden, aldus Stappers (1984), twee typen effecten. Als eerste zijn er namelijk effecten afgemeten aan de bedoelingen van de zender. Volgens Stappers kan dit beter effectiviteit genoemd worden. Daarnaast onderscheiden Gerbner c.s., aldus Stappers, gevolgen als tweede type effecten: onbedoelde, wenselijke of niet-wenselijke gevolgen welke in ieder geval niet aan de bedoelingen van de zenders kunnen worden afgemeten. In methodisch-analytische zin is er echter geen verschil tussen de twee typen effecten. In beide gevallen wordt er een causale relatie geponeerd. De intenties die de zenders c.q. producenten met de mediaboodschappen kunnen hebben, gewoonlijk een centraal aandachtspunt in de Institutional Process Analysis, vallen buiten de aandacht het onderhavige cultivatie-onderzoek. Immers, de intenties gaan causaal vooraf aan de productie van mediaboodschappen en vallen daarmee buiten het analytisch model van cultivatie-analyse.

Voorwaarden causaliteit

Om te mogen stellen dat een empirische relatie tussen twee variabelen (X en Y) een causale relatie is, moet in een ideale situatie aan drie voorwaarden worden voldaan (Fabert & Hagens, 1980; Tacq, 1984). Allereerst moet er co-variatie zijn tussen de twee variabelen. Ten tweede moet de onafhankelijke variabele X in de tijd voorafgaan aan de afhankelijke variabele Y. De derde voorwaarde voor causaliteit is dat er geen andere mogelijke onafhankelijke variabelen buiten beschouwing mogen worden gelaten.

De eerste voorwaarde voor causaliteit, co-variatie, is eenvoudig te bepalen door de berekening van de covariantie of de productmomentcorrelatie en de vaststelling of deze statistisch significant is. De tweede voorwaarde, volgorde van variabelen in de tijd, is relatief eenvoudig te bepalen. Afhankelijk van het gekozen onderzoeksdesign is de volgorde van oorzaak- en gevolgvariabele ingebouwd. Om tot beter begrip te komen van welke onderzoeksdesigns beter de causaliteitsvraag kunnen beantwoorden, maakt Tacq (1984) onderscheid in enerzijds experimenteel onderzoek en anderzijds observationeel onderzoek. Hij doelt hier niet zozeer op een dichotomie maar meer op een continuüm waarop onderzoeksdesigns kunnen variëren.

Een belangrijk onderzoeksdesign om causale uitspraken te kunnen doen is het experiment. Door zowel een voor- als nameting te doen en zowel een controle- als experimentele groep te gebruiken, wordt het relatief eenvoudig een causale relatie aan te tonen. In de vergelijking van de experimentele groep met de controlegroep op de nameting, kan bepaald worden of de stimulus (de causale factor) een effect heeft gesorteerd. Door middel van randomisatie – het op basis van toeval toewijzen aan de experimentele dan wel controlegroep – probeert men te voorkomen dat de invloed van storende factoren wordt uitgesloten. Hoewel bij een

experimenteel design de causaliteitsvraag beter beantwoord kan worden, levert dit design echter ook de nodige problemen op.

Een van de bezwaren van het experimenteel design is de korte termijn op basis waarvan doorgaans het experimenteel onderzoek gebaseerd is. Hawkins en Pingree (1982) menen dat de experimentele opzet voor het meten van cultivatie-effecten geen goede keuze is. Zij beargumenteren dat het experiment voornamelijk geschikt is voor het meten van effecten op de korte termijn. Echter, cultivatie-effecten spelen zich voornamelijk af op de lange termijn. Hoe groter de tijdsspanne tussen de voor- en nameting, des te groter de kans op storende factoren die men niet onder controle heeft, zoals spontane veranderingen ('maturation'), buitenexperimentele gebeurtenissen ('history') en uitval ('mortality'). De eenduidige bepaling van de causale relatie wordt dan steeds moeilijker. Daarnaast zijn er nog andere problemen bij het experiment, zoals differentiële groepssamenstelling ('selection'), meeteffect ('testing'), verandering van meetinstrument ('instrumentation') en regressie tot het gemiddelde (Hagenaars & Segers, 1980, p.41-50). Bovendien is de externe geldigheid van experimentele onderzoeksresultaten vaak in het geding. Enerzijds wordt er bij experimentele studies doorgaans gebruik gemaakt van een zeer kleine steekproef. Anderzijds vindt experimenteel onderzoek doorgaans plaats in een kunstmatige onderzoekssetting. De generaliseerbaarheid van de onderzoeksresultaten is dan ook ten minste problematisch.

Een ander onderzoeksdesign waarmee causale uitspraken gedaan kunnen worden is het paneldesign (Lammers & Eisinga, 1995). Dit design heeft, net als het experiment, twee of meer meetmomenten. Het grote verschil is dat de onderzoeker geen experimentele en controlegroep onderscheidt. Hierdoor heeft de onderzoeker niet expliciet, door middel van randomisatie, de mogelijkheid storende variabelen uit te schakelen. Een eventueel gevonden effect van een tussentijdse gebeurtenis kan dan evengoed aan derde variabelen worden toegeschreven. Immers, de onderzoeker heeft niet kunnen voorkomen dat mensen zichzelf aan een bepaalde conditie toewijzen. Kortom, er kan sprake zijn van zelfselectie. Dit kan niet opgelost worden door randomisatie zoals men bij het experimentele design zou doen. Hoewel randomisatie niet mogelijk is om storende factoren uit te sluiten, heeft de onderzoeker wel de mogelijkheid dit op te vangen door statistisch te controleren voor deze storende variabelen. Deze dienen dan wel vooraf aan de dataverzameling geïdentificeerd te worden, omdat zij expliciet gemeten moeten worden. Een ander verschil met het experiment is de tijdsspanne tussen de meetmomenten. Liggen de meetmomenten bij het experiment doorgaans dicht bij elkaar, bij een panelonderzoek kunnen deze tot een periode van vijf jaar of meer oplopen. Een ander voordeel is dat met behulp van een paneldesign de externe geldigheid beter gewaarborgd is dan bij het experimentele onderzoeksdesign. Zo is de onderzoekssetting van het panel minder kunstmatig dan bij het experiment.

Echter, ook aan het paneldesign kleven enkele nadelen. Net als bij experimenten kan er uitval ('mortality') van respondenten optreden. Door deze uitval kan de generaliseerbaarheid van de resultaten problematisch worden. Dit is het geval als de uitval in het panel selectief is. Zo wordt een panel steeds ouder, met name als het panel niet aangevuld wordt met

jongere mensen. Hierdoor kan op het latere meetmoment de categorie jonge mensen ondervertegenwoordigd zijn. Ook kan de populatie op een later meetmoment sterk veranderd zijn ten opzichte van een eerder meetmoment. Zo kan er door de aanbouw van een nieuwe wijk aan een stad, waar voornamelijk jonge gezinnen zijn gaan wonen, de gemeentelijke bevolking veranderen.

Een ander punt is de slijtage van het meetinstrument. Een meetinstrument dat op een eerder tijdstip wel geldig is om een theoretisch concept te meten, kan op een later tijdstip niet meer geldig zijn. Dit komt omdat de situatie waarbinnen men onderzoek doet verandert. Dit betekent dat het meetinstrument aangepast moet worden. Echter, het probleem is dat hierdoor de vergelijkbaarheid van de antwoorden over de verschillende meetmomenten afneemt.

Ook kan er door de herhaalde ondervraging van respondenten een meeteffect ontstaan: door vermoeidheids-, trainings- of herinneringseffecten daalt de geldigheid van de resultaten. Dit geldt in sterkere mate wanneer de verschillende meetmomenten dichter bij elkaar liggen.

Naast het beschrijven van ontwikkelingen, kan men met het paneldesign ook deze veranderingen verklaren. Echter, net als bij het experimentele design, kan het voorkomen dat er gebeurtenissen zijn die de onderzoeker niet kon voorzien. Deze gebeurtenissen kunnen verstoring werken op de veranderingen en daarmee op de verklaring van de ontwikkeling.

De data die in dit onderzoek gebruikt zullen worden zijn afkomstig van meerdere surveys. Het doel van het oorspronkelijk onderzoek, waarvoor deze data werden verzameld, was dan ook niet om causale uitspraken te doen. Om te bepalen of het alsnog op basis van deze data mogelijk is causale uitspraken te doen, zullen de voorwaarden voor causaliteit nagegaan worden. De eerste voorwaarde voor causaliteit, co-variantie, is eenvoudig te bepalen met behulp van een samenhangsmaat. De tweede voorwaarde, de volgorde van variabelen in de tijd is door deze cross-sectionele data strikt genomen niet empirisch te bepalen. De derde voorwaarde verwijst naar alternatieve verklaringen voor de co-variantie tussen variabelen X en Y. Deze voorwaarde betreft de vraag of de gevonden relatie een causale directe relatie is, of een indirecte relatie of juist een schijnverband (of combinaties hiervan). Deze laatste voorwaarde kan men in de praktijk niet meer dan veronderstellen. Immers, men kan alleen uit de bestaande kennis van dat moment putten en daaruit alternatieve verklaringen voor empirisch onderzoek distilleren. In die zin moet men ervan uitgaan dat nagenoeg alle modellen voorlopige modellen zijn, totdat er meer kennis is en op basis daarvan betere modellen zijn gevonden. Dit beginsel is vergelijkbaar met Poppers (1959) falsificatiebeginsel: een theorie is voorlopig 'waar' totdat het tegendeel wordt gevonden. Om te bepalen of eventueel gevonden causale cultivatie-effecten geen schijnrelaties zijn, zal in het empirische onderzoek rekening gehouden worden met de concurrerende theorieën (i.c. de Sociale Identiteitstheorie en de Realistische Conflict Theorie) en dus met concurrerende factoren die van invloed zijn op de afhankelijke variabelen. Hiermee maximaliseren we de kans op het vinden van schijnverbanden tussen enerzijds blootstelling aan televisie en blootstelling aan dagbladen en anderzijds de cultivatieconcepten.

Hoewel aan twee van de drie voorwaarden van causaliteit voldaan kan worden, kan doordat dit onderzoek enkel de beschikking heeft over data verkregen door een cross-sectioneel onderzoeksdesign de causale volgorde van de variabelen alleen worden gepostuleerd. Om desalniettemin meer zicht te krijgen op de plausibiliteit van die aanname gebruiken we 'Structural Equations Modeling'.

'Structural Equations Modeling'

Hoewel causaliteit als zodanig niet te 'bewijzen' is, kan men wel nagaan of een causaal model plausibel is. Een analysetechniek die in dit onderzoek wordt gebruikt is 'Structural Equations Modeling' met behulp van de LISREL-programmatuur (Jöreskog & Sörbom, 1996). De gedachte achter 'Structural Equations Modeling' luidt als volgt: als een model consistent is met de werkelijkheid, dan moeten de data overeenkomen met het model. Echter, als de data overeenkomen met het model, betekent dit niet per definitie dat het model overeenkomt met de werkelijkheid (Bollen, 1989, p.68). Het probleem ligt in de laatste uitspraak. Immers, er zijn, gegeven een covariantiematrix, meerdere modellen te construeren die de covariantiematrix perfect reproduceren. Dit geldt voor elk perfect geïdentificeerd model. Met een set van drie variabelen kan al een redelijk aantal verschillende modellen worden gepostuleerd die elk dezelfde covariantiematrix reproduceren. Bollen (1989) stelt dan ook dat hier de zwakte ligt van causaal modelleren: consistentie tussen het model en de data is niet voldoende voor consistentie tussen het model en de werkelijkheid. Het belang van theoriegestuurd onderzoek wordt hier duidelijk. Immers, een theorie geeft aan welke modellen inhoudelijk zinvol zijn en welke niet.

In dit onderzoek zullen de causale modellen eerst conform de cultivatiehypothese worden opgesteld. Vervolgens zullen deze modellen, indien mogelijk, uitgebreid worden met concurrerende relaties afgeleid uit de concurrerende theorieën en vervolgens met een tegengestelde causale relatie, namelijk van het cultivatieconcept naar blootstelling aan televisie (algemeen en gedifferentieerd). Het ontstane niet-recursieve causale model zal vervolgens op zijn plausibiliteit worden getoetst met behulp van 'Structural Equations Modeling'.

1.5.5 Progressie in onderzoek naar cultivatie door televisie: de onderzoeksstrategieën

Na de meest fundamentele kritiek op de theorie en methodologie van de Cultural Indicatorsbenadering en de bijbehorende oplossingen beschreven te hebben, zullen we kort resumeren welke oplossingen en onderzoeksstrategieën gevolgd zullen worden.

Een kritiek op Gerbner c.s. betrof dat zij, gegeven hun veronderstelling dat het boodschapsysteem van televisie homogeen is, volstonden met een algemene maat voor blootstelling aan televisie. Ten aanzien van deze veronderstelde homogeniteit van het boodschapsysteem kunnen vraagtekens gezet kunnen worden. Tevens blijkt uit eerder onderzoek dat een gedifferentieerde meting van blootstelling aan televisie resulteerde in

gedifferentieerde cultivatie-effecten. In het onderhavige onderzoek zal dan ook, naast een algemene maat van blootstelling aan televisie, gebruik worden gemaakt van een gedifferentieerde maat van blootstelling aan televisie.

Gerbner c.s. dichtten televisie een bijzondere rol toe. Dit leidt ertoe dat zij zich exclusief op de rol van blootstelling aan televisie richten. Of dit terecht is, is de vraag. Daarom zal in de onderhavige studie rekening ook gehouden worden met de rol van blootstelling aan dagbladen.

De Cultivatie Theorie kreeg vaak de kritiek dat niet of nauwelijks rekening werd gehouden met concurrerende theorieën. In dit onderzoek zal, voor zover de beschikbare data dit toelaten, met een synthese van concurrerende theorieën, i.c. de Sociale Identiteitstheorie en de Realistische Conflict Theorie, rekening worden gehouden.

Dit onderzoek is te typeren als hypothesetoetsend onderzoek. De hypothesen worden direct afgeleid uit de Cultivatie Theorie en uit de concurrerende theorieën. Door de hypothesen op basis van de theorieën te formuleren kunnen zij zo scherp mogelijk worden gesteld. Dit voorkomt dat de onderzoeksresultaten voor meer uitleg vatbaar zijn. De groei in theoretische kennis is hierdoor beter gewaarborgd.

Bij de formulering van de hypothesen zal zoveel mogelijk voortgebouwd worden op de resultaten van de eerdere studies. Hiermee wordt een grote cumulativiteit van onderzoeksresultaten bewerkstelligd.

Inzake de meting van blootstelling aan televisie en van de cultivatieconcepten zal zoveel mogelijk worden aangesloten bij de aanbevelingen van Hirsch (1980, 1981b) en Potter (1994). Zo zullen deze variabelen op een zo hoog mogelijk meetniveau geoperationaliseerd blijven. Dat wil zeggen, indien wij de beschikking hebben over een concept gemeten op interval niveau, dan zal deze niet tot een lager meetniveau teruggebracht worden.

Om tegemoet te komen aan de kritiek van Hirsch (1980, 1981a) en Potter (1991b, 1994) zal nagegaan worden of de relatie tussen blootstelling aan media en de cultivatieconcepten lineair dan wel non-lineair is.

Inzake het causaliteitsprobleem zal gebruikt worden gemaakt van de techniek 'Structural Equations Modeling'. Hierdoor wordt het, ondanks de beschikbare cross-sectionele data en het gebrek aan paneldata, alsnog mogelijk zicht te krijgen op de plausibiliteit van causale relaties.

De te gebruiken databestanden bevatten geen psychologische variabelen waarmee gekeken kan worden wat zich in de psychologische 'black box' van waarneming van media-boodschappen afspeelt. Dit is, zoals reeds eerder gesteld, nochtans geen probleem omdat het eerst van belang is te bepalen of er überhaupt een cultivatieverband is. Zodra gebleken is dat daar sprake van is, dan heeft het des te meer zin naar het achterliggende psychologische proces te kijken.

Dit onderzoek behelst alleen een Cultivation Analysis. Er is geen Message System Analysis in strikte zin geweest omtrent etnische minderheden in de media. Echter, er is wel een groot aantal studies geweest dat, hoewel niet zozeer in het kader van een Cultural Indicators project zijn uitgevoerd, evenwel voldoende aanleiding geeft om na te gaan of er een relatie

is tussen enerzijds blootstelling aan Nederlandse media en anderzijds subjectief ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden. Mocht op basis van de onderzoeksresultaten blijken dat er een duidelijke relatie is, is het zinvol een meer systematische Message System Analysis van Nederlandse media uit te voeren. Hiermee kunnen dan nog meer precieze uitspraken over het boodschapsysteem worden gedaan, welke op hun beurt weer tot scherpere hypothesen voor de cultivatie-analyse kunnen leiden.

1.6 Vier operationele vraagstellingen

Aan het slot van dit inleidende hoofdstuk presenteren wij nogmaals de hoofdvraag van de onderhavige studie alsook de substantiële vragen die in de hoofdstukken twee tot en met vijf beantwoord zullen worden. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt:

Welke bijdrage levert blootstelling aan diverse media in de verklaring van negatieve attituden ten aanzien van etnische minderheden – in het bijzonder ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden – naast verklaringen afgeleid uit de synthese van de Sociale Identiteitstheorie en de Realistische Conflict Theorie?

De substantiële vraagstellingen, die betrekking hebben op de Cultivatatie Theorie, worden gecomplementeerd met vraagstellingen die afgeleid zijn uit de concurrerende theorieën. Deze vragen staan voornamelijk in dienst van de toetsing van de Cultivatatie Theorie, maar leveren ook over deze concurrerende theorieën nieuwe kennis op.

De hoofdstukken zijn als op zich staande studies te lezen met dien verstande dat elke studie voortbouwt op de resultaten van de eerdere studie(s). Hiermee wordt een cumulativiteit in de onderzoeksresultaten gegarandeerd, waarmee meer wetenschappelijke kennis wordt gegenereerd dan wanneer het gésoleerde studies betreft. In hoofdstuk zes komen we terug op de algemene probleemstelling zoals deze in het eerste hoofdstuk is gesteld.

1.6.1 Algemene blootstelling aan televisie versus gedifferentieerde blootstelling

In hoofdstuk twee wordt een begin gemaakt met de cultivatie-analyse inzake 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Daarnaast richten we ons op de rol van enkele sociale verschijnselen, die traditioneel in cultivatie-onderzoek worden gemeten, zoals inschatting van criminaliteit, angstgevoelens en anomie. In dit hoofdstuk worden enkele, eerder door andere auteurs, geplaatste kanttekeningen besproken en verdisconteerd in de eigen opzet van het onderzoek. De algemene vraagstelling luidt:

Bestaat er een verband tussen enerzijds blootstelling aan televisie en anderzijds inschattingen en attituden bij kijkers, met betrekking tot aspecten van het boodschapsysteem van televisie, in het bijzonder 'subjectief ervaren etnische dreiging'?

De belangrijkste bijdrage van dit hoofdstuk ligt in de expliciete toetsing van de rol van algemene blootstelling aan televisie tegenover de rol van gedifferentieerde blootstelling aan televisie:

Leidt algemene blootstelling aan televisie tot een bepaalde perceptie van of opvatting over de werkelijkheid, of is deze bepaalde perceptie of opvatting juist toe te schrijven aan specifieke programmagenres?

Naast de algemene cultivatiehypothese worden voor alle cultivatieconcepten eveneens de 'mainstreaming' en 'resonance' hypothese getoetst.

1.6.2 Blootstelling aan publieke en commerciële programmering

In hoofdstuk drie staat wederom televisie centraal, maar nu wordt een uitbreiding gemaakt door ook te kijken naar de rol van verschillende zenders inzake cultivatie in termen van 'subjectief ervaren etnische dreiging'. De centrale vraag luidt dan als volgt:

Leeft bij mensen die veelvuldig zijn blootgesteld aan de programma's van commerciële zenders sterker het idee dat etnische minderheden bedreigend zijn dan bij mensen die veelvuldig blootgesteld zijn aan de programma's van de publieke zenders?

1.6.3 Blootstelling aan dagbladen

In hoofdstuk vier, waarin cultivatie-analyse toegepast op blootstelling aan dagbladen, staan drie Nederlandse dagbladtitels in de periode 1990 tot 1996 centraal, namelijk De Telegraaf, De Volkskrant en De Gelderlander. De centrale vragen luiden:

Verschillen mensen die aan verschillende dagbladtitels zijn blootgesteld in de mate waarin zij etnische minderheden als bedreigend ervaren?

Varieert de relatie tussen enerzijds blootstelling aan dagbladtitels en anderzijds 'subjectief ervaren etnische dreiging' door de jaren?

1.6.4 Een integrale analyse

Na in de hoofdstukken twee, drie en vier deelanalyses te hebben uitgevoerd, zal in hoofdstuk vijf uiteindelijk bepaald worden in hoeverre elk van de mediatypen en -inhouden een rol spelen in de verklaring van 'subjectief ervaren etnische dreiging'. De laatste centrale vraag luidt dan als volgt:

In welke mate is blootstelling aan verschillende media, i.c. verschillende programmagenres, zenders en dagbladen, geassocieerd met de mate waarin mensen die zijn blootgesteld aan diverse media menen dat etnische minderheden een bedreiging vormen?

1.7 Data

De data op basis waarvan bovenstaande vraagstellingen beantwoord zullen worden zijn afkomstig uit vergelijkbare dataverzamelingen uit de stad Nijmegen (Konig, Niehof, Smeenk & Vergeer, 1996; De Graaf, 1993; Te Grotenhuis & Scheepers, 1995; Van Berkel, Huysmans, Jacobs & Verberk, 1995) en uit geheel Nederland (Eisinga, Felling, Peters, Scheepers, Schreuder, Konig & Jacobs, 1992). Hoewel deze data niet voor het doel van dit onderzoek zijn verzameld, menen wij dat zij desondanks geschikt zijn om antwoord te geven op de gestelde vragen. Dit onderzoek is dan ook het best te typeren als een hypothese-toetsend onderzoek op secundaire data.

Noten bij hoofdstuk 1

- ¹ De theoretische concepten hebben een verschillende causale status in theoretische en empirische modellen (Eisinga & Scheepers, 1989; Verberk, 1999). Zo worden de concepten 'positieve attitude ten aanzien van Nederlanders', 'negatieve attitude ten aanzien van etnische minderheden', en 'intentie tot discriminerend gedrag' als afhankelijke variabelen beschouwd (Verberk & Scheepers, 1999; Verberk, 1999). Daarbij wordt discriminerend gedrag beschouwd als een consequentiële variabele van positieve attitude ten aanzien van de 'in-group' en van de negatieve attitude ten aanzien van de 'out-group'. 'Subjectief ervaren etnische dreiging', op zijn beurt, biedt een verklaring voor met name de 'positieve attitude ten aanzien van Nederlanders' en de 'negatieve attitude ten aanzien van etnische minderheden', maar ook van de consequentiële variabele 'intentie tot discriminerend gedrag' (Verberk, 1999). Daarmee is 'subjectief ervaren etnische dreiging' een zeer belangrijke interveniërende variabele tussen enerzijds achtergrondkenmerken en anderzijds 'in-group' en 'out-group' attitudes en discriminerend gedrag.
- ² Een verklaring voor deze uitzonderlijk hoge verklaarde varianties, in vergelijking tot die in andere studies, is dat bij de schatting van de effecten tussen de onafhankelijke en afhankelijke variabelen rekening gehouden wordt met de mate van betrouwbaarheid van de meetinstrumenten. Hierdoor stijgen de effecten en daarmee de percentages verklaarde varianties.
- ³ De Spearman-Brown formule luidt als volgt:

$$r_{kk} = \frac{kr_{xx}}{1 + (k-1)r_{xx}}$$

waarbij geldt:

r_{kk} = de betrouwbaarheid van een schaal die k maal zo lang is als de oorspronkelijke;

r_{xx} = de betrouwbaarheid van de oorspronkelijke schaal;

k = de vergrotingsfactor.

Hoofdstuk 2

Cultivatietheorie in een veranderd medialandschap. Overzicht van eerdere studies en een toetsing voor een middelgrote stad*

2.1 Achtergrond: eerdere studies

Onderzoek naar effecten van massamedia-inhouden op het publiek en consequenties van deze inhouden voor de samenleving is een belangrijk onderdeel van het communicatiewetenschappelijk onderzoek (Stappers, Reinders & Möller, 1990). Dat geldt ook voor de benadering die centraal staat in deze bijdrage: cultivatie-analyse. Ze werd in de jaren zeventig ontwikkeld onder leiding van Gerbner c.s. (Gerbner, 1969b, 1973, 1979; Gerbner, Gross, Morgan & Signorielli, 1986) als onderdeel van zijn onderzoek naar televisie aan de hand van culturele indicatoren (zie ook Rutten, 1994)

Gerbner beschouwt de televisie als de belangrijkste *storyteller* van de moderne Amerikaanse samenleving. De televisie is een institutie die een symbolische werkelijkheid creëert waarin miljoenen Amerikanen dagelijks urenlang verkeren. De programma's waar zij naar kijken kenmerken zich door een inhoudelijk systeem, waarin naar voren komt wat bestaat, wat belangrijk is, wat goed en wat slecht is en wat met wat te maken heeft. Gerbner spreekt in dit verband van het *boodschapsysteem* van televisie. De centrale stelling van Gerbner is dat de televisie verantwoordelijk is voor de *cultivatietheorie* van wereldbeelden over de werkelijkheid bij kijkers die maar in beperkte mate representatief zijn voor de 'echte' werkelijkheid. Om deze stelling te onderzoeken verrichten Gerbner c.s. de zogenaamde cultivatie-analyse. Zij onderscheiden zware kijkers – mensen die zich veelvuldig en langdurig aan het boodschapsysteem van televisie blootstellen – en lichte kijkers die aanzienlijk minder televisiekijken. Cultivatietheorie wordt onderzocht door zware en lichte kijkers te vergelijken met betrekking tot de inschattingen die zij hebben over de sociale werkelijkheid en door bepaalde attitudes bij beide groepen te onderzoeken. Ten aanzien van de inschattingen (eerste-orde cultivatie) wordt verwacht dat zware kijkers er een beeld van de werkelijkheid op na houden dat meer lijkt op de televisiewerkelijkheid dan het beeld dat de lichte kijkers ervan hebben. Ten aanzien van attitudes (tweede-orde cultivatie) wordt verwacht dat zware kijkers verschillen van lichte kijkers en dat dit verschil verklaard kan worden op basis van het verschil in de mate van televisiekijken.

Door de veelvuldige en langdurige blootstelling van kijkers aan het boodschapsysteem van televisie zou deze bijdragen aan de '*mainstreaming* of America'. Doordat mensen uit

* Een eerdere versie van dit hoofdstuk is verschenen in 1996 als artikel in *Tijdschrift voor de Communicatiewetenschap*, 24, 120-151. Co-auteurs zijn Paul Rutten en Peer Scheepers.

verschillende sociaal-culturele groepen aan hetzelfde boodschapsysteem worden blootgesteld zullen hun wereldbeelden meer op elkaar gaan lijken. Daarmee wordt de culturele diversiteit teruggebracht. Gerbner c.s. trachten 'mainstreaming' aan te tonen door inschattingen en attitudes van lichte kijkers uit twee verschillende sociaal-culturele groepen en die van zware kijkers uit die twee groepen met elkaar te vergelijken. Wanneer de onderzochte verschillen tussen de twee groepen zware kijkers kleiner zijn dan die van de lichte kijkers zou 'mainstreaming' zijn aangetoond.

Post-hoc kwamen Gerbner, Gross, Morgan en Signorielli (1980) met een theoretische bijstelling. Uit onderzoek bleek dat in sommige gevallen de inschattingen en attitudes van beide zware groepen kijkers juist meer van elkaar verschilden. Het bleek dat het hier gevallen betrof waarbij de mensen uit één van de onderzochte subgroepen een alledaagse ervaring hadden die aanmerkelijk dichter lag bij de werkelijkheid zoals op televisie getoond, dan de mensen uit de andere categorie. De cultivatie werkte daardoor exponentieel voor de zware kijkers uit de eerste groep. Ze kregen een dubbele dosis, in tegenstelling tot de zware kijkers in de andere groep. Gerbner noemde dit patroon *resonance*. Sindsdien wordt in cultivatie-onderzoek naast de 'mainstreaming' hypothese ook de 'resonance' hypothese onderzocht.⁴

Voorafgaand aan de probleemstelling willen we een aantal punten van theoretische en methodologische kritiek behandelen die in het kader van deze bijdrage verdisconteerd zijn ter verbetering van het gangbare cultivatie-onderzoek.

2.2 Kritiek op eerdere studies

Verschillende onderzoekers hebben methodologische en theoretische kritiek geleverd op het cultivatie-onderzoek. De kritiek betreft in hoofdzaak vier punten.

Een eerste punt betreft de meting van de onafhankelijke variabele: blootstelling aan televisie.⁵ Potter (1994) pleit er voor blootstelling aan televisie op metrisch niveau te operationaliseren. Uit onderzoek is namelijk gebleken dat het dichotomiseren, in het bijzonder daar waar men de grens tussen lichte en zware kijkers trekt, invloed heeft op de gevonden resultaten. Tevens wordt door meer onderzoekers gepleit voor een gedifferentieerde operationalisering van blootstelling. Door uit te gaan van blootstelling in het algemeen is het moeilijk om een inhoudelijke relatie te leggen tussen inhoudscategorieën die eigen zijn aan bepaalde genres en cultivatie-aspecten. Bovendien vinden verschillende onderzoekers (Hawkins & Pingree, 1981; Potter & Chang, 1990; Rubin, Perse & Taylor, 1988; Pfau, Mullen, Deidrich & Garrow, 1995) in hun onderzoek dat blootstelling aan specifieke inhouden een betere verklaring geeft voor het optreden van cultivatie dan blootstelling in het algemeen. Zij bepleiten daarom cultivatie-onderzoek uitgaande van een operationalisering van blootstelling aan specifieke inhoudelijke televisiegenres.

Een tweede punt van kritiek betreft de cultivatie-variabelen: de inschattingen en attitudes die door het boodschapsysteem van televisie zouden worden gecultiveerd (Potter, 1994). Ook deze kritiek is meerledig. Op de eerste plaats zou de theorie niet a priori (kunnen)

aangeven welke cultivatie-metingen van belang zouden zijn: alleen op basis van boodschapanalyse kan voor de cultivatie-analyse worden bepaald wat er gecultiveerd wordt en welke richting die cultivatie opgaat. Als uit boodschapanalyse blijkt dat criminaliteit een belangrijke plaats inneemt in de programmering, dan dient men te voorzien in een theoretische argumentatie inzake de vraag waarom blootstelling aan televisie een verband zou hebben met de betreffende cultivatie-variabele. Daarnaast is de kritiek dat de meting van de cultivatie-variabelen niet voldoet aan conventionele schaalbaarheidscriteria inzake geldigheid en betrouwbaarheid (Potter, 1994). Dit geldt met name voor variabelen die op grond van meervoudige items zijn gemeten, zoals anomie, racisme etc. En als men wil nagaan of mensen die veel televisie-kijken, ook daadwerkelijk de criminaliteit in de werkelijkheid overschatten, kan men dat volgens Potter (1994), geldiger en betrouwbaarder vragen door de respondenten een schatting te laten maken van de criminaliteit in plaats van hen een keuze te laten maken tussen twee mogelijke antwoorden, zoals doorgaans in cultivatie-onderzoek gebeurt.

Een derde punt van kritiek betreft de aard van de relatie tussen blootstelling aan televisie en de cultivatie-variabelen. Kritische onderzoekers stellen dat de sterkte van het verband te laag is om de Cultivatie Theorie te aanvaarden. Daarnaast wordt opgemerkt dat het verband mogelijkwijs niet lineair is, terwijl associatiematen worden gehanteerd die lineariteit assumeren. Daarom raadt Potter (1991b, 1994) aan om de precieze aard van de relaties in beeld te brengen (lineair dan wel curvilineair). Deze inspectie kan eveneens uitsluitsel geven over de mate van 'mainstreaming'.⁶ Om 'mainstreaming' op het spoor te komen kan men ook kijken naar de relatie tussen blootstelling aan televisie en een cultivatieconcept. Men moet dan nagaan in hoeverre de spreiding op het cultivatieconcept afneemt naarmate blootstelling aan televisie toeneemt. Indien deze spreiding afneemt, is er sprake van 'mainstreaming'.

Daarnaast is de kritiek geuit dat de relatie tussen televisieblootstelling en de cultivatie-variabelen een schijnverband zou kunnen zijn dat tot stand komt door derde test-variabelen (Doob & MacDonald, 1979; Hirsch, 1980, 1981a, 1981b; Hughes, 1980). Potter raadt dan ook aan te testen of de relatie blijft bestaan onder controle van, theoretisch en empirisch, relevante variabelen.

Als vierde punt voert Potter, in navolging van Morgan en Signorielli (1990), aan dat nagegaan dient te worden of de associatie tussen blootstelling aan televisie en cultivatie-variabelen in bepaalde omstandigheden sterker is dan in andere omstandigheden. Dit laatste is mogelijk door, theoretisch en empirisch, relevante conditionele variabelen te specificeren.

2.3 Probleemstelling

In deze bijdrage willen we de Cultivatie Theorie opnieuw toetsen voor de Nijmeegse situatie. De cultivatie-analyse die Bouwman in Nederland verrichtte in 1980 leverde geen ondersteuning op voor de cultivatie-hypothese hier te lande. Tevens kon onvoldoende empirische ondersteuning voor 'mainstreaming' of 'resonance' gevonden worden. Dit was

zijns inziens te wijten aan het verschil in inhoud en programmering van de televisie in de Verenigde Staten en Nederland alsmede aan het verschil in gemiddelde kijktijd. Een zware kijker in Nederland in 1980 ziet niet alleen televisiedrama. Hij of zij ziet in vergelijking met de Amerikaanse zware kijker veel nieuws en informatie en wordt daarbij ook nog geconfronteerd met een scala van verschillende omroepen. Bovendien kijkt de Nederlandse zware kijker minder lang dan de Amerikaanse (Bouwman, 1987). De reden om de cultivatie-hypothese opnieuw te toetsen is de sterk veranderde Nederlandse media-context. Immers, sinds 1980, toen Bouwman (1987) een dergelijke analyse uitvoerde, is de Nederlandse televisiesituatie drastisch gewijzigd. Aan het eind van 1994 zijn er vijf stations, drie publieke en twee commerciële, in de lucht die zich eerst en vooral richten op de Nederlandse kijkersmarkt tegen slechts twee publieke stations in 1980.⁷ Het meest bekeken station, RTL4, is een recente nieuwkomer en kent een populairdere, meer op de grootste gemene deler gerichte programmering dan de drie publieke netten. Daarnaast ligt de gemiddelde kijktijd per dag in 1994 aanzienlijk hoger dan in 1980. Werd in maart 1980 nog gemiddeld 105 minuten per dag gekeken, in 1994 is dat opgelopen naar 154 minuten. Deze toename is vooral te wijten aan de toegenomen kijktijd overdag die optrad bij de introductie van middagtelevisie.⁸ Gelet op deze sterk veranderde omstandigheden, is er voldoende aanleiding om te onderzoeken of er in deze sterk veranderde constellatie sprake is van cultivatie.

Voor de herhaalde toetsing van Gerbners theorie omtrent de rol van de televisie voor de Nijmeegse situatie zullen we een drietal vragen specificeren. Die vragen zullen we in eerste instantie trachten te beantwoorden op grond van de theoretische en empirische evidenties die deze onderzoekstraditie tot nog toe heeft voortgebracht, hetgeen resulteert in een aantal hypothesen. Die hypothesen zullen we vervolgens toetsen, hetgeen uiteindelijk leidt tot een kritische evaluatie van de Cultivatietheorie. Daarbij houden we rekening met de hierboven geformuleerde kritische kanttekeningen.

De eerste algemene vraag luidt:

- A Bestaat er een verband tussen blootstelling aan televisie en inschattingen en attitudes bij kijkers, met betrekking tot aspecten van het boodschapsysteem van televisie?

2.4 Theorieën en hypothesen

Een aantal verschillende aspecten van cultivatie wordt hier onderzocht. Allereerst wordt nagegaan in hoeverre er een verband bestaat tussen enerzijds de mate van blootstelling aan televisie in het algemeen, dan wel blootstelling aan specifieke programmagenres, en anderzijds inschattingen van elementen van de sociale werkelijkheid: de zogenaamde eerste-orde cultivatie-items. Het verband wordt gecontroleerd voor relevante derde variabelen. Vervolgens worden verbanden onderzocht tussen enerzijds de genoemde bloot-

stellingsvariabelen en anderzijds bepaalde attitudes: de zogenaamde tweede-orde cultivatie. Ook hier wordt gecontroleerd voor relevante derde variabelen.

In het traditionele cultivatie-onderzoek wordt vooral onderzocht in hoeverre blootstelling aan televisie een verband vertoont met inschatting van de mate van geweld in de samenleving en het beeld van de wereld als een gemene en angstaanjagende wereld. Dit aandachtspunt vloeit voort uit de bevindingen in het onderzoek van het boodschapsysteem van televisie. Daaruit blijkt dat geweld een belangrijke plaats inneemt in Amerikaanse televisieprogramma's (Gerbner & Gross, 1976; Gerbner, Gross, Eeley, Jackson-Beeck, Jeffries-Fox & Signorielli, 1977; Gerbner, Gross, Jackson-Beeck, Jeffries-Fox & Signorielli, 1978; Gerbner, Gross, Signorielli, Morgan & Jackson-Beeck, 1979; Gerbner, Gross, Morgan & Signorielli, 1980, 1981). Uit gelijksoortig Nederlands onderzoek (Bouwman, 1987; Bouwman, Meier & Nelissen, 1987) en een vergelijkende analyse van Nederlandse en Amerikaanse dramaprogramma's (Bouwman & Signorielli, 1985) blijkt dat de hoeveelheid geweld in dramaprogramma's uitgezonden op de Nederlandse televisie in grote lijnen overeenkomt met die in Amerikaans drama. Voorts blijkt dat de uit de Verenigde Staten naar Nederland geïmporteerde programma's zich, in de mate waarin geweld voorkomt, niet onderscheiden van de programma's die in de VS op het scherm verschijnen (Bouwman & Signorielli, 1985). De hoeveelheid Amerikaans drama die wordt uitgezonden op de Nederlandse televisie is aanzienlijk en is sinds het onderzoek van Bouwman hier te lande verder toegenomen (Hustings, 1992; Biltereyst, 1995b).

Gezien het feit dat de televisiewereld beschouwd kan worden als een gewelddadige wereld bestaat het vermoeden dat de mensen die veel naar televisie kijken de mate van criminaliteit in die werkelijkheid hoger zullen inschatten dan mensen die minder naar televisie kijken. Daarbij willen we nagaan of deze hypothese geldig is voor blootstelling in het algemeen of genuanceerd dient te worden voor wat betreft het kijken naar specifieke programmagenres. Daarbij baseren wij ons op Rubin, Perse en Taylor (1988) die aantonen dat genrespecifieke blootstelling gedifferentieerde effecten heeft op cultivatieconcepten: nieuws blijkt minder sterk samen te hangen met sociale verschijnselen dan 'drama en amusement'. In dit onderzoek zal dan ook een onderscheid worden gemaakt in blootstelling aan 'drama en amusement' en 'nieuws en informatie'. De veronderstelling is dat nieuws en informatieve programma's wel een realistischer beeld van de werkelijkheid schetsen, maar dat dit voor de kijker ver van zijn bed is. Drama- en amusementsprogramma's daarentegen schetsen een meer fictief beeld van de werkelijkheid. Echter, dit is een beeld van de werkelijkheid dat meer aansluit bij de eigen leefwereld van de kijker. Dit leidt tot de eerste drie hypothesen over eerste-orde cultivatie:

- 1a Naarmate mensen meer zijn blootgesteld aan televisie schatten zij de mate van criminaliteit in de maatschappelijke werkelijkheid hoger in.

- 1b De relatie tussen enerzijds blootstelling aan drama- en amusements-programma's en anderzijds de inschatting van criminaliteit in de maatschappelijke werkelijkheid is sterker dan de relatie tussen blootstelling aan televisie in het algemeen en de inschatting van criminaliteit.
- 1c De relatie tussen enerzijds blootstelling aan nieuws en informatieve programma's en anderzijds de inschatting van criminaliteit in de maatschappelijke werkelijkheid is zwakker dan de relatie tussen blootstelling aan televisie in het algemeen en de inschatting van criminaliteit.

Gebaseerd op het feit dat de televisiewerkelijkheid absoluut en relatief als een gewelddadige werkelijkheid beschouwd kan worden, wordt er een positief verband verwacht tussen de mate van televisiekijken en inschatting van (on)veiligheid in de maatschappelijke werkelijkheid. Wederom wordt een gedifferentieerd verband verwacht voor de eerder onderscheiden programmagenres 'drama en amusement' en 'nieuws en informatie'. Dit leidt tot de tweede trits hypothesen:

- 2a Naarmate mensen meer zijn blootgesteld aan televisie schatten zij de mate van onveiligheid in de maatschappelijke werkelijkheid hoger in.
- 2b De relatie tussen enerzijds blootstelling aan drama- en amusements-programma's en anderzijds de inschatting van onveiligheid in de maatschappelijke werkelijkheid is sterker dan de relatie tussen blootstelling aan televisie in het algemeen en de inschatting van onveiligheid.
- 2c De relatie tussen enerzijds blootstelling aan nieuws- en informatieve programma's en anderzijds de inschatting van onveiligheid in de maatschappelijke werkelijkheid is zwakker dan de relatie tussen blootstelling aan televisie in het algemeen en de inschatting van onveiligheid.

Bovenstaande hypothesen dragen allemaal een bi- of trivariaat karakter. De kritiek van Potter (1994) bestaat evenwel daarin dat deze hypothesen pas aanvaard kunnen worden als kan worden uitgesloten dat deze relaties tot stand worden gebracht door derde, in casu controle-variabelen. Uit eerdere studies met betrekking tot de subjectieve factoren die een rol spelen bij inschattingen van criminaliteit en onveiligheid is gebleken dat deze sterk geassocieerd zijn met leeftijd. Zo komt uit een recent onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek naar voren dat terwijl ouderen minder vaak het slachtoffer zijn van een delict, zij veel meer kampen met angst en onrust in verband met criminaliteit (CBS, 1985; Cozijn & Van Dijk, 1976). Daarnaast is gebleken dat inschatting van criminaliteit ook samenhangt met opleiding en sociale klasse. Mede op grond hiervan wordt nagegaan in

hoeverre relaties die bij het onderzoek van de hypothesen 1a tot en met 2c wellicht zijn te wijten aan de werking van relevante derde variabelen:

- 3 Het effect van blootstelling aan televisie in het algemeen en van blootstelling aan programmagenres op de inschatting van criminaliteit en onveiligheid blijft bestaan onder controle van de variabelen leeftijd, opleiding en sociale klasse.

Door Gerbner c.s. wordt verondersteld dat kijkers die veel televisiekijken een beeld van de wereld als zijnde 'mean and dangerous' zullen ontwikkelen. De televisiewereld is immers een wereld waarin geweld en machtsgebruik c.q. -misbruik doorslaggevend zijn bij de oplossing van conflicten en problemen. Televisiekijken zou, vanuit deze gedachtengang, een positief verband moeten hebben met anomische gevoelens. De volgende hypothesen hebben betrekking op dit veronderstelde verband:

- 4a Naarmate mensen meer zijn blootgesteld aan televisie hebben zij meer anomie-gevoelens.
- 4b De relatie tussen enerzijds blootstelling aan drama- en amusementsprogramma's en anderzijds het hebben van anomie-gevoelens is sterker dan de relatie tussen blootstelling aan televisie in het algemeen en anomie-gevoelens.
- 4c De relatie tussen enerzijds blootstelling aan nieuws- en informatieve programma's en anderzijds het hebben van anomie-gevoelens is zwakker dan de relatie tussen blootstelling aan televisie in het algemeen en anomie-gevoelens.

Het vierde aspect dat door de televisie zou worden gecultiveerd zou bestaan in racistische attitudes. Daarvoor zijn zowel theoretische als empirische argumenten. Van Dijk (1991) meent dat de pers minder dan voorheen ongenueanceerde racistische opinies verspreidt. Desalniettemin meent hij dat negatieve stereotypen over etnische minderheden als zijnde een 'maatschappelijk probleem' en als 'een bedreiging' nog steeds op grote schaal worden verspreid, ook in Nederland. De redenen daarvoor zijn volgens Van Dijk (1993) gelegen in de blanke dominantie binnen de pers waardoor wordt bepaald wat de nieuwstopics zijn en op welke wijze daarvan verslag dient te worden gedaan. Deze vaststelling geldt volgens Van Dijk zowel voor de schrijvende pers alsook voor de televisie en de wijze waarop drama en komedies worden geproduceerd (1993, p.247). Deze omstandigheden hebben verstrekkende consequenties: zij vormen zowel de inhoud van de verslaggeving alsook indirect de etnische attitudes van het grote publiek.

Entman (1990, 1992) is in dit opzicht wat voorzichtiger. Hij toont aan dat zwarten, op een lokaal televisiestation, systematisch op zo'n wijze werden geportretteerd dat negatieve stereotypen zouden worden aangewakkerd: zwarten zouden worden gepercipieerd als zijnde maatschappelijke lastposten, die allerlei rechten opeisen zonder dat zij daar daadwerkelijk

aanspraak op zouden kunnen maken. Daarom zouden zwarten mogelijkwijs als bedreigend worden ervaren (Entman, 1992, p.359). Maar Entman beschouwt dit als een nader te onderzoeken hypothese. Hypothese 5a tot en met 5c luiden derhalve:

- 5a Naarmate mensen meer zijn blootgesteld aan televisie hebben zij meer gevoelens van etnische dreiging.
- 5b De relatie tussen enerzijds blootstelling aan drama- en amusements-programma's en anderzijds de gevoelens van etnische dreiging is sterker dan de relatie tussen blootstelling in het algemeen en de gevoelens van etnische dreiging.
- 5c De relatie tussen enerzijds blootstelling aan nieuws- en informatieve programma's en anderzijds de gevoelens van etnische dreiging is zwakker dan de relatie tussen blootstelling in het algemeen en de gevoelens van etnische dreiging.

Uit eerdere studies met betrekking tot enerzijds anomie en anderzijds gevoelens van etnische dreiging is gebleken dat deze attitudes sterk geassocieerd zijn met het toebehoren tot een bepaalde sociale klasse, de hoogste opleiding die men heeft voltooid en leeftijd (vgl. Scheepers, Felling & Peters, 1990, 1992). In overeenstemming met door Scheepers, Felling en Peters (1990, 1992) gespecificeerde theoretische veronderstellingen is gebleken dat sociale categorieën die hetzij sterk onderhevig zijn aan conjuncturele fluctuaties hetzij zich door etnische minderheden bedreigd voelen op de huisvestings- en arbeidsmarkt, het meest worden gekenmerkt door zowel anomie-gevoelens als subjectieve gevoelens dat etnische minderheden hen zouden bedreigen. Concreet gaat het om handarbeiders, zelfstandigen, laag opgeleiden en ouderen. Daarom is het ook hier relevant om na te gaan in hoeverre bepaalde verbanden eventueel te wijten zijn aan derde variabelen.

- 6 De relatie tussen enerzijds blootstelling in het algemeen en blootstelling aan specifieke programmagenres en anderzijds gevoelens van anomie en etnische dreiging blijft bestaan onder controle van de variabelen leeftijd, opleiding en sociale klasse.

Tot zover de theoretische overwegingen en hypothesen met betrekking tot de eerste vraag. De tweede algemene vraag die in deze bijdrage aan de orde wordt gesteld heeft betrekking op het 'mainstreaming'-idee van Gerbner:

- B Bestaat er een verband tussen blootstelling aan televisie in het algemeen en de mate van homogeniteit van inschattingen en attitudes?

Het idee achter deze vraag is dat naarmate mensen meer blootgesteld zijn aan de televisie, zij niet alleen meer gecultiveerd worden, maar bovendien onderling minder van elkaar gaan

verschillen wat betreft inschattingen en attitudes dan mensen die minder blootgesteld zijn aan televisie. Daartoe is de volgende 'mainstreaming' hypothese geformuleerd.

- 7 Naarmate mensen meer blootgesteld zijn aan televisie is er sprake van een grotere homogeniteit in hun inschattingen van criminaliteit en onveiligheid en hun gevoelens van anomie en etnische dreiging.

De hierboven geformuleerde hypothesen dragen allemaal een onconditioneel karakter. De kritiek van Potter (1994) bestaat daarin dat, ter toetsing van Gerbners 'resonance' hypothese, nader gespecificeerd dient te worden onder welke omstandigheden de bovenstaande hypothesen sterker gelden dan onder andere omstandigheden. Op grond daarvan willen we de derde vraag aan de orde stellen:

- C Onder welke omstandigheden is de relatie tussen blootstelling aan televisie enerzijds en inschattingen en attitudes anderzijds sterker dan wel zwakker?

De belangrijkste conditie die wordt genoemd in de studies van Gerbner met betrekking tot de relatie tussen blootstelling enerzijds en inschattingen van criminaliteit en onveiligheid en het hebben van anomie-gevoelens anderzijds heeft betrekking op de wijk waarin men woont (resp. hypothese 1a, 2a en 4a). De theoretische argumentatie luidt dat, indien men in een relatief criminele wijk woont, blootstelling aan televisie in sterkere mate cultiverend werkt (i.c. op inschatting van criminaliteit en onveiligheid en het hebben van anomie-gevoelens) dan wanneer men in een wijk woont waarin criminaliteit relatief weinig voorkomt (Gerbner, Gross, Morgan & Signorielli, 1980). Hypothese 8 heeft betrekking op inschattingen:

- 8 De relatie tussen enerzijds blootstelling aan televisie en anderzijds de inschattingen van criminaliteit en onveiligheid is sterker voor inwoners van wijken met een relatief hoog percentage criminaliteit dan voor inwoners van wijken met een relatief laag percentage criminaliteit.

De volgende conditionele hypothese heeft betrekking op anomische gevoelens:

- 9 De relatie tussen enerzijds blootstelling aan televisie en anderzijds anomie-gevoelens is sterker voor inwoners van wijken waar een relatief hoog percentage criminaliteit is dan voor inwoners van wijken met een relatief laag percentage criminaliteit.

Met betrekking tot de relatie tussen blootstelling aan televisie en het hebben van gevoelens van etnische dreiging (hypothese 5a) zijn in Nederland slechts enkele context-studies voorhanden. Er zijn enige empirische indicaties dat extreem-rechtse partijen, waarvan verondersteld wordt dat zij vooral een racistisch electoraat aantrekken, vooral succesvol zijn in wijken respectievelijk steden en provincies waar relatief veel etnische minderheden wonen (Van Donselaar & Van Praag, 1983). De theoretische argumentatie zou luiden dat, indien men in een omgeving woont waar relatief veel etnische minderheden wonen, blootstelling aan televisie in sterkere mate effecten heeft op gevoelens van etnische dreiging

dan wanneer men in een wijk woont waarin relatief weinig etnische minderheden wonen. De volgende conditionele hypothese heeft betrekking op gevoelens van etnische dreiging:

- 10 De relatie tussen enerzijds blootstelling aan televisie en anderzijds gevoelens van etnische dreiging is sterker voor inwoners van wijken waar relatief veel etnische minderheden wonen dan voor inwoners van wijken waar relatief weinig etnische minderheden wonen.

In het onderstaande zullen we uiteen zetten op grond van welke gegevens en met welke analyses we de genoemde hypothesen zullen toetsen.

2.5 Dataverzameling, steekproef en representativiteit

Er is een steekproef van 1500 personen getrokken uit het bevolkingsregister van de Gemeente Nijmegen, bestaande uit mensen die 18 of ouder en jonger dan 70 jaar waren op het moment van trekking. Die personen hebben een introductie-brief ontvangen met daarin een uitleg over de aard en doelstelling van het onderzoek. Uiteindelijk zijn daarvan 1275 mensen benaderd door in totaal 122 studenten die daarvoor uitvoerig waren geïnstrueerd met betrekking tot de wijze waarop zij de respondenten dienden te benaderen alsook met betrekking tot de interview-procedure. Van de benaderde personen zijn er 151 bij nader inzien uitgesloten van het onderzoek omdat zij tijdens de interview-periode niet geïnterviewd konden worden. Van de resterende 1124 personen bleken er 592 bereid om mee te doen aan het onderzoek, hetgeen betekent dat de response-rate 52.7 procent bedraagt.

Op grond van Chi-kwadraattoetsen is nadien bepaald of en zo ja, in hoeverre de verdeling van een aantal kenmerken (geslacht, leeftijd en stadsdeel) binnen de steekproef afweek van de verdeling van diezelfde kenmerken binnen de populatie (i.c. Nijmegen). Op basis van deze toetsen bleek de steekproef representatief te zijn voor de kenmerken geslacht en leeftijd. Met betrekking tot het kenmerk stadsdeel zijn er evenwel afwijkingen geconstateerd tussen de steekproef en de populatie. Blijkbaar is het zo dat de mensen in bepaalde stadsdelen meer bereid zijn om mee te werken aan dergelijk onderzoek dan in andere stadsdelen. Desalniettemin beschouwen we deze steekproef als zijnde geschikt voor het beantwoorden van de vraagstellingen. Natuurlijk zullen we enige voorzichtigheid betrachten met betrekking tot uitspraken over de stadsdelen. Voor specifiekere informatie over een en ander verwijzen we naar Te Grotenhuis en Scheepers (1995).

2.6 Operationalisering

Zoals al eerder is opgemerkt kan *blootstelling aan televisie* op verschillende wijzen worden geoperationaliseerd. In deze studie zullen twee daarvan worden toegepast, namelijk de multiplicatieve maat en de genre-maat. Daarbij sluiten wij aan bij Potters (1994) aanbevelingen. De multiplicatieve maat betreft het aantal werkdagen waarop men televisie

kijkt, vermenigvuldigd met het aantal minuten televisie-kijken op zo'n dag, plus het aantal minuten televisie-kijken op zaterdag en op zondag. Bij deze maat wordt dus rekening gehouden met de mogelijkheid dat kijkers niet elke dag televisie kijken. Tevens wordt rekening gehouden met een verschil in kijkpatroon tussen het weekeinde en werkdagen. Uiteindelijk resulteert dit in de variabele blootstelling aan televisie per week (gemiddeld: 14.4 uren; standaarddeviatie: 10.8 uren). Omdat deze variabele niet normaal verdeeld bleek te zijn, is deze in decielen ingedeeld. Hierdoor wordt een meer normaal verdeelde variabele verkregen terwijl het metrische karakter wordt behouden.

De tweede operationalisering van blootstelling aan televisie is de mate waarin mensen naar verschillende genres kijken. Daartoe is de respondenten de vraag voorgelegd in welke mate zij naar de volgende typen programma's kijken: journaal, actualiteitenprogramma's, Nederlandse series, Amerikaanse series, speelfilms, Duitse krimi's, sportprogramma's, showprogramma's en spelletjes, praatprogramma's en popmuziek. Om te bepalen of het kijken naar verschillende genres terug te brengen is tot een beperkter aantal dimensies is principale factoranalyse uitgevoerd. Hieruit volgen in eerste instantie vier principale factoren, welke echter niet aan de conventionele criteria (eigenwaarde > 1 ; communaliteit $> .20$; unidimensionaliteit) voldeden. Na verwijdering van de genres met een te lage communaliteit blijven er twee interpreteerbare factoren over: enerzijds 'drama en amusement' (Nederlandse series, Amerikaanse series en showprogramma's/spelletjes) en anderzijds 'nieuws en informatie' (journaal en actualiteitenprogramma's; zie Tabel 5, p.68). De betrouwbaarheid (Cronbachs α) van blootstelling aan 'drama en amusement' is .68. Gecorrigeerd voor het aantal items met behulp van de Spearman-Brown formule is de Cronbachs alfa .91. De betrouwbaarheid van blootstelling aan 'nieuws en informatie' is .67 (gecorrigeerd: .94). Deze waarden geven aan dat beide schalen betrouwbaar gemeten zijn.

In deze studie worden vier centrale cultivatieconcepten gehanteerd: inschatting van de criminaliteit, inschatting van de (on)veiligheid, anomische gevoelens en gevoelens van 'subjectief ervaren etnische dreiging'. De *inschatting van de criminaliteit* is op twee wijzen gemeten. Allereerst is de respondenten gevraagd te schatten hoeveel procent van de Nijmeegse bevolking per jaar slachtoffer wordt van mishandeling op straat of in openbare gelegenheden. Daarnaast is de respondenten gevraagd te schatten in hoeveel procent van de woningen in Nijmegen per jaar wordt ingebroken. Bij de operationalisering is aangesloten bij de aanbeveling van Potter (1994) om respondenten zelf een percentage te laten schatten in plaats van een keuze te maken uit twee voorgegeven percentages. De kans dat men slachtoffer van een inbraak of van een mishandeling wordt, schatten de respondenten op gemiddeld 24 procent respectievelijk 16 procent. Omdat deze variabelen niet normaal verdeeld zijn, zijn zij teruggebracht tot 11 categorieën.

De *inschatting van (on)veiligheid* van mensen is gemeten aan de hand van twee vragen waarbij de respondent aangeeft in welke mate men zich overdag en 's nachts veilig voelt in de buurt.

Anomie is gemeten met recente vertalingen van de Likert-items van Srole (1956; vgl. Scheepers, Felling & Peters, 1992). Om de schaalbaarheid van de anomie-items te bepalen is een principale factoranalyse uitgevoerd (zie Bijlage Tabel 6, p.68). Volgens de reeds eerder genoemde conventionele schaalbaarheidscriteria resulteerde deze in één dimensie. De betrouwbaarheid (Cronbachs α) is .66. De gecorrigeerde Cronbachs alfa voor de schaal van anomie is .88. Deze waarde geeft aan dat de schaal voor anomie betrouwbaar is. Vervolgens zijn de somscores over de items berekend.

De mate waarin men zich door allochtonen in economische zin bedreigd voelt (Eisinga & Scheepers, 1989), is gemiddeld door een viertal stellingen (zie Tabel 7, p.69). Principale factoranalyse, volgens eerder genoemde criteria, wijst op de unidimensionaliteit van *subjectief ervaren etnische dreiging*. De betrouwbaarheid (Cronbachs α) bedraagt .83. De gecorrigeerde Cronbachs alfa bedraagt .95. Ook deze schaal is betrouwbaar gemeten. Vervolgens zijn ook hier de somscores over de items berekend.

Leeftijd is gemeten door de respondent naar de geboortedatum te vragen. De variabele leeftijd is tot een zestal categorieën teruggebracht. *Opleiding* is gemeten door de respondent te vragen naar zijn of haar hoogst genoten opleiding. Dit resulteert in een variabele van tien categorieën, lopend van lagere school tot en met wetenschappelijk onderwijs. Deze variabele is tot zeven categorieën teruggebracht. *Sociale klasse* is gemeten aan de hand van de EGP-classificatie zoals deze door Erikson, Goldthorpe en Portocarero (1983) is ontwikkeld. Deze indeling is nominaal van meetniveau en bestaat oorspronkelijk uit tien categorieën, die omwille van de overzichtelijkheid is teruggebracht tot vijf categorieën. Daarnaast is deze indeling aangevuld met drie categorieën niet-werkzame mensen.

Voor de hypothese omtrent 'resonance' (hypothesen 8, 9 en 10) moeten de respondenten in twee groepen verdeeld worden. Dit gebeurt op basis van populatiegegevens van wijken in de gemeente Nijmegen (1994). Om te bepalen wat de werkelijke gemiddelde kans is om slachtoffer te worden van een inbraak of van mishandeling is het aantal inbraken in een wijk gedeeld door het aantal woningen, en is het aantal mishandelingen in een wijk gedeeld door het aantal inwoners in die wijk. De kans op een inbraak in een woning is 4.7 procent (minimum = 0%, maximum = 9.6%). Voor de toetsing van de 'resonance' hypothese van inschatting van inbraken geldt dat respondenten in een criminele wijk wonen indien het percentage inbraken groter of gelijk is aan 4.7. Respondenten in een wijk met een lagere kans wonen dan in een niet-criminele wijk. De kans om het slachtoffer van een mishandeling te worden is één procent (minimum = .3%, maximum = 7.7%). Voor de toetsing van de 'resonance' hypothese van inschatting van mishandelingen geldt dat respondenten in een criminele wijk wonen indien het percentage mishandelingen groter of gelijk is aan één. Is het wijkpercentage lager, dan wonen de respondenten in een niet-criminele wijk. Het percentage allochtonen voor geheel Nijmegen is 10.4 procent (minimum = 1.5%, maximum = 19.4%). Voor de toetsing van de 'resonance' hypothese van 'subjectief ervaren etnische dreiging' geldt dat mensen in een wijk met veel allochtonen

wonen indien het percentage allochtonen groter of gelijk is aan 10.4. Omdat op wijkniveau niet direct een equivalent voor anomie gevonden kan worden, zal de indeling plaatsvinden op basis van criminaliteit in wijken.

2.7 Analyses

Om de uit de Cultivatie Theorie afgeleide hypothesen te toetsen is in de analyse gekozen voor lineaire regressie. Als afhankelijke variabelen worden dan inschatting van de criminaliteit en (on)veiligheid, anomie en 'subjectief ervaren etnische dreiging' gepostuleerd. De onafhankelijke variabelen zijn blootstelling aan televisie, de blootstelling aan bepaalde genres en de achtergrondkenmerken leeftijd, opleiding en sociale klasse.

Voordat overgegaan wordt naar de multivariate analyses is eerst gekeken naar de bivariate associaties tussen de afhankelijke variabelen en de onafhankelijke variabelen. Dit heeft twee redenen. Multivariate analyse heeft alleen zin als de bivariate correlatie significant is. Op basis van Tabel 1 kan worden geconcludeerd dat inschatting van onveiligheid, zowel 's nachts als overdag, niet samenhangt met blootstelling aan televisie. Deze concepten worden dan ook niet opgenomen in de multivariate analyses. Tevens is getoetst of er sprake is van een lineaire dan wel non-lineaire verband tussen blootstelling aan televisie enerzijds en de cultivatie-variabelen anderzijds.⁹ Van non-lineariteit bleek geen sprake te zijn. Illustratief hiervoor zijn de geringe verschillen tussen de productmomentcorrelaties enerzijds en de eta's anderzijds.

Tabel 1 Bivariate productmomentcorrelaties en eta's tussen blootstelling aan televisie en cultivatie-variabelen

		Inschatting inbraken	Inschatting mishan- delingen	Inschatting onveiligheid overdag	Inschatting onveiligheid 's nachts	Anomie	Subjectief ervaren etnische dreiging
Blootstelling aan televisie	r:	.18	.25	.06	.04	.28	.33
	eta:	.21	.29	.16	.11	.31	.36
Amusement en drama	r:	.23	.30	-.02	.08	.29	.39
	eta:	.26	.34	.11	.15	.31	.41
Nieuws en informatie	r:	.01	.01	.13	.08	.06	.00
	eta:	.13	.12	.15	.13	.18	.14

vetgedrukte coëfficiënten zijn significant op 5%

Om de gepostuleerde verbanden te toetsen wordt stapsgewijze lineaire regressie toegepast. De eerste stap betreft het invoeren van blootstelling aan televisie als onafhankelijke variabele. Hier wordt voor elke cultivatie-variabele een regressie-analyse gedaan. De tweede stap behelst het toevoegen van twee additionele onafhankelijke variabelen: blootstelling aan 'drama en amusement' en 'nieuws en informatie'. In de derde en laatste stap

zullen uiteindelijk de achtergrondvariabelen als additionele onafhankelijke variabelen worden toegevoegd. Bij deze stapsgewijze procedure wordt telkens getoetst of de nieuw ingevoerde onafhankelijke variabelen extra variantie verklaren in de cultivatie-variabele. Ook wordt op deze wijze duidelijk of het oorspronkelijke verband tussen blootstelling aan televisie en de cultivatie-variabele blijft bestaan, of juist (deels) door derde variabele(n) wordt verklaard. Tevens kan de relatieve bijdrage van de verschillende variabelen in de verklaarde variantie worden bepaald.

Voorafgaand aan de lineaire regressie-analyse is getoetst of bepaalde assumpties die ten grondslag liggen aan deze analyseprocedure al dan niet worden geschonden, zoals interval meetniveau, lineariteit en homoscedasticiteit. De variabelen leeftijd, opleiding en sociale klasse zijn gedummificeerd omdat zij niet aan één of meerdere assumpties voldeden. Ten aanzien van de causale ordening van theoretische concepten binnen het model zal, indien daar op basis van eerder onderzoek aanleiding voor is, nagegaan worden of er sprake is van wederkerige effecten.

Om de relatieve bijdrage van de verschillende variabelen te kunnen bepalen wordt doorgaans naar de gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten gekeken. In het geval van de gedummificeerde variabelen heeft dit geen zin. Daarom zal op basis van de ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten een zogenaemde 'compound'-variabele worden geconstrueerd (vgl. Eisinga, Scheepers & Van Snippenburg, 1991). Dit resulteert uiteindelijk in een variabele waarvan we de gestandaardiseerde regressiecoëfficiënt wel kunnen gebruiken ter bepaling van de relatieve bijdrage van de desbetreffende variabele. Aan de richting van de gestandaardiseerde regressiecoëfficiënt dient men geen waarde te hechten. Deze richting is per definitie positief. Voor de interpretatie van het verband dient men in dit geval naar de ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten te kijken.

In hypothese 8, 9 en 10 onderscheiden wij een conditionele hypothese: 'resonance'. Om te bepalen of hiervan sprake is, wordt getoetst via de multi-sample optie binnen LISREL 8 door de schattingen van de regressiecoëfficiënten (γ 's), de (co)varianties tussen de onafhankelijke variabelen (ϕ 's) en de variantie van de fouten in de afhankelijke variabele (ψ) in de ene subpopulatie gelijk te stellen aan die in de andere subpopulatie (Jöreskog & Sörbom, 1989, 1996). De nul-hypothese is dat het model voor de ene subpopulatie niet verschilt van de andere subpopulatie. De alternatieve hypothese luidt dat er wel verschillen tussen de subpopulaties zijn.

De gehanteerde evaluatiecriteria betreffen zowel het model als geheel alsook de relaties tussen de verklarende en te verklaren variabelen. Om de kwaliteit van het totale model te toetsen wordt gekeken naar de Chi-kwadraat in verhouding tot het aantal vrijheidsgraden. Tevens wordt gekeken of de Chi-kwadraat statistisch significant is. De criteria om te bepalen of ook op specifieke onderdelen sprake is van een goed passend model, kijken we naar (1) modificatie-indices groter dan vijf voor blootstelling aan televisie, blootstelling aan 'drama en amusement', en blootstelling aan 'nieuws en informatie' en (2) gestandaardiseerde residuen groter dan 1.96 of kleiner dan -1.96 voor blootstelling aan televisie, 'drama en amusement' en 'nieuws en informatie'. Indien er een verschil is in de regressiecoëfficiënten,

dan dienen deze coëfficiënten tevens in de theoretisch voorspelde richting te wijzen: $\beta_1 < \beta_2$, waarbij β_1 geldt voor wijken met lage percentages criminaliteit respectievelijk etnische minderheden en β_2 voor wijken met hoge percentages.

2.8 Resultaten

In deze paragraaf worden de resultaten gepresenteerd op grond waarvan we kunnen bepalen of en in hoeverre de hypothesen gefalsifieerd dienen te worden.

2.8.1 Eerste-orde cultivatie: inschatting van criminaliteit

In Tabel 2 staan de resultaten voor wat betreft de eerste-orde cultivatie: het door de respondenten geschatte percentage mishandelingen en het geschatte percentage inbraken.

Inbraak

In de eerste stap zien we dat het effect van blootstelling aan televisie op het geschatte percentage van inbraken redelijk is (hypothese 1a: $\beta = .19$): naarmate men meer televisie kijkt, schat men het percentage inbraken hoger in. Na toevoeging van de twee genrespecifieke variabelen blootstelling aan 'drama en amusement' en 'nieuws en informatie' (hypothese 1b en 1c) zien we een significante toename in de verklaarde variantie. Deze twee procent toename komt bijna geheel voor rekening van blootstelling aan 'drama en amusement' die in deze fase een gestandaardiseerde regressiecoëfficiënt van .17 heeft. Door deze toevoeging daalt de bijdrage van 'blootstelling aan televisie algemeen' van .19 tot .11. Blootstelling aan 'nieuws en informatie' heeft geen significante bijdrage op het geschatte percentage inbraken. In deze tweede fase blijken blootstelling aan 'drama en amusement' een groter effect en blootstelling aan 'nieuws en informatie' een kleiner effect te hebben dan blootstelling aan televisie in het algemeen. Dit houdt in dat hypothesen 1b en 1c niet verworpen kunnen worden. In de laatste stap voegen we de centrale achtergrondkenmerken toe (hypothese 3). Uit de toename van de verklaarde variantie (14%) blijken deze achtergrondkenmerken van relatief groot belang te zijn. Door de introductie van deze variabelen blijkt de rol van televisie uitgespeeld te zijn. Zowel de bijdrage van blootstelling aan televisie als blootstelling aan 'drama en amusement' blijkt statistisch niet significant onder controle van de achtergrondkenmerken. Voorzover men waarde hecht aan niet-significante parameterschattingen, dan blijkt dat de onderlinge verhoudingen tussen blootstelling aan televisie in het algemeen, 'drama en amusement' en 'nieuws en informatie' blijven bestaan (vgl. hypothesen 1b en 1c). Het belangrijkste achtergrondkenmerk blijkt opleiding te zijn ($\beta = .29$). Uit de ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten blijkt dat mensen met een lagere opleiding een hoger percentage inbraken schatten. Ook sociale klasse blijkt van belang te zijn ($\beta = .23$). Met name huisvrouwen, ongeschoolde hand- en routine hoofdarbeiders blijken het percentage inbraken hoger in te schatten dan de

referentiecategorie (i.c. de managers). Leeftijd ($\beta = .13$) levert eveneens een bijdrage die niet te veronachtzamen is. Tegen de verwachting in schatten ouderen, blijktens de ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten, het percentage inbraken lager in dan jongeren.

Tabel 2 Eerste-orde cultivatie: multiële regressie van blootstelling aan televisie en achtergrondkenmerken op inschatting van criminaliteit: woninginbraken en mishandelingen

<i>Hypothese</i>	Percentage inbraken			Percentage mishandelingen		
	<i>1a</i>	<i>1b en 1c</i>	<i>3</i>	<i>1a</i>	<i>1b en 1c</i>	<i>3</i>
Blootstelling aan televisie	.19	.11	.02	.25	.13	.06
Drama en amusement		.17	.07		.23	.12
Nieuws en informatie		-.02	-.01		-.02	-.01
Leeftijd			.13			.16
18-24			ref			ref
25-29			(-.07)			(-.08)
30-39			(-.35)			(-.53)
40-49			(-.59)			(-.46)
50-59			(-.49)			(-.65)
60+			(-.81)			(-.85)
Opleiding			.29			.23
lo-/lo			(1.16)			(1.01)
lbo			(1.53)			(1.18)
mavo			(1.55)			(.77)
mbo			(.72)			(.65)
havo/vwo			(.66)			(.36)
hbo			(.30)			(.38)
wo/wo+			ref			ref
Sociale klasse			.23			.23
managers			ref			ref
routine hoofdarbeiders			(.89)			(.74)
zelfstandigen			(.95)			(.52)
geschoolde handarbeiders			(-.17)			(-.01)
ongeschoolde handarbeiders			(1.26)			(1.04)
uitkeringsgerechtigden			(.37)			(.44)
scholier/student			(.04)			(.39)
huisvrouwen			(1.01)			(1.11)
R ²	.04	.06	.20	.06	.10	.21
toename R ²		.02	.14		.04	.11
n		551			544	

vetgedrukte coëfficiënten zijn significant op 5%

ref = referentiecategorie

tussen haakjes: ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten

Mishandeling

Blootstelling aan televisie blijkt een belangrijke positief effect ($\beta = .25$) op het geschatte percentage mishandelingen te hebben (hypothese 1a). Echter, dit effect daalt tot .13 als voor de genrespecifieke blootstelling aan televisie wordt gecontroleerd (hypothese 1b en 1c). De toename in verklaarde variantie is vier procent die, net als bij het percentage inbraken, nagenoeg geheel voor rekening komt van blootstelling aan 'drama en amusement' ($\beta = .23$). Blootstelling aan 'nieuws en informatie' levert ook hier geen significante bijdrage. In deze fase heeft blootstelling aan 'drama en amusement' een sterker effect dan blootstelling aan televisie in het algemeen. Het effect van blootstelling aan 'nieuws en informatie' is kleiner dan het effect van blootstelling aan televisie in het algemeen. Het toevoegen van achtergrondkenmerken (hypothese 3) levert een toename van 11 procent verklaarde variantie op. Wederom blijken alle achtergrondkenmerken afzonderlijk significant bij te dragen aan de verklaring van het geschatte percentage mishandelingen. Opmerkelijk is dat de bijdrage van blootstelling aan 'drama en amusement' onder constanthouding van deze variabelen blijft bestaan ($\beta = .12$). Hypothese 1b wordt niet verworpen, hetgeen tevens geldt voor hypothese 1c. Immers, hoewel blootstelling aan televisie algemeen en aan 'nieuws en informatie' beiden niet significant zijn, de onderlinge verhoudingen zoals die in hypothesen 1b en 1c zijn geformuleerd blijven bestaan. Leeftijd heeft een gestandaardiseerde regressiecoëfficiënt van .16. Uit de ongestandaardiseerde coëfficiënten blijkt ook hier dat ouderen het percentage lager inschatten dan jongeren. De belangrijkste variabelen blijken echter opleiding en sociale klasse te zijn ($\beta = .23$ resp. $\beta = .23$). Blijkens de ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten blijken lager opgeleiden een hoger percentage te schatten dan hoger opgeleiden. Wat betreft sociale klasse zien we een soortgelijk beeld als bij het percentage inbraken. Ook hier verschillen de huisvrouwen, de ongeschoolde handen routine hoofdarbeiders van de managers: de managers schatten het percentage mishandelingen lager in dan de eerder genoemde categorieën.

Op basis van deze tabel concluderen wij dat blootstelling aan televisie in het algemeen geen rol speelt bij de inschatting van criminaliteit. Echter, zowel bij de inschatting van inbraken als bij de inschatting van mishandelingen is de bijdrage van blootstelling aan 'drama en amusement' groter en de bijdrage van blootstelling aan 'nieuws en informatie' kleiner dan blootstelling aan televisie in het algemeen (hypothesen 1b en 1c). Het effect van blootstelling aan televisie in het algemeen verdwijnt geheel na introductie van de achtergrondkenmerken. Voor blootstelling aan 'drama en amusement' geldt dit ten dele. In het model voor inschattingen van inbraken verdwijnt de rol van blootstelling aan 'drama en amusement'. Echter, in het model voor inschatting van mishandelingen blijft blootstelling aan 'drama en amusement', zelfs onder controle van achtergrondkenmerken, een rol spelen. Voor beide modellen geldt dat opleiding en sociale klasse de belangrijkste variabelen zijn.

2.8.2 Tweede-orde cultivatie: attituden ten aanzien van de werkelijkheid

In Tabel 3 staan de resultaten betreffende de tweede-orde cultivatie: anomie en 'subjectief ervaren etnische dreiging'.

Tabel 3 Tweede-orde cultivatie: multipele regressie van blootstelling aan televisie en achtergrondkenmerken op attituden ten aanzien van de werkelijkheid: anomie en 'subjectief ervaren etnische dreiging'

Hypothese	anomie			subjectief ervaren etnische dreiging		
	4a	4b en 4c	6	5a	5b en 5c	6
Blootstelling aan televisie	.27	.18	.04	.32	.18	.03
Drama en amusement		.18	.11		.28	.19
Nieuws en informatie		.02	-.01		-.03	-.06
Leeftijd			.17			.22
18-24			(ref)			(ref)
25-29			(-.67)			(-.50)
30-39			(-.21)			(-.21)
40-49			(-.20)			(.16)
50-59			(.66)			(1.14)
60+			(.90)			(2.09)
Opleiding			.31			.38
lo-/lo			(2.38)			(4.44)
lbo			(2.53)			(3.44)
mavo			(1.64)			(1.88)
mbo			(1.32)			(2.35)
havo/vwo			(.65)			(1.80)
hbo			(.47)			(.78)
wo/wo+			(ref)			(ref)
Sociale klasse			.09			.12
managers			(ref)			(ref)
routine hoofdarbeiders			(-.07)			(-.36)
zelfstandigen			(.36)			(1.50)
geschoolde handarbeiders			(-.54)			(-.08)
ongeschoolde handarbeiders			(.41)			(.64)
uitkeringsgerechtigden			(.35)			(-.35)
scholier/student			(-.08)			(-.05)
huisvrouwen			(.34)			(.65)
R ²	.07	.10	.24	.10	.16	.39
toename R ²		.02	.14		.06	.23
n		568			555	

vetgedrukte coëfficiënten zijn significant op 5%

ref = referentiecategorie

tussen haakjes: ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten

Anomie

In eerste instantie blijkt blootstelling aan televisie een belangrijke rol ($\beta = .27$) te spelen bij anomie (hypothese 4a). Na toevoeging van de twee indices voor genrespecifieke blootstelling stijgt de verklaarde variantie van zeven tot tien procent (hypothese 4b en 4c). Deze toename is toe te schrijven aan blootstelling aan 'drama en amusement' (hypothese 4b: $\beta = .18$). Blootstelling aan 'nieuws en informatie' speelt geen rol bij anomie (hypothese 4c). Door de introductie van de genrespecifieke blootstelling daalt de bijdrage van algemene blootstelling tot .18. In deze fase is het effect van blootstelling aan televisie in het algemeen van eenzelfde omvang als van blootstelling aan 'drama en amusement'. Door het toevoegen van de achtergrondkenmerken (hypothese 6) in het verklaringsmodel (toename $R^2 = 14\%$) verdwijnt de rol van blootstelling aan televisie in het algemeen op anomie geheel. Hypothese 4a moet dan ook worden verworpen. De bijdrage van blootstelling van 'drama en amusement' op anomie daalt tot .11, maar blijft statistisch significant. Hypothese 4b kan dan ook niet worden verworpen. Voorzover men waarde hecht aan niet-significante parameterschattingen, kan ook hypothese 4c niet worden verworpen. Opleiding is in dit uiteindelijke model de belangrijkste variabele ($\beta = .31$). Het zijn voornamelijk de lager opgeleiden die anomisch zijn. Leeftijd speelt eveneens een belangrijke rol bij anomie ($\beta = .17$). Uit de ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten blijkt dat de ouderen meer anomisch zijn dan de jongeren. Sociale klasse toont een redelijke bijdrage ($\beta = .09$). Echter, er zijn evenwel geen significante verschillen met de referentiecategorie (i.c. de managers). De regressiecoëfficiënten van blootstelling aan televisie op anomie zouden als causale effecten geïnterpreteerd kunnen worden. Echter, op basis van onderzoek van Frissen (1992, p.165) naar veelkijken als sociaal handelen bleek dat fatalisme (i.c. anomie) een belangrijk effect had op blootstelling aan televisie. Om te bepalen in welke mate dit door Frissen gevonden verband ook in ons onderzoek aanwezig is, is hiervoor gecontroleerd met behulp van LISREL: we hebben daartoe wederkerige effecten tussen blootstelling aan 'drama en amusement' en anomie gespecificeerd. Op grond van inspectie van de parameterschattingen van dit model, zijn we tot de conclusie gekomen dat de effecten van blootstelling aan 'drama en amusement' op anomie substantieel groter zijn dan vice versa.

Subjectief ervaren etnische dreiging

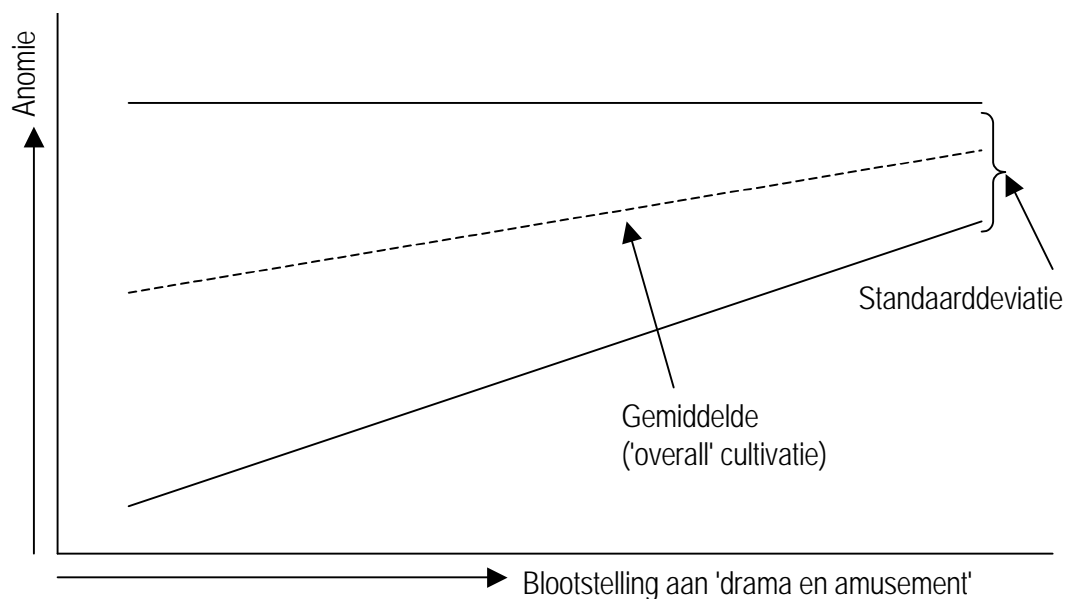
In de eerste stap (hypothese 5a) blijkt algemene blootstelling aan televisie een belangrijke bijdrage aan de 'subjectief ervaren etnische dreiging' te leveren ($\beta = .32$). Door de toevoeging van genrespecifieke blootstelling aan televisie stijgt de verklaarde variantie van 10 procent naar 16 procent (hypothese 5b en 5c). Deze stijging komt volledig op rekening van blootstelling aan 'drama en amusement' ($\beta = .28$). Blootstelling aan 'nieuws en informatie' speelt geen rol bij de 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Door de belangrijke rol van blootstelling aan 'drama en amusement' daalt het effect van algemene blootstelling aan televisie van .32 tot .18, hetgeen nog steeds significant is. Dit betekent echter dat de bijdrage van blootstelling aan 'drama en amusement' groter is dan blootstelling aan televisie

in het algemeen. De relatie tussen enerzijds blootstelling aan 'nieuws en informatie' en anderzijds 'subjectief ervaren etnische dreiging' is kleiner dan blootstelling aan televisie in het algemeen en 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Door opname van de achtergrondkenmerken (hypothese 6) neemt de verklaarde variantie met 23 procent toe. Het effect van algemene blootstelling aan televisie verdwijnt hierdoor. Hypothese 5a moet dan ook worden verworpen. De bijdrage van blootstelling aan 'drama en amusement' daalt tot .19, maar blijft significant. Daarmee is dit effect sterker dan dat van televisie algemeen en kan hypothese 5b niet worden gefalsificeerd. Blootstelling aan 'nieuws en informatie' speelt ook in deze fase geen rol bij 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Voorzover men waarde hecht aan niet-significante parameterschattingen kan ook hier hypothese 5c niet worden verworpen. Bij de achtergrondkenmerken blijkt wederom opleiding de belangrijkste variabele te zijn ($\beta = .38$). Het zijn voornamelijk de lager opgeleiden te zijn die menen dat allochtonen een gevaar voor hun eigen positie betekenen. Leeftijd draagt eveneens belangrijk bij tot de ervaren dreiging ($\beta = .22$). In dit geval zijn het voornamelijk de ouderen die denken dat hun positie door de allochtonen wordt ondergraven. Ook sociale klasse draagt significant bij tot 'subjectief ervaren etnische dreiging' ($\beta = .12$). Echter, de onderlinge verschillen met de managers als referentiecategorie zijn niet significant.

2.8.3 'Mainstreaming'

Om te toetsen of er sprake is van 'mainstreaming' (hypothese 7) wordt gekeken naar de standaarddeviaties van de cultivatieconcepten gedifferentieerd naar verschillende niveaus van blootstelling aan 'drama en amusement' (zie Figuur 9). Omdat, blijkens Tabel 1, blootstelling aan 'drama en amusement' het sterkst samenhangt met de cultivatie-variabelen zal de analyse daar op toegepast worden.

Figuur 9 'Mainstreaming' van inschattingen en opvattingen door blootstelling aan televisie

In Tabel 4 staan de standaarddeviaties van de cultivatie-variabelen afgezet tegen de categorieën van blootstelling aan 'drama en amusement'. Per cultivatieconcept kan in de kolom afgelezen worden in welke mate de spreiding varieert naarmate blootstelling aan 'drama en amusement' toeneemt. Uit de kolommen met de standaarddeviaties blijkt dat er geen sprake is van daling in de standaarddeviatie. Dit wijst erop dat er voor geen van de cultivatieconcepten 'mainstreaming' kan worden vastgesteld (zie Tabel 8 op p.69 voor de additionele tabellen voor blootstelling aan televisie algemeen en blootstelling aan 'nieuws en informatie').

Tabel 4 'Mainstreaming' en blootstelling aan 'drama en amusement': standaarddeviaties

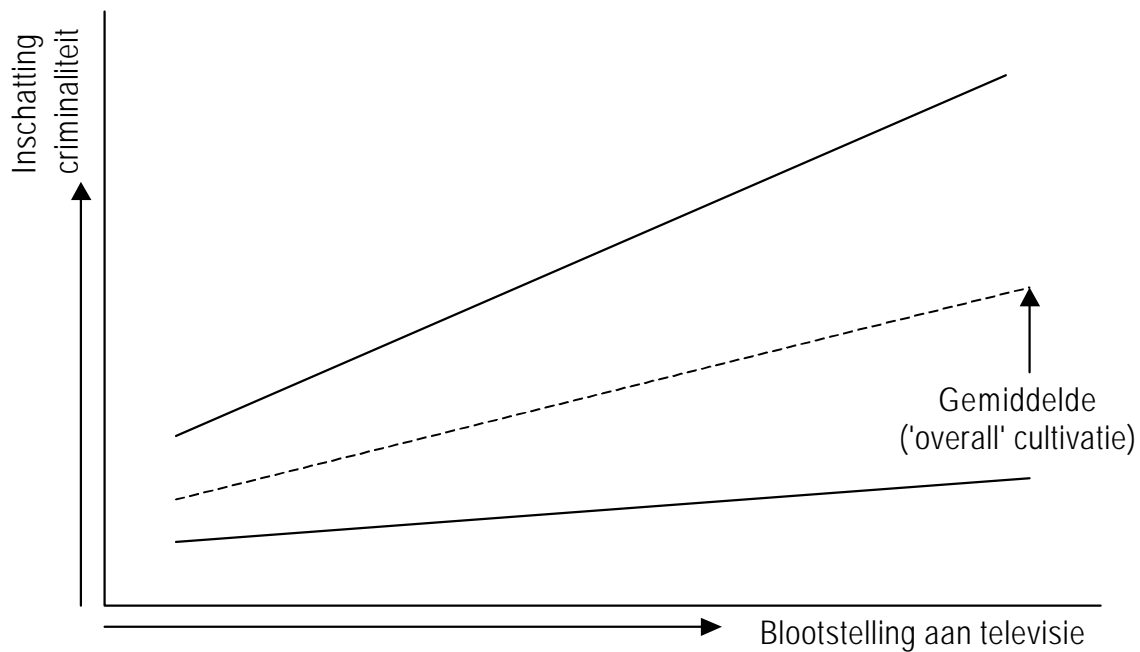
	Percentage inbraken		Percentage mishandelingen		Anomie		Subjectief ervaren etnische dreiging	
	<u>sd</u>	<u>n</u>	<u>sd</u>	<u>n</u>	<u>sd</u>	<u>n</u>	<u>sd</u>	<u>n</u>
3	1.93	183	1.42	177	2.38	185	2.83	178
4	1.55	119	1.27	120	2.57	120	3.16	119
5	2.03	79	1.50	77	2.91	82	3.08	81
6	2.05	46	1.98	45	2.57	51	3.39	51
7	2.12	37	1.48	37	3.17	37	3.39	35
8	2.61	33	2.66	32	4.05	34	4.27	33
9	1.60	15	1.65	16	3.47	17	3.88	17
10	2.81	14	2.40	13	3.46	15	3.43	14
11	2.07	14	2.23	15	2.69	15	4.21	15
12	2.03	13	1.22	12	2.73	14	3.25	13
13	2.65	3	.58	3	2.38	4	5.85	4
15	3.19	6	2.66	6	4.21	5	2.04	6

2.8.4 'Resonance'

Een van de centrale hypothesen is dat cultivatie in bepaalde omstandigheden sterker is dan in andere omstandigheden. Voor de cultivatieconcepten is nagegaan of er sprake is van 'resonance': de dubbele dosis. Voor elk van de vier cultivatieconcepten worden de mensen ingedeeld in twee subpopulaties: mensen wonend in wijken met een laag of hoog percentage mishandelingen, inbraken of allochtonen.

De nulhypothese is dat er geen verschil is tussen de twee subpopulaties: cultivatie door televisie verloopt in beide groepen identiek. De alternatieve hypothese is dat cultivatie in wijken met een hoog percentage mishandelingen, inbraken of allochtonen sterker is dan in wijken met een laag percentage (zie Figuur 10).

Figuur 10 'Resonance' van inschattingen door blootstelling aan televisie en contextuele kenmerken

Inschatting van criminaliteit

Ten behoeve van hypothese 8 over 'resonance' en de inschatting van criminaliteit wordt de toets twee maal doorgevoerd: voor de inschatting van het percentage inbraken, alsook voor het percentage mishandelingen.

De Chi-kwadraat van het model voor het percentage inbraken bedraagt 31.80 met 28 vrijheidsgraden. Dit betekent dat de Chi-kwadraat niet significant is ($p = .28$). Het model als geheel is goed. Alle modificatie-indices zijn kleiner dan vijf, en alle gestandaardiseerde residuen zijn niet significant. Kortom, er is in het geval van het geschatte percentage inbraken geen sprake van 'resonance'.

Bekijken we het model van de inschatting van het geschatte percentage mishandelingen dan moet op basis van de evaluatiecriteria geconcludeerd worden dat is er eveneens geen reden is 'resonance' te veronderstellen. De Chi-kwadraat is statistisch niet significant ($\chi^2 = 34.28$; $df = 28$; $p = .19$). Alleen de modificatie-index voor de variantie van blootstelling aan televisie is groter dan vijf. In de subpopulatie waar veel mishandeling plaatsvindt, zijn er twee significante residuen.¹⁰ Echter, het voorspelde verschil in effectparameters voor blootstelling op inschatting van het percentage mishandelingen is niet aanwezig.

Kortom, voor zowel het geschatte percentage inbraken als het geschatte percentage mishandelingen zijn er geen aanwijzingen voor 'resonance'. Hypothese 8 moet dan ook worden verworpen.

Anomie

Voor het cultivatieconcept anomie is de toets op 'resonance' ook twee maal doorgevoerd: eerst voor wijken gedifferentieerd naar het aantal inbraken, alsook gedifferentieerd naar het aantal mishandelingen. Bekijken we eerst het model gedifferentieerd naar wijken waar veel dan wel weinig wordt ingebroken, dan is de Chi-kwadraat 36.40 met 28 vrijheidsgraden ($p = .13$). Er zijn twee significante modificatie-indices.¹¹ Er zijn geen significante residuen. Er is hier dan ook geen aanleiding om het effect van blootstelling aan televisie te differentiëren naar wijken met veel of weinig inbraken.

Het model voor anomie gedifferentieerd naar mishandelingen levert een Chi-kwadraat op van 37.32 met 28 vrijheidsgraden ($p = .11$). Er is een significantie modificatie-index voor de variantie van blootstelling aan televisie. In wijken met relatief veel mishandelingen hebben zowel blootstelling aan televisie als blootstelling aan 'drama en amusement' een significant residu. Echter, ook hier levert een gedifferentieerd effect van blootstelling in het algemeen en blootstelling in het bijzonder op anomie geen verbetering op in het model. Hypothese 9 moet dan ook worden verworpen.

Subjectief ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden

Het model voor 'subjectief ervaren etnische dreiging' als geheel is voor verbetering vatbaar. De Chi-kwadraat is statistisch significant ($\chi^2 = 51.57$, $df = 28$, $p = .00$). Ook zijn er significante modificatie-indices en gestandaardiseerde residuen.¹² Echter, ook hier zijn geen aanwijzingen voor een gedifferentieerd verband tussen blootstelling in het algemeen met 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Hypothese 10 wordt dan ook gefalsificeerd.

2.9 Conclusies en discussie

Deze studie is er op gericht de Cultivatie Theorie voor de situatie van 1994 te toetsen. Hiervoor is eerder al een aantal redenen gegeven. Als eerste is daar de veranderde mediasituatie in Nederland. Ten tijde van Bouwmans dataverzameling in 1979 voor zijn cultivatie-analyse waren er maar twee Nederlandse televisiestations. In het jaar 1994 waar deze studie over gaat waren er reeds vijf. Mede door deze toename is de gemiddelde blootstelling aan televisie in de loop der jaren toegenomen. Ten tweede is er door de jaren heen niet alleen theoretische maar ook methodologische kritiek geweest op het gangbare cultivatie-onderzoek. Deze kritiek is in dit onderzoek verdisconteerd.

Op basis van de voorgaande analyses is een aantal conclusies te formuleren, te beginnen met blootstelling aan televisie. Uit de factoranalyse bleek dat in het kijken naar televisie twee dimensies onderscheiden kunnen worden: 'drama en amusement' en 'nieuws en informatie'. Gezien dit resultaat kan worden geconcludeerd dat blootstelling aan televisie gedifferentieerd plaats vindt. Het wijst uit dat het kijken naar televisie niet betekent dat men naar alles kijkt. Ware dit wel het geval, dan zou de factoranalyse op blootstelling aan de verschillende genres maar in één dimensie mogen resulteren.

De tweede conclusie luidt dat, in tegenstelling tot de situatie zoals die in 1980 door Bouwman in Nederland is aangetroffen, er in Nijmegen in 1994 wel sprake is van cultivatie door televisie. Hoewel de Cultivatie Theorie in enge zin wordt gefalsificeerd – blootstelling aan televisie in het algemeen hangt niet samen met inschatting over en attitudes ten aanzien van de maatschappelijke werkelijkheid – voor drie van de zes cultivatie-variabelen, blijkt blootstelling aan 'drama en amusement' wel degelijk een relatie te hebben met het geschatte percentage mishandelingen, anomie en de 'subjectief ervaren etnische dreiging'. De eerder genoemde differentiatie van blootstelling naar genres is, getuige deze bevinding, zinvol: er is niet alleen een *gedifferentieerd kijkpatroon*, maar er is ook een *gedifferentieerd cultivatiepatroon*.

Indien we kijken naar de relatieve bijdrage van blootstelling aan televisie en achtergrondkenmerken ter verklaring van de cultivatieconcepten, dan constateren wij het volgende. Kijken we naar de totale uniek verklaarde variantie¹³ als percentage van de totaal verklaarde variantie, dan varieert deze voor de achtergrondkenmerken (leeftijd, opleiding en sociale klasse) van 52 procent (inschatting inbraken) tot 70 procent (inschatting mishandelingen). Echter, blootstelling aan televisie (algemeen en genrespecifiek) verklaart daar bovenop drie procent voor het model van het geschatte percentage inbraken, negen procent voor anomie, 17 procent voor het geschatte percentage mishandelingen en 14 procent voor het model van 'subjectief ervaren etnische dreiging' (zie ook Bijlage Tabel 9, p.70). Deze bijdrage in de verklaarde variantie van de cultivatieconcepten is niet te verwaarlozen.

De derde conclusie betreft de theoretische aanvullingen 'mainstreaming' en 'resonance'. Voor deze theoretische verwachtingen zijn in de empirie geen aanwijzingen gevonden. Daarmee worden deze hypothesen dan ook gefalsificeerd. Daarbij moet men wel bedenken dat in deze studie 'resonance' in termen van criminaliteit in de wijk en etnische samenstelling van de wijk is ingevuld. Het blijft mogelijk dat, indien andere theoretische invullingen van 'resonance' worden gekozen, dit fenomeen alsnog kan worden opgespoord. Enkele kanttekeningen zijn echter nog op zijn plaats. De steekproef voor dit onderzoek betreft slechts een middelgrote stad in Nederland. Het generaliseren van de resultaten naar de Nederlandse situatie is dan ook voorbarig. Ook wat betreft de 'resonance' hypothese dient enige voorzichtigheid in acht genomen te worden. Zoals eerder vermeld, is niet geheel duidelijk of en, zo ja, in hoeverre de wijken representatief zijn voor de Nijmeegse bevolking. De vraag blijft dan ook of er werkelijk geen sprake is van 'resonance' of dat dit gemaskeerd wordt door structurele vertekeningen in de subpopulaties. Ook wat betreft de sterkte van het cultivatie-effect willen we nog enige voorzichtigheid betrachten: het cultivatie-effect zou mogelijk empirisch gereduceerd kunnen worden door wederkerige effecten, alhoewel we in deze bijdrage nog geen aanwijzingen hebben gevonden. We stellen ons ten doel om in voortgezette studies dergelijke effecten nader te specificeren, wanneer daartoe theoretische aanleidingen zijn.

Deze conclusies en kanttekeningen in ogenschouw nemend, is er een aantal aanbevelingen te formuleren. In 1980 werd geen cultivatie en in 1994 wel cultivatie geconstateerd. Deze verandering treedt op in een tijd dat het Nederlands medialandschap steeds meer gelijkens

vertoont met het Amerikaanse medialandschap. Immers, het aantal zenduren per zender is sterk uitgebreid en het aantal zenders is sterk uitgebreid. Recentelijk nog zijn de zenders Veronica, SBS6 en TV10 Gold op de kaart van het Nederlandse medialandschap verschenen. Wij concluderen dan ook dat er in deze situatie steeds meer reden is om cultivatie in Nederland te onderzoeken.

Daar de conclusies ten aanzien van de Cultivatie Theorie alleen geldig zijn voor de Nijmeegse situatie, zou dit onderzoek gerepliceerd moeten worden voor de gehele Nederlandse bevolking. Voor wat betreft de keuze van de cultivatie-variabelen is in deze studie aangesloten bij de concepten die doorgaans daarvoor worden gebruikt. Echter, om beter te kunnen bepalen in welke termen er cultivatie plaats vindt, wordt dan ook gepleit voor een hernieuwde boodschapanalyse op het televisie-aanbod in Nederland. Dit geldt te meer, gezien de steeds terugkerende rol van blootstelling aan 'drama en amusement' op de verschillende cultivatieconcepten. Hier rijst de vraag wat zo bijzonder is aan deze drama- en amusementsprogramma's. Vooralsnog is er in deze studie vanuit gegaan dat het programma-aanbod, in het bijzonder dat van fictie, voor een belangrijk deel Amerikaans van aard is. De veronderstellingen ten aanzien van het Nederlandse boodschapsysteem zijn dan ook ten dele gebaseerd op bevindingen ten aanzien van het Amerikaanse boodschapsysteem (i.c. 'dangerous and mean world'). De bevindingen zijn echter van dien aard dat de vraag rijst wat de inhoud van deze drama- en amusementsprogramma's in het Nederlandse boodschapsysteem is. De geconstateerde cultivatie door televisie kan enerzijds het gevolg zijn van het toegenomen aanbod, resulterend in meer blootstelling aan televisie. Anderzijds kan ook de aard van het aanbod (i.c. het boodschapsysteem) in de loop der jaren zijn veranderd. De nieuwe commerciële zenders kenmerken zich door programma's van overwegend Amerikaanse origine. Het gaat dan niet alleen om de portrettering van geweld in programma's, maar ook om de portrettering van etnische minderheden in deze programma's. Blijkens de resultaten kan geconcludeerd worden dat kijkers naar 'drama en amusement' zich door etnische minderheden bedreigd voelen. Een hernieuwde boodschapanalyse moet hierover uitsluitsel geven.

Bijlage bij hoofdstuk 2**Tabel 5** Principale factoranalyse van televisiegenres (varimax geroteerd) (n = 582)

	factorladingen		communaliteit
	Drama en amusement	Nieuws en informatie	
Nederlandse series	.89		.36
Amerikaanse series	.55		.25
Showprogramma's/spelletjes	.51		.22
Journal		.72	.26
Actualiteitenprogramma's		.70	.26
eigenwaarde	1.83	1.51	
percentage verklaarde variantie	36.5	30.3	
Cronbachs α	.68	.67	
gecorrigeerde Cronbachs α	.91	.94	

factorladingen kleiner dan .10 zijn niet weergegeven

Tabel 6 Principale factoranalyse van anomie (n = 558)

	factor- ladingen	commu- naliteit
Om een beter bestaan te krijgen ben je teveel afhankelijk van geluk	.61	.23
Het heeft helemaal geen zin om naar politieke instanties te schrijven omdat die toch helemaal niet geïnteresseerd zijn in de problemen van de gewone man	.59	.21
In tegenstelling tot wat er steeds beweerd wordt, gaat het de gewone mensen steeds slechter	.55	.19
Zoals de toekomst er nu uitziet, is het onverantwoord om kinderen op de wereld te zetten	.55	.19
eigenwaarde	1.99	
percentage verklaarde variantie	49.8	
Cronbachs α	.66	
gecorrigeerde Cronbachs α	.88	

Tabel 7 Principale factoranalyse van 'subjectief ervaren etnische dreiging' (n = 533)

	factor- ladingen	commu- naliteit
Onderwijs aan kinderen van gastarbeiders gaat ten koste van de Nederlandse kinderen	.72	.43
Gastarbeiders komen bij het toewijzen van huizen eerder aan de beurt dan Nederlanders	.71	.41
Gastarbeiders die een winkel beginnen, pikken het werk van de Nederlandse middenstanders in	.81	.52
Bezuinigingen op sociale uitkeringen zouden helemaal niet nodig zijn, als er niet zoveel werkloze gastarbeiders waren	.75	.47
eigenwaarde	2.69	
percentage verklaarde variantie	67.3	
Cronbachs α	.83	
gecorrigeerde Cronbachs α	.95	

Tabel 8 'Mainstreaming' en blootstelling aan televisie algemeen en blootstelling aan 'nieuws en informatie'

Blootstelling aan televisie algemeen									
	Percentage inbraken		Percentage mishandelingen		Anomie		Subjectief ervaren etnische dreiging		
	sd	n	sd	n	sd	n	sd	n	
1	1.93	105	1.57	101	2.58	103	3.09	101	
2	1.75	231	1.49	230	2.62	236	3.17	233	
3	2.01	98	1.60	97	2.34	101	3.26	98	
4	2.37	60	1.65	60	3.33	61	3.44	58	
5	2.48	36	2.22	35	3.61	38	4.09	38	
6	2.02	16	1.98	16	2.81	17	2.77	16	
7	3.21	5	2.12	5	3.76	7	4.15	5	
8	3.54	6	3.25	6	4.45	7	4.61	7	
9	2.51	5	3.32	4	3.40	4	4.32	5	
10	3.21	3	2.08	3	1.00	3	3.21	3	

Blootstelling aan 'nieuws en informatie'									
	Percentage inbraken		Percentage mishandelingen		Anomie		Subjectief ervaren etnische dreiging		
	sd	n	sd	n	sd	n	sd	n	
2	2.19	12	1.47	12	2.23	12	3.39	10	
3	1.50	17	1.81	16	3.16	17	3.79	17	
4	2.02	40	1.60	39	2.47	40	3.27	40	
5	2.30	56	1.79	54	2.20	59	3.37	57	
6	1.91	106	1.62	105	2.90	110	3.90	108	
7	1.75	89	1.71	87	2.92	90	3.21	90	
8	2.02	105	1.80	104	2.73	108	3.30	106	
9	1.74	65	1.33	64	2.76	69	3.25	66	
10	2.52	75	1.94	75	3.60	77	3.82	75	

Tabel 9 Uniek verklaarde varianties door blootstelling aan televisie en achtergrondkenmerken

	Percentage inbraken	Percentage mishandelingen	Anomie	Subjectief ervaren etnische dreiging
R ²	.198	.210	.238	.391
Blootstelling aan televisie	.005	.019	.013	.033
Achtergrondkenmerken	.139	.109	.142	.231
Percentage blootstelling aan televisie	3.45	17.07	9.34	14.33
Percentage achtergrond	70.33	51.82	59.70	59.08
Percentage niet-uniek	26.23	31.11	30.96	26.59

Noten bij hoofdstuk 2

- ⁴ Zo luidt bijvoorbeeld de vooronderstelling dat het verschil in scores op cultivatie-items met betrekking tot geweld tussen zware en lichte kijkers woonachtig in een gewelddadige wijk groter zal zijn dan het verschil tussen de scores van zware en lichte kijkers in een niet-gewelddadige wijk.
- ⁵ In deze traditie is blootstelling altijd vastgesteld middels een vraag naar 'self-reported behavior'. Maar er bestaat veel variatie in de formulering van de vraag. Zo heeft men in sommige onderzoeken gekozen voor een globale meting van de uren die de respondenten voor de televisie doorbrengen (Gerbner, Gross, Eeley, Jason-Beeck, Jeffries-Fox & Signorielli, 1977; Gross & Jeffries-Fox, 1978; Morgan, 1983, 1984, 1986). In andere onderzoeken heeft men vastgesteld hoeveel uren de respondenten naar bepaalde soorten programma's kijken (Potter, 1986). In weer andere onderzoeken heeft men vastgesteld hoeveel tijd de respondenten naar specifieke programma's kijken: soms globaal (bv. Carlson, 1983); soms via de zogenaamde dagboek-methode (Hawkins & Pingree, 1980, 1981); en soms met een procedure om vast te stellen met hoeveel aandacht de respondenten kijken (Rouner, 1984). Tot slot heeft men in sommige studies vastgesteld hoeveel jaar een respondent reeds naar een bepaald specifiek programma heeft gekeken (Carveth & Alexander, 1985).
- ⁶ Gerbner illustreert 'mainstreaming' aan de hand van de gemiddelde score op een cultivatieconcept. Hij onderscheidt dan twee groepen op basis van een derde variabele, waarvan, in het geval van 'mainstreaming', de gemiddelden in de groep lichte kijkers verder uit elkaar liggen dan de gemiddelden van de zware kijkers. Een probleem hierbij is dat hij a priori moet aangeven hoe de twee groepen – de derde variabele – gedefinieerd dienen te worden.
- ⁷ In de loop van 1995 is het aantal stations dat zich primair op de Nederlandse markt richt uitgebreid met onder andere SBS6, Veronica, TV10 Gold en The Music Factory.
- ⁸ De gemiddelde kijktijd per dag per jaar, gemeten in de maand maart in de periode 1980-1994 in minuten is als volgt: 1980: 105; 1981: 98; 1982: 99; 1983: 102; 1984: 110; 1985: 106; 1986: 111; 1987: 105; 1988: -; 1989: 116; 1990: 116; 1991: 139; 1992: 149; 1993: 148; 1994: 154 (NOS-KLO, 1994). De kijktijd tot en met 1987 is bepaald aan de hand van een dagboekmethode voor de tijdspanne tussen 18:00 en 24:00 uur. Vanaf 1989 is de kijktijd vastgesteld met een kijkmeter en heeft men, als reactie op de invoering van middagtelevisie, de kijktijd gemeten gedurende het gehele etmaal.
- ⁹ Deze toets voor lineariteit is een optie binnen de SPSS-procedure MEANS.
- ¹⁰ Het betreft hier de variantie van blootstelling aan televisie in het algemeen en de variantie van blootstelling aan 'drama en amusement'.
- ¹¹ Dit betreft de covariantie tussen leeftijd en opleiding voor beide groepen en de variantie van de afhankelijke variabele anomie.
- ¹² Zo zijn de modificatie-indices van de varianties van blootstelling in het algemeen en 'nieuws en informatie' en de covariantie van 'drama en amusement' met leeftijd groter dan vijf. Ook zijn er significante residuele varianties van blootstelling aan televisie in het algemeen en 'drama en amusement' in het bijzonder significant in beide subpopulaties. Daarnaast is er een significant residu voor de covariantie tussen blootstelling aan 'drama en amusement' en sociale klasse in wijken met relatief allochtonen.
- ¹³ De uniek verklaarde variantie door een onafhankelijke variabele in een afhankelijke variabele is gelijk aan de daling van de verklaarde variantie als de betreffende onafhankelijke variabele uit het geschatte model wordt verwijderd.

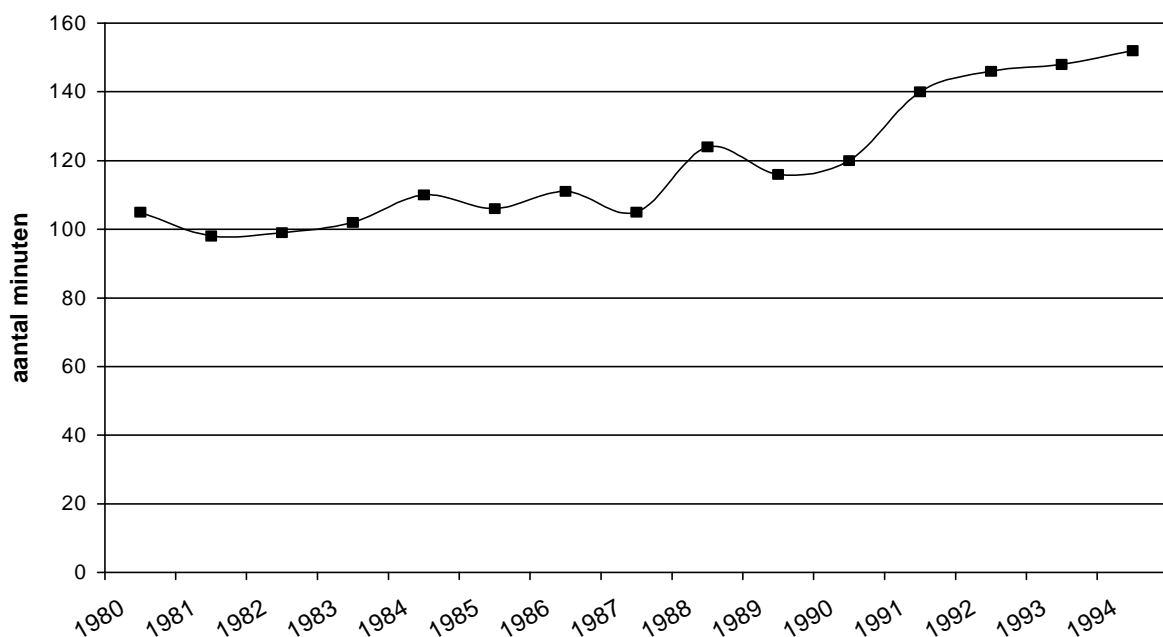
Hoofdstuk 3

Publieke versus commerciële programmering: effecten van blootstelling aan televisie op 'subjectief ervaren etnische dreiging'

3.1 Recente ontwikkelingen in het televisielandschap

Sinds 1988 is het televisielandschap in Nederland sterk veranderd. Er heeft een uitbreiding plaatsgevonden van het aantal televisiekanalen. Waren er in 1980 nog maar twee Nederlandstalige zenders, vanaf april 1988 is daar Nederland 3 bijgekomen. In oktober 1989 werd Nederlandstalige commerciële televisie geïntroduceerd door RTL-Véronique (later RTL4), gevolgd door RTL5 (oktober 1993).¹⁴ Deze uitbreiding in zenders is gepaard gegaan met een toename van het gemiddeld aantal minuten dat men naar de televisie kijkt (zie Figuur 11).

Figuur 11 Gemiddelde blootstelling aan televisie per etmaal

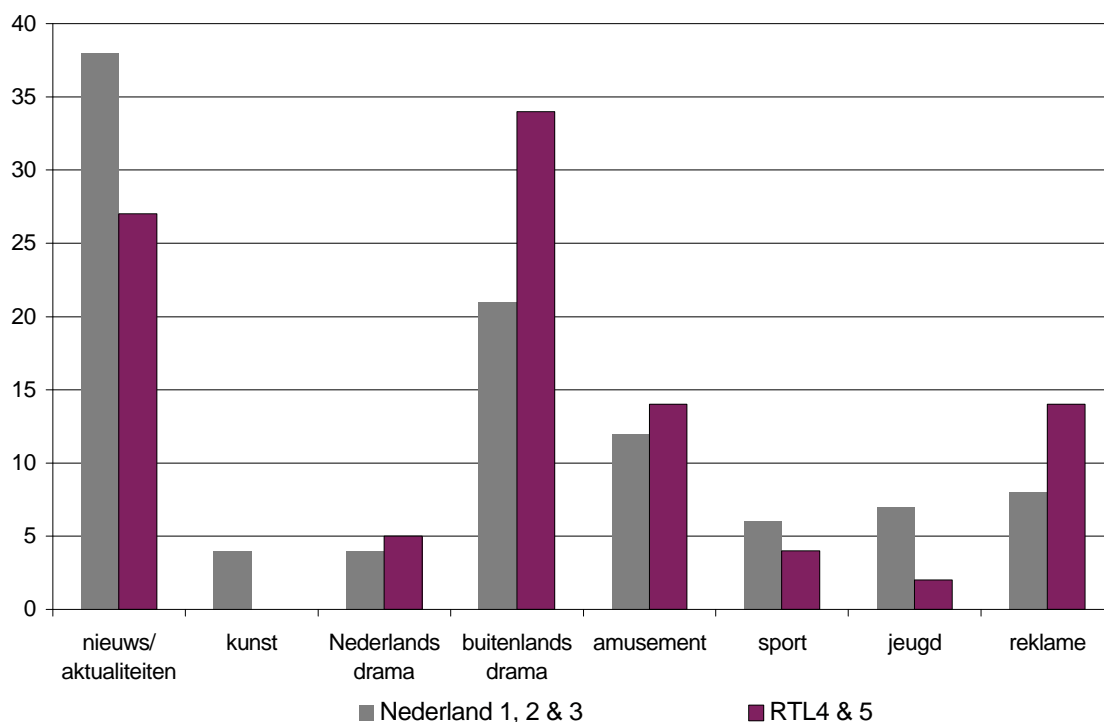

Bron: NOS/KLO, 1994

* Een eerdere versie van dit hoofdstuk is verschenen als een bijdrage in: E. Schelfhout & H. Verstraeten (Eds.) (1998), *De rol van de media in de multiculturele samenleving* (pp. 271-292). Brussel: VUBPress. Co-auteur is Peer Scheepers.

Deze ontwikkelingen in het medialandschap hebben de strijd om de gunst van de kijker aangewakkerd. In deze strijd zijn de publieke omroepen evenwel gebonden aan programmavoorschriften. Deze houden in dat op jaarbasis minimaal twintig procent de televisieprogramma's uit onderdelen van culturele aard, en minimaal dertig procent uit onderdelen van informatieve of educatieve aard dienen te bestaan. Daarnaast moet tien procent van de programmering betrekking hebben op kunst. Tevens zijn publieke omroepen gehouden aan het voorschrift dat minimaal vijftig procent van de programma's van Europese makelij moet zijn. Deze voorschriften zouden daarin moeten resulteren dat de Nederlandse publieke televisie een divers programma-aanbod heeft. Anders dan de publieke omroepen zijn de commerciële omroepen niet gebonden aan deze programmavoorschriften en evenmin aan de regel dat vijftig procent van de programmering dient te bestaan uit Europese programma's. Zij zijn er op uit om een zo groot mogelijk publiek te bereiken om een zo hoog mogelijke prijs voor reclamezending te kunnen vragen. Daarnaast proberen zij zo goedkoop mogelijk te werken. Dit leidt ertoe dat de commerciële omroepen verhoudingsgewijs veel buitenlands drama en amusement aankopen en uitzenden. Een en ander wordt geïllustreerd in Figuur 12.

Figuur 12 Procentuele verdeling naar programmacategorieën op Nederlandse zenders in 1993

Bron:

NOS/KLO, 1994

Uit Figuur 12 wordt duidelijk dat de commerciële zenders verhoudingsgewijs minder nieuws en meer drama en amusement uitzenden dan de publieke zenders. Nederland 1, 2 en 3 besteedden in 1993 (4% Nederlands drama en 21% buitenlands drama) 25 procent van hun zendtijd aan drama, terwijl RTL4 en RTL5 39 procent aan drama besteden (5%

Nederlands drama en 34% buitenlands drama). Daarnaast is bekend geworden dat het drama en amusement, dat wordt uitgezonden door de commerciële zenders, voor een belangrijk deel is geproduceerd in de Verenigde Staten: zie daarvoor Tabel 10.

Tabel 10 Percentage drama-aandeel per zender naar herkomst

	aandeel eigen drama	aandeel uit VS	aandeel uit overige landen	aanbod fictie als percentage van totaal aanbod
Nederland 1	11.4	39.8	48.8	35
Nederland 2	10.2	57.6	32.2	34
Nederland 3	23.1	7.7	69.2	7
RTL4	2.6	72.7	24.7	46

Bron: Biltreyst, 1995b

Biltreyst (1995b) laat op basis van gegevens uit 1990 zien dat het aanbod van drama op RTL4 groter is dan op de Nederlandse publieke netten. Tevens blijkt dat de Nederlandse publieke netten een veel groter percentage zelf (laten) produceren dan RTL4, die slechts 2.6 procent zelf laat produceren. De fictie die RTL4 uitzendt is voornamelijk van Amerikaanse origine, namelijk 72.2 procent. Het aandeel Amerikaanse fictie op de publieke netten is aanzienlijk minder: voor Nederland 2 bedraagt dat 57.6 procent, voor Nederland 1 is dat 39.8 procent en voor Nederland 3 is dat slechts 7.7 procent (Biltreyst, 1995a, p.141-142; Hoskins & Mirus, 1990). Uit eerder onderzoek is bekend geworden dat in die Amerikaanse fictie een bijzondere rol is weggelegd voor etnische minderheden.

3.2 Etnische minderheden op televisie

Onderzoek naar etnische minderheden op televisie heeft zich voornamelijk gericht op twee programmagenres, namelijk *drama- en nieuwsprogramma's*. Uit dit onderzoek (Bouwman, 1987; Entman, 1990, 1992; Oliver, 1994; Gerbner, 1995) is gebleken dat etnische minderheden in de media anders worden geportretteerd dan op basis van officiële statistieken gerechtvaardigd is. Deze vertekening vindt op twee manieren plaats. Enerzijds vindt vertekening plaats in termen van de televisiedemografie ten opzichte van de maatschappelijke demografie: bepaalde bevolkingsgroepen worden over- dan wel ondervertegenwoordigd. Zo worden zwarten op de Amerikaanse televisie, in vergelijking met de Amerikaanse bevolkingsstatistieken, ondervertegenwoordigd (Potter et al., 1995, p.513). Voor de Nederlandse situatie ligt dit iets anders, aldus Bouwman en Signorielli (1985). Zij vergeleken Nederlandse programma's, geproduceerd in Nederland, met Amerikaanse programma's. Hieruit bleek dat etnische minderheden in Nederlandse programma's een kleiner aandeel vormen dan in Amerikaanse programma's. Echter, in vergelijking met bevolkingsstatistieken, zijn minderheden op de Nederlandse televisie oververtegenwoordigd, terwijl etnische minderheden op de Amerikaanse televisie ondervertegenwoordigd zijn. Het percentage etnische minderheden in programma's van Amerikaanse makelij is

twee maal zo groot als in programma's van inheemse makelij (9.8% versus 4.9%) (Bouwman & Signorielli, 1985).

Naast vertekening in termen van onder- en oververtegenwoordiging, vindt vertekening plaats in termen van de rollen die etnische minderheden in de media toebedeeld krijgen. Zo blijken relatief veel Latijns-Amerikaanse mannen alsook Afro-Amerikaanse vrouwen de rol van slachtoffer te vervullen. Tevens blijken Afro-Amerikanen in het nieuws twee maal zo vaak crimineel te zijn dan andere groepen, terwijl het merendeel van de feitelijke criminaliteit op het conto van blanken geschreven moet worden (Bouwman, 1987, p.93; Gerbner, 1995, p.134). Een vergelijking van slachtoffers en daders naar etniciteit laat zien dat zwarten vaker agressie initiëren dan ontvangen (Potter et al., 1995, p.509).

Bouwman constateert voor de Nederlandse situatie dat etnische minderheden in drama-programma's "als vanzelfsprekend bij geweld betrokken zijn" (1987, p.93). Ook concludeert hij dat allochtone mannen vaak de rol van dader hebben. Het algemene beeld dat hiermee gecreëerd wordt is dat etnische minderheden bedreigend zijn. Eerder onderzoek heeft uitgewezen dat er een relatie is tussen enerzijds blootstelling aan televisie en anderzijds het idee dat etnische minderheden een bedreiging zouden vormen (Vergeer, Rutten & Scheepers, 1996).

Resumerend kunnen we stellen dat er een nieuwe situatie is ontstaan waarin, naast het publieke omroepbestel, een aantal commerciële zenders zijn gekomen. Deze commerciële zenders worden gekenmerkt door een relatief groter aanbod van drama- en amusements-programma's dan de publieke zenders. Bovendien is gebleken dat de door de commerciële zenders uitgezonden dramaprogramma's voor een belangrijk deel van Amerikaanse makelij zijn, waarin etnische minderheden relatief vaak worden gepresenteerd als zijnde bedreigend. Tevens is eerder aangetoond dat blootstelling aan drama- en amusementsprogramma's bij de autochtone bevolking leidt tot het idee dat etnische minderheden een sociaal-economische bedreiging vormen. De centrale vraagstelling luidt dan als volgt:

Leeft bij mensen die veelvuldig zijn blootgesteld aan de programma's van commerciële zenders sterker het idee dat etnische minderheden bedreigend zijn dan bij mensen die veelvuldig blootgesteld zijn aan de programma's van de publieke zenders?

3.3 Cultivatatie Theorie

Een theorie, waarin de rol van televisie ten aanzien van de opvattingen van mensen wordt geïnterpreteerd, is de Cultivatatie Theorie (Gerbner et al., 1994). Deze theorie maakt onderdeel uit van een groter theoretisch raamwerk, de culturele indicatorenbenadering genoemd (Gerbner, 1969b, 1973). In deze benadering wordt televisie beschouwd als de 'storyteller' van de moderne westerse samenleving. Televisie creëert, in Gerbners visie, een symbolische realiteit die verwijst naar de echte realiteit. Uit eerder onderzoek is gebleken

dat deze televisiewerkelijkheid systematische vertekeningen heeft ten opzichte van die van de 'echte' realiteit (Bouwman, 1987; Gerbner et al., 1980; Gerbner, 1995).

Deze theorie gaat dan ook niet zozeer over de effecten van televisie, maar over de consequenties van blootstelling aan televisie voor individu en samenleving op de (middel-) lange termijn. Gerbner et al. (1994) conceptualiseren het cultivatie-begrip in termen van 'massive, long-term and common exposure of large and heterogenous publics to centrally produced, mass distributed, and repetitive systems of stories' (p.20). Daarmee onderscheidt het cultivatieconcept zich van effecten waar het gaat om individuele verandering op de korte termijn.

Om te bepalen of en in welke mate blootstelling aan massamedia consequenties heeft voor individu en samenleving wordt cultivatie-analyse toegepast. De Cultivatie Theorie veronderstelt dan dat het kijken naar de televisie gevolgen heeft voor de inschattingen van, en opvattingen over de werkelijkheid bij de kijker. Het meten van cultivatie gebeurt aan de hand van verschijnselen die afgeleid zijn uit het boodschapsysteem van televisie. Enkele voorbeelden hiervan zijn politieke oriëntaties (Gerbner et al., 1982), inschatting van geweld en criminaliteit (Gerbner et al., 1978; Bouwman, 1987), geloof in geluk en materialisme (Roe et al., 1996) en socio-politieke opvattingen zoals anomie (Gerbner et al., 1978; Vergeer, Rutten & Scheepers, 1996). In deze bijdrage wordt nagegaan of blootstelling aan de programmering van specifieke zenders een rol speelt bij opvattingen bij kijkers over de dreiging die uit zou gaan van etnische minderheden.

3.4 Hypothesen

Resumerend kunnen we stellen dat de commerciële zenders, in vergelijking met de publieke omroepen, overwegend drama- en amusementsprogramma's uitzenden. Deze programma's zijn voornamelijk van Amerikaanse makelij. Bovendien is uit eerder onderzoek ook bekend dat in Amerikaanse dramaprogramma's het beeld wordt geschetst dat etnische minderheden bedreigend zijn (vgl. Gerbner, 1995; Potter et al., 1995). De algemene stelling die hieruit afgeleid zou kunnen worden, luidt dat naarmate mensen meer zijn blootgesteld aan een zender die veelvuldig drama uitzendt van Amerikaanse makelij, zij ook sterker de aanwezigheid van etnische minderheden als bedreigend zullen ervaren. Uitgaande van de percentages Amerikaanse fictie die door de respectievelijke zenders wordt uitgezonden, zoals gepresenteerd in Tabel 10, luiden de hypothesen dan ook als volgt:

- 1 Naarmate mensen vaker zijn blootgesteld aan de programma's van de zenders RTL4, RTL5, respectievelijk Nederland 2 ervaren zij in sterkere mate etnische minderheden als een dreiging.
- 2 Naarmate mensen vaker zijn blootgesteld aan de programma's van de zenders Nederland 1 en Nederland 3 ervaren zij etnische minderheden in mindere mate als een dreiging.

Het zou evenwel zo kunnen zijn dat de eventuele differentiële effecten van blootstelling aan die zenders op 'subjectief ervaren etnische dreiging' verklaard zouden kunnen worden door de mate waarin mensen naar specifieke programmagenres kijken. Vergeer, Rutten en Scheepers (1996) hebben laten zien dat vooral blootstelling aan drama- en amusementsprogramma's geassocieerd is met 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Indien blootstelling aan Nederland 2, RTL4 en RTL5 sterk samenhangt met blootstelling aan drama- en amusementsprogramma's, dan zouden de in hypothesen 1 en 2 gepostuleerde verbanden onder controle van blootstelling aan verschillende programmagenres moeten verdwijnen. Echter, deze verbanden zouden alleen dan mogen verdwijnen als de *aard* van de programmagenres op de publieke en de commerciële zenders gelijk is. Eerder is al gezegd dat drama op de commerciële zenders voornamelijk van buitenlandse en Amerikaanse herkomst zijn (Biltreyst, 1995b; vgl. NOS-KLO, 1994; vgl. Vochteloo & Emons, 1995). Derhalve verwachten we dat zowel blootstelling aan verschillende zenders alsook blootstelling aan verschillende programmagenres, onafhankelijk van elkaar, effecten hebben op de mate waarin mensen zich door etnische minderheden bedreigd voelen. De hypothese luidt dan als volgt:

- 3 De relatie tussen enerzijds blootstelling aan commerciële zenders en anderzijds 'subjectief ervaren etnische dreiging' blijft bestaan, zelfs als gecontroleerd wordt voor blootstelling aan televisie in het algemeen en blootstelling aan specifieke programmagenres in het bijzonder.

De rol van achterstandsbuurten en -wijken bij de vorming van opvattingen over etnische minderheden alsmede de rol van de media hierin is onderwerp van discussie geweest (Tesser, van Praag, van Dugteren, Herweijer & van der Wouden, 1995). Zo zou met name een snelle instroom en concentratie van etnische minderheden in wijken leiden tot spanningen en conflicten. De media spelen ook hier een rol. De aandacht van de media voor concentratiewijken is doorgaans negatief. Zo kenmerken de concentratiewijken zich, aldus de media, door verloedering, conflicten, geweld en criminaliteit, en verworden zij langzaam aan tot getto's. Vergeer, Rutten en Scheepers (1996) onderzochten of blootstelling aan televisie consequenties heeft voor 'subjectief ervaren etnische dreiging', rekening houdend met het relatieve aantal allochtonen dat in de wijken woont. Hieruit bleek echter dat de buurt waar men woont geen enkele rol speelt bij de relatie tussen de mate waarin men televisie kijkt en de mate waarin men zich door etnische minderheden bedreigd voelde. Daarbij dient opgemerkt te worden dat het om een onderzoek onder de bevolking van Nijmegen anno 1994 betrof. Nijmegen had destijds geen echte concentratiewijken van etnische minderheden vergelijkbaar met die van de vier grote steden Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag. Daarom laten we dergelijke specificerende hypothesen in deze studie buiten beschouwing.

3.5 Alternatieve verklaringen inzake 'subjectief ervaren etnische dreiging'

Cultivatatie-onderzoek heeft de nodige kritiek gekregen (Potter, 1993, 1994; Vergeer, Rutten & Scheepers, 1996). Een gewichtig punt van kritiek betrof het gegeven dat er zelden rekening werd gehouden met alternatieve verklaringen. Voor wat betreft het cultivatieconcept 'subjectief ervaren etnische dreiging' is vanuit de sociologie een alternatieve verklaring te geven.

Sociologisch onderzoek naar ethnocentrisme en gevoelens van sociaal-economische bedreiging door etnische minderheden is in het verleden vanuit twee theorieën benaderd: de Sociale Identiteitstheorie en de Conflict Theorie (Eisinga & Scheepers, 1989; Scheepers, 1995). Zo wordt vanuit de Sociale Identiteitstheorie beargumenteerd dat ieder mens een fundamentele behoefte heeft om tot een groep te behoren. De waarden en normen die binnen zo'n groep gehanteerd worden geven richting aan het categoriseren van de sociale werkelijkheid: het onderscheid maken tussen groepen die wel en groepen die niet aan de eigen normen en waarden voldoen. Vervolgens worden de groepen waartoe men behoort, vergeleken met groepen waar men buiten staat en wel dusdanig dat die vergelijking positief uitvalt voor de eigen groep. Het bewerkstelligen van dit positieve beeld vindt plaats door selectieve perceptie van positieve karakteristieken bij leden van de eigen groep(en) en negatieve karakteristieken bij leden van andere groepen. Uiteindelijk past het individu de karakteristieken van de sociale groep toe op de eigen persoon waarmee zijn sociale identiteit wordt bevestigd (sociale identificatie) terwijl het individu zich distantieert van de (vermeende) karakteristieken van de andere sociale groepen (sociale contra-identificatie). Dit resulteert uiteindelijk in een positieve houding ten opzichte van de eigen groep en een negatieve houding ten aanzien van de 'anderen'. Deze twee mechanismen gaan deels samen. Echter, deze mechanismen zouden, aldus de Conflict Theorie (Blalock, 1967; LeVine & Campbell, 1972), niet voor iedereen in dezelfde mate opgaan. De Conflict Theorie stelt dat sociale groepen bij de verwerving van schaarse goederen conflicterende belangen hebben. Met name als het sociaal-economische klimaat slecht is, wordt er, zo redeneert deze theorie, een zondebok gezocht die verantwoordelijk wordt gesteld voor de verslechterende eigen sociale positie. Dit geldt voor mensen in bepaalde i.c. zwakke sociale posities meer dan voor mensen in betere sociale posities. Voor mensen die in soortgelijke sociale i.c. kansarme posities verkeren als etnische minderheden, zou gelden dat zij zich sterker bedreigd voelen door de aanwezigheid van etnische minderheden dan mensen in betere sociale posities. Dit zou een reden kunnen zijn dat met name kansarme groepen in de aanwezigheid van etnische minderheden een (sociaal-economische) bedreiging zien. Uit het onderzoek van Scheepers, Eisinga en Linssen (1994) blijkt dat minder kansrijke categorieën (i.c. lager opgeleiden en lagere beroepsgroepen) ethnocentristischer zijn dan gemiddeld, en dat dit bij lager opgeleiden in de periode, 1985-1990 zelfs is toegenomen, hetgeen overigens ook geldt voor hoger opgeleiden en mensen in hogere beroepen. Vanuit de Conflict Theorie geredeneerd zouden ook jongeren meer dreiging vanuit etnische minderheden moeten ervaren, aangezien zij op de arbeidsmarkt nog een plaats moeten te veroveren. Recent onderzoek wijst inderdaad uit dat jongere cohorten meer geneigd zijn om etnische minderheden te discrimineren (Scheepers, 1995; Scheepers & Coenders, 1996). Deze bevindingen leiden tot de verwachting dat sociale klasse, opleiding en leeftijd, naast blootstelling aan televisie, een rol spelen bij 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Om te toetsen of de relatie tussen blootstelling aan televisie en opvattingen over etnische minderheden een schijnrelatie is, dient met de hierboven genoemde factoren rekening gehouden te worden. De hypothese over de rol van blootstelling aan televisie luidt dan als volgt:

- 4 De relatie tussen enerzijds blootstelling aan commerciële zenders alsook aan drama- en amusementsprogramma's en anderzijds 'subjectief ervaren etnische dreiging' blijft bestaan, zelfs als gecontroleerd wordt voor sociale klasse, opleiding en leeftijd.

3.6 Dataverzameling, steekproef en representativiteit

Om de hypothesen te toetsen, worden secundaire analyses uitgevoerd op gegevens die voor andere doeleinden zijn verzameld.

Er is een steekproef van 1500 personen getrokken uit het bevolkingsregister van de Gemeente Nijmegen, bestaande uit mensen die 18 of ouder en jonger dan 70 jaar waren op het moment van trekking. Die personen hebben een introductiebrief ontvangen met daarin een uitleg over de aard en doelstelling van het onderzoek. Uiteindelijk zijn daarvan 1275 mensen benaderd door in totaal 122 studenten die daarvoor uitvoerig waren geïnstrueerd met betrekking tot de wijze waarop zij de respondenten dienden te benaderen alsook met betrekking tot de interview-procedure. Van de benaderde personen zijn er 151 bij nader inzien uitgesloten van het onderzoek omdat zij tijdens de interview-periode niet geïnterviewd konden worden. Van de resterende 1124 personen bleken er 592 bereid om mee te doen aan het onderzoek, hetgeen betekent dat de response-rate 52.7 procent bedraagt.

Op grond van Chi-kwadraattoetsen is nadien bepaald of en zo ja, in hoeverre de verdeling van een aantal kenmerken (geslacht, leeftijd en stadsdeel) binnen de steekproef afweek van de verdeling van diezelfde kenmerken binnen de populatie (i.c. Nijmegen). Op basis van deze toetsen bleek de steekproef representatief te zijn voor de kenmerken geslacht en leeftijd. Met betrekking tot het kenmerk stadsdeel zijn er evenwel afwijkingen geconstateerd tussen de steekproef en de populatie. Blijkbaar is het zo dat de mensen in bepaalde stadsdelen meer bereid zijn om mee te werken aan dergelijk onderzoek dan in andere stadsdelen. Desalniettemin beschouwen we deze steekproef als zijnde geschikt voor het beantwoorden van de vraagstelling. Voor specifiekere informatie over een en ander verwijzen we naar Te Grotenhuis en Scheepers (1995).

3.7 Operationalisering

Blootstelling aan televisie is gemeten door aan de respondenten de vragen over hun kijkgedrag in de periode voorafgaande aan het interview. Dit betrof het aantal werkdagen dat men doorgaans televisie kijkt, het aantal minuten dat men doorgaans op zo'n dag kijkt, en het aantal minuten dat men doorgaans op zaterdag en op zondag kijkt. Deze antwoorden, vermenigvuldigd en bij elkaar opgeteld, leiden tot de totale tijd per week dat men is blootgesteld aan televisie. Omdat deze variabele niet normaal verdeeld bleek te zijn is deze in decielen ingedeeld. Hierdoor ontstaat een meer normaal verdeelde variabele, terwijl het metrische karakter ervan behouden blijft. Men zou kunnen tegenwerpen dat deze operationalisering erg beperkt is. Maar indien met deze minimale operationalisering cultivatie-effecten aantoonbaar zouden zijn, zou dit spreken in het voordeel van de Cultivatie Theorie. Desalniettemin hebben we gemeend ook specifiekere maten voor blootstelling aan televisie te moeten operationaliseren, conform de hypothesen.

Blootstelling aan zenders is niet gemeten in minuten, maar als kijkfrequentie (nooit-heel vaak). Op Nederland 1, 2 en 3 zenden de publieke omroepen uit. Ten tijde van de dataverzameling (maart

1994) zonden de KRO, de NCRV, en de AVRO uit op Nederland 1. Op Nederland 2 zonden de VOO, de TROS en de EO uit. Op Nederland 3 zonden de NOS, de VARA en de VPRO uit. De commerciële zenders zijn RTL4 en RTL5. Er is gevraagd hoe vaak de respondenten in de periode voorafgaande aan de ondervraging naar deze zenders keken.

Blootstelling aan programmagenres is gemeten door de respondenten een lijst van tien programma-categorieën voor te leggen en te vragen hoe vaak zij in de voorafgaande periode naar elk van die categorieën hebben gekeken. Vervolgens is op deze set een principale factoranalyse uitgevoerd. Na verwijdering van programmacategorieën die niet aan de gestelde criteria voldeden (i.c. eigenwaarde > 1 ; communaliteit $> .20$; unidimensionaliteit), resulteerde dit in twee dimensies: blootstelling aan 'drama en amusement' enerzijds en blootstelling aan 'nieuws en informatie' anderzijds (Vergeer, Rutten & Scheepers, 1996). De interne consistentie (Cronbachs α) van deze schaal ter meting van blootstelling aan 'drama en amusement' bedraagt .68, en de interne consistentie van blootstelling aan 'nieuws en informatie' bedraagt .67. Deze relatief lage betrouwbaarheid is deels te verklaren door het kleine aantal items. De Cronbachs alfa, gecorrigeerd voor het aantal items, voor de schaal blootstelling aan 'drama- en amusement' is .91. De gecorrigeerde Cronbachs alfa voor de schaal van blootstelling aan 'nieuws en informatie' is .94. Deze waarden geven aan dat de schalen voor blootstelling aan 'drama- en amusement' en blootstelling aan 'nieuws en informatie' betrouwbaar zijn gemeten.

Subjectief ervaren etnische dreiging is gemeten door een viertal items. Deze items hebben betrekking op de mate waarin het onderwijs aan allochtone kinderen ten koste gaat van onderwijs aan Nederlandse kinderen, de mate waarin allochtonen bij het toewijzen van huizen voorrang krijgen boven Nederlanders, de mate waarin allochtonen die een winkel beginnen het werk van de plaatselijke middenstand inpikken alsook de mate waarin bezuinigingen op uitkeringen niet nodig zouden zijn als er niet zoveel werkloze allochtonen zouden zijn. Principale factoranalyse wijst uit dat er sprake is van unidimensionaliteit (Vergeer, Rutten & Scheepers, 1996). De interne consistentie (Cronbachs α) van deze meting bedraagt .83 (gecorrigeerde Cronbachs $\alpha = .95$).

Sociale klasse is gemeten aan de hand van de EGP-classificatie zoals die door Erikson, Goldthorpe en Portocarero (1983) is ontwikkeld. Deze nominale variabele bestaat uit tien categorieën, die omwille van de overzichtelijkheid tot vijf categorieën zijn teruggebracht. Vervolgens is aan deze indeling een drietal categorieën mensen toegevoegd, die niet direct op de arbeidsmarkt actief zijn, namelijk uitkeringsgerechtigden, scholieren en studenten, en huisvrouwen. *Opleiding* is gemeten door de respondent naar zijn of haar hoogst genoten opleiding te vragen. Dit resulteert in een variabele met tien categorieën, lopend van lagere school tot en met wetenschappelijk onderwijs. Omwille van een betere normaalverdeling is deze variabele tot een zestal categorieën teruggebracht. *Leeftijd* is gemeten door de respondent te vragen naar de geboortedatum. Deze variabele is, omwille van een normaalverdeling, teruggebracht tot een zestal categorieën.

3.8 Werkwijze

Om de gestelde hypothesen omtrent de relaties tussen blootstelling aan televisie enerzijds en inschattingen van en opvattingen over de werkelijkheid anderzijds, is voor regressie-analyse gekozen. De afhankelijke variabele is dan 'subjectief ervaren etnische dreiging'. De onafhankelijke variabelen zijn dan blootstelling aan televisie in het algemeen, blootstelling aan specifieke zenders

en blootstelling aan specifieke programmagenres, alsook de achtergrondkenmerken sociale klasse, opleiding en leeftijd. Voorafgaande aan de analyses is gecontroleerd of de gegevens voldoen aan de voor regressie gestelde technische assumpties van lineariteit, homoscedasticiteit en interval meetniveau (Berry & Feldman, 1985).¹⁵ Omdat de achtergrondkenmerken niet aan één of meerdere assumpties voldeden, zijn deze als dummy-variabelen in de regressievergelijking opgenomen. Echter, een indicatie van het relatieve belang van deze variabelen, hetgeen doorgaans door de beoordeling van gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten geschiedt, is dan niet rechtstreeks te verkrijgen. Hiertoe zijn op basis van de ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten zogenaamde 'compound'-variabelen geconstrueerd (Eisinga, Scheepers & Van Snippenburg, 1991). De richting van deze 'compound'-variabele is echter per definitie positief en kan derhalve niet worden geïnterpreteerd. Daarvoor dient men naar de ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten van de verschillende dummy-variabelen te kijken.

Om de geponeerde hypothesen te toetsen is multiële regressie stapsgewijs toegepast. Aan de hand van de toename in de verklaarde variantie en het al dan niet significant worden c.q. blijven van de relaties tussen de afhankelijke en onafhankelijke variabelen kan dan bepaald worden of hypothesen gefalsifieerd kunnen worden.

Om te controleren of er empirische indicaties zijn voor een andere causale ordening van centrale concepten dan die door de Cultivatietheorie geponerd, zal met LISREL 8 (Jöreskog & Sörbom, 1989, 1996) een wederkerig effect tussen 'subjectief ervaren etnische dreiging' en blootstelling aan televisie integraal geschat worden.

3.9 Resultaten

Om te bepalen in welke mate blootstelling aan de diverse zenders samenhangt met blootstelling aan programmagenres zijn bivariate productmomentcorrelaties berekend.

	Blootstelling algemeen	RTL4	RTL5	Nederland 1	Nederland 2	Nederland 3
Drama en amusement	.51	.64	.25	-.05	.17	-.13
Nieuws en informatie	.20	.04	.01	.40	.31	.36
Blootstelling algemeen	1.00	.47	.21	.12	.25	.00

vetgedrukte correlaties zijn significant op 5%

Uit Tabel 11 blijkt dat blootstelling aan televisie in het algemeen het sterkst samenhangt met blootstelling aan drama- en amusementsprogramma's ($r = .51$). Als mensen naar de televisie kijken, dan zal dat vaak naar drama- en amusementsprogramma's zijn. Blootstelling aan televisie in het algemeen blijkt zwak maar significant samen te hangen met blootstelling aan 'nieuws en informatie' ($r = .20$).

Splitsen wij blootstelling uit naar de verschillende zenders, dan blijkt dat mensen die naar drama- en amusementsprogramma's kijken dit voornamelijk doen door naar RTL4 te kijken

($r = .64$). Voor de tweede commerciële zender RTL5 geldt dit in veel mindere mate, getuige de lage correlatie ($r = .25$). Blootstelling aan de publieke zenders blijkt zwak (Nederland 2), niet (Nederland 1) dan wel negatief (Nederland 3) samen te hangen met blootstelling aan 'drama- en amusement'.

Blootstelling aan de commerciële zenders blijkt niet samen te hangen met blootstelling aan 'nieuws en informatie'. Blootstelling aan de publieke zenders, echter, blijkt redelijk samen te hangen met blootstelling aan de publieke zenders. De correlaties variëren van .31 voor Nederland 2 tot .40 voor Nederland 1. Dit betekent dat mensen die naar 'nieuws en informatie' kijken dit vaak op de publieke zenders doen. We kunnen voorlopig concluderen dat mensen die naar drama- en amusementsprogramma's kijken, dit voornamelijk doen op de commerciële zenders, terwijl mensen die naar nieuws- en informatieve programma's kijken dit vooral doen op de publieke zenders.

In Tabel 12 zien we vervolgens de gestandaardiseerde en ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten voor de onderscheiden variabelen blootstelling aan televisie en achtergrondkenmerken op 'subjectief ervaren etnische dreiging'.

Bekijken we de eerste kolom betreffende de hypothesen 1 en 2, dan blijken er drie significante regressiecoëfficiënten te zijn, namelijk RTL4, Nederland 3, en RTL5. Naarmate mensen vaker naar RTL4 kijken, des te meer zij zich bedreigd voelen door etnische minderheden ($\beta = .39$). Blootstelling aan RTL5, echter, blijkt, tegen de verwachting in, een negatief effect te hebben op 'subjectief ervaren etnische dreiging', terwijl blootstelling aan Nederland 2 geen effect heeft. Dit betekent dat de eerste hypothese deels verworpen (RTL5, Nederland 2), deels ondersteund wordt (RTL4).

De tweede hypothese stelde dat blootstelling aan Nederland 1 en Nederland 3 geen of een negatief effect zou hebben op 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Uit de tweede kolom van Tabel 12 blijkt dat mensen die vaker naar Nederland 1 kijken zich niet meer bedreigd voelen door etnische minderheden ($\beta = -.07$, niet significant). Tevens blijkt dat mensen die vaker naar Nederland 3, kijken zich minder bedreigd voelen, getuige het negatieve effect ($\beta = -.10$). Dit betekent dat hypothese 2 niet verworpen kan worden.

In de derde hypothese wordt gewag gemaakt van alternatieve verklaringen waarmee rekening gehouden dient te worden. Daartoe worden blootstelling aan televisie in het algemeen en blootstelling aan programmagenres 'drama en amusement' en 'nieuws en informatie' in het model opgenomen. De verklaarde variantie neemt hierdoor toe met vier procent. Na deze uitbreiding blijkt dat blootstelling in het algemeen een significant effect ($\beta = .16$) heeft op 'subjectief ervaren etnische dreiging': naarmate mensen meer televisie kijken, voelen zij zich meer bedreigd door etnische minderheden. Ook naarmate mensen meer naar drama- en amusementsprogramma's kijken, voelen zij zich meer bedreigd door etnische minderheden ($\beta = .16$). De bijdrage van blootstelling aan 'nieuws en informatie', echter, is nihil ($\beta = .02$, niet significant). Na introductie van deze variabelen blijven de effecten uit de eerste stap significant. Blootstelling aan RTL4 heeft in deze tweede stap een gestandaardiseerde regressiecoëfficiënt van .21 (significant), hetgeen lager is dan in de eerste stap. Blootstelling aan RTL5 heeft nog steeds een significant negatieve bijdrage in de

'subjectief ervaren etnische dreiging' ($\beta = -.11$). Blootstelling aan Nederland 3 blijkt ondanks de uitbreiding van het model nog steeds hetzelfde negatieve effect op 'subjectief ervaren etnische dreiging' te hebben ($\beta = -.10$). Blootstelling aan de publieke zenders Nederland 1 en Nederland 2 blijken wederom niet significant bij te dragen aan 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Hypothese 3 kan dan ook niet verworpen worden. Immers, de gevonden verbanden van het eerste model blijven in het tweede model bestaan.

Tabel 12 Multipele regressie op 'subjectief ervaren etnische dreiging' (n=541)

Hypothese	1 en 2	3	4
Blootstelling aan Nederland 1	-.07	-.08	-.05
Blootstelling aan Nederland 2	.06	.04	.04
Blootstelling aan Nederland 3	-.10	-.10	-.04
Blootstelling aan RTL4	.39	.21	.14
Blootstelling aan RTL5	-.07	-.11	-.04
Blootstelling aan televisie in het algemeen		.16	.00
Blootstelling aan 'drama en amusement'		.16	.12
Blootstelling aan 'nieuws en informatie'		.02	-.04
Sociale klasse			.13
managers			(ref)
routine hoofdarbeiders			(-.38)
zelfstandigen			(1.46)
geschoolde handarbeiders			(-.29)
ongeschoolde handarbeiders			(.57)
uitkeringsgerechtigden			(-.40)
scholier/student			(-.13)
huisvrouwen			(.74)
Opleiding			.35
lo-/lo			(4.18)
lbo			(3.13)
mavo			(1.65)
mbo			(1.94)
havo/vwo			(1.48)
hbo			(.61)
wo/wo+			(ref)
Leeftijd			.22
18-24			(ref)
25-29			(-.44)
30-39			(-.05)
40-49			(.23)
50-59			(1.07)
60+			(2.27)
R ²	.17	.21	.41
Aangepaste R ²	.16	.20	.40
Toename R ²		.04	.20

vetgedrukte regressiecoëfficiënten zijn significant op 5%

ref = referentiecategorie

coëfficiënten tussen haakjes zijn ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten

De vierde en laatste hypothese betreft alternatieve verklaringen voor 'subjectief ervaren etnische dreiging', i.c. sociale klasse, opleiding en leeftijd. Opname van deze variabelen in het model leidt tot een stijging van twintig procent in de verklaarde variantie. Deze toename is voor een belangrijk deel toe te schrijven aan de genoten opleiding ($\beta = .35$). Uit bestudering van de ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten blijkt dat het voornamelijk de lager opgeleiden, vergeleken met de hoger opgeleiden, zijn die zich door etnische minderheden bedreigd voelen. Uit de ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten maken we verder op dat naarmate de opleiding hoger is, het verschil met de referentiecategorie 'wo/wo+' steeds kleiner wordt, een kleine afwijking bij de categorie 'mbo' daargelaten. Leeftijd heeft eveneens een significant effect op 'subjectief ervaren etnische dreiging' ($\beta = .22$). Uit de ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten blijkt dat de ouderen, in vergelijking met jongeren, zich meer door etnische minderheden bedreigd voelen. Wat betreft sociale klasse blijken geen van de categorieën significant te verschillen van de referentiecategorie 'managers'. Desondanks heeft sociale klasse uiteindelijk een significant 'compound'-effect van .13 op 'subjectief ervaren etnische dreiging'. De toevoeging van deze achtergrondkenmerken heeft voornamelijk consequenties voor de effecten van de blootstelling aan zenders op 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Zo blijken de negatieve effecten van RTL5 en Nederland 3 in dit derde model te verdwijnen. Het effect van RTL4 op subjectief ervaren dreiging daalt van .21 tot .14, maar blijft significant. Dit betekent dat naarmate men meer naar RTL4 kijkt, men zich meer door etnische minderheden bedreigd voelt, zelfs als rekening gehouden wordt met blootstelling aan programmagenres en alternatieve verklaringen voor deze gevoelens van etnische dreiging, i.c. sociale klasse, opleiding en leeftijd. De vierde hypothese kan derhalve voor RTL4 niet worden verworpen. Het effect van blootstelling aan 'drama en amusement' daalt van .16 tot .12, maar blijft significant. De rol van blootstelling aan televisie in het algemeen is uitgespeeld: het effect van .16 daalt tot nul.

Om het relatieve belang van televisie in zijn totaliteit (blootstelling aan televisie algemeen, zenders en programmagenres) enerzijds en de achtergrondkenmerken (sociale klasse, opleiding en leeftijd) anderzijds te bepalen voor dit model, kijken we naar de proporties uniek verklaarde varianties als percentage van de proportie totaal verklaarde variantie (Tabel 13).

Televisie blijkt verantwoordelijk te zijn voor 12 procent uniek verklaarde variantie. Dit is, in onze ogen, een niet te verwaarlozen bijdrage. De achtergrondkenmerken zijn echter nog altijd verantwoordelijk voor het merendeel van de uniek verklaarde variantie: 48 procent.

Tabel 13 Uniek verklaarde varianties met betrekking tot 'subjectief ervaren etnische dreiging'

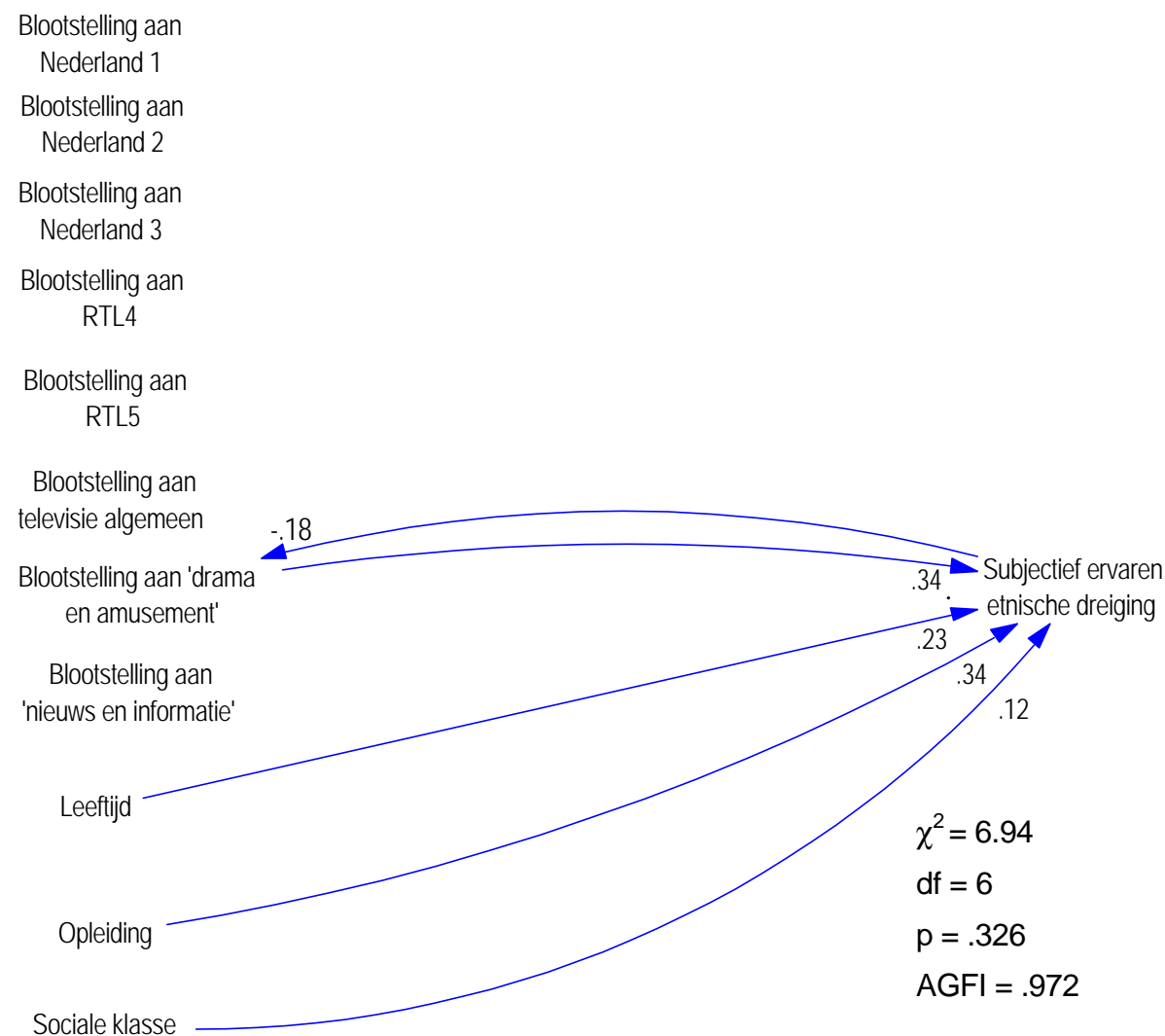
Proportie verklaarde variantie	.411
Proportie uniek verklaarde variantie door:	
blootstelling aan televisie	.048
achtergrondkenmerken	.196
Uniek verklaarde varianties als percentage van de totaal verklaarde variantie:	
percentage blootstelling aan televisie	11.68
percentage achtergrondkenmerken	47.69
percentage niet-uniek	40.63

Om te controleren of er een wederkerige relatie bestaat tussen blootstelling aan televisie en 'subjectief ervaren etnische dreiging' is gebruik gemaakt van LISREL 8. Daartoe is eerst het definitieve model (zie Tabel 11) gerepliceerd, waarna vervolgens is gezocht naar een zo zuinig mogelijk model, door niet-significante effecten op nul te zetten. Daarna is het wederkerige effect gemodelleerd.

De kwaliteit van het non-recursieve model is goed. De passendheid van het model is goed ($\chi^2 = 6.94$, $df = 6$, $p = .326$; AGFI = .972). Er zijn geen indicaties die het model op punten zou kunnen verbeteren: alle gestandaardiseerde residuen zijn kleiner dan 1.96, terwijl alle modificatie-indices kleiner zijn dan vijf.

Uit het geschatte model (zie Figuur 13) blijkt dat blootstelling aan 'drama en amusement' een significant effect heeft op 'subjectief ervaren etnische dreiging' ($\beta = .34$); naarmate mensen meer naar 'drama en amusement' kijken, voelen zij zich meer door etnische minderheden bedreigd. Het cultiverende effect van 'drama en amusement' is beduidend gestegen, in vergelijking met het effect in Tabel 12. Daarnaast blijkt 'subjectief ervaren etnische dreiging' een significant effect op blootstelling aan 'drama en amusement' te hebben ($\beta = -.18$). Opvallend is dat het effect hier negatief is: naarmate mensen zich meer door etnische minderheden bedreigd voelen, kijken zij minder naar drama- en amusementsprogramma's. Het in Tabel 12 gevonden positieve effect van blootstelling aan RTL4 op 'subjectief ervaren etnische dreiging' blijkt in dit model te verdwijnen. Mensen die veel naar RTL4 kijken, voelen zich dan ook niet meer bedreigd door etnische minderheden. Het tegenovergestelde effect van 'subjectief ervaren etnische dreiging' op blootstelling aan RTL4 is echter eveneens afwezig. Dit wijst erop dat blootstelling aan RTL4, waarop veel Amerikaanse producties worden vertoond, geen specifieke rol speelt bij 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Hypothese 4 moet dan ook deels worden verworpen.

Figuur 13 Non-recursief model van blootstelling aan televisie en 'subjectief ervaren etnische dreiging'

3.10 Conclusie en discussie

Door de uitbreiding van het aantal televisiezenders in Nederland, met de daarmee gepaard gaande uitbreiding van de totale zendtijd sinds 1988, is de aard van de programma-aanbod op televisie ook veranderd. De toename in zendtijd bij de zenders blijkt deels opgevuld te zijn met Amerikaanse televisieproducties. Dit blijkt met name het geval te zijn bij commerciële zenders als RTL4 en RTL5. Amerikaanse producties zijn namelijk relatief goedkoper dan Nederlandse of Europese producties. Onderzoek in de Verenigde Staten naar de wijze waarop etnische minderheden op televisie worden geportretteerd wijst uit dat zij voornamelijk als zijnde bedreigend worden geschetst. De probleemstelling van deze studie richtte zich dan ook op de vraag of blootstelling aan deze commerciële zenders, gekenmerkt door veel Amerikaanse producties, geassocieerd is met 'subjectief ervaren etnische dreiging'.

Op basis van analyses bleek dat veelvuldige blootstelling aan RTL4, welke zender bijna driekwart van het drama-aanbod uit de VS betreft, een effect had op 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Dit is in overeenstemming met de eerste hypothese. Tevens bleek dat, onafhankelijk hiervan, blootstelling aan 'drama en amusement' een additionele significante bijdrage aan 'subjectief ervaren etnische dreiging' had, hetgeen in overeenstemming is met de derde hypothese. Hieruit leiden we af dat zowel het programmagenre, i.c. 'drama en amusement', alsook de herkomst ervan, i.c. drama uit de Verenigde Staten, een rol speelt bij de verklaring van de mate waarin mensen zich door etnische minderheden bedreigd voelen. In tegenstelling hiermee en conform de verwachting op basis van hypothese 2, blijken er geen effecten uit te gaan van blootstelling aan de drie publieke zenders op de mate waarin men etnische minderheden als bedreigend ervaart.

De bevinding dat blootstelling aan 'drama en amusement' van veelal Amerikaanse makelij een rol speelt bij 'subjectief ervaren etnische dreiging' is een zorg die aandacht verdient. Temeer gegeven de recente beslissing van de Europese Unie om quota ten aanzien van programmaherkomst niet meer verplicht te stellen. Tot voor kort diende elke zendgemachtigde minimaal 51 procent van de programmering te besteden aan programma's van Europese makelij. Deze regel is recentelijk niet meer van kracht. Echter, de Nederlandse wetgeving hanteert vooralsnog dit quotum voor de publieke omroepen. Het is mogelijk dat in de toekomst de tweedeling tussen publieke en commerciële zenders en omroepen steeds duidelijker wordt: publieke zenders die voornamelijk programma's van Nederlandse en Europese makelij uitzenden en commerciële zenders die voornamelijk programma's van Amerikaanse makelij uitzenden.

Tot slot willen wij nog enkele opmerkingen bij deze studie maken. Zo is het empirisch onderzoek vertrokken vanuit de veronderstellingen van de Cultivatie Theorie. Een belangrijk punt hierbij is de causale richting tussen de centrale concepten. De Cultivatie Theorie postuleert dat de richting loopt van blootstelling aan televisie naar het cultivatieconcept, i.c. 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Binnen dat theoretisch domein is deze empirische studie uitgevoerd. Dit laat onverlet dat een andere theorie een ander theoretisch postulaat kan hanteren, hetgeen consequenties heeft voor de wijze waarop empirisch onderzoek uitgevoerd zou moeten worden. Om rekening te houden met zo'n alternatieve theorie is eveneens het wederkerige effect gemodelleerd: zonder nader theoretische overwegingen is gepostuleerd dat naarmate men zich meer door etnische minderheden bedreigd voelt, men dientengevolge ook meer aan bepaalde zenders en programmagenres is blootgesteld. Het resultaat hiervan is dat blootstelling aan 'drama en amusement' een belangrijk sterker effect heeft op 'subjectief ervaren etnische dreiging', terwijl de verwachte rol van commerciële zenders met een Amerikaans aanbod uitgespeeld is. Daarnaast blijkt 'subjectief ervaren etnische dreiging' een negatief effect te hebben op blootstelling aan 'drama en amusement'.

Bij de operationalisering van blootstelling aan televisie is rekening gehouden met de opmerkingen zoals die o.m. door Potter (1994) zijn verwoord. Dit neemt niet weg dat met nog meer factoren van blootstelling rekening zou kunnen worden gehouden, zoals daar zijn (non)selectiviteit en de mate waarin blootstelling aan televisie al dan niet een bewuste activiteit is. Desalniettemin blijkt bij de hier enigszins beperkte operationalisering reeds een duidelijk verband te bestaan tussen blootstelling aan televisie en 'subjectief ervaren etnische dreiging'. De verwachting bestaat dat bij een uitgebreidere en/of verfijndere operationalisering van blootstelling verbanden nog geprononceerder worden.

De empirische toetsing van de theorie vond plaats op gegevens verzameld in een middelgrote stad in Nederland. De vraag is of de resultaten en conclusies van deze lokale studie bij een landelijk onderzoek stand houden. Een landelijk representatief onderzoek is hiervoor gewenst. Het televisielandschap is bovendien sinds 1994 opnieuw sterk veranderd. Anno 1996 is het aantal commerciële zenders wederom gestegen (Veronica Omroep Organisatie, SBS6, TV10 Gold). Echter, of de gevonden verbanden voor RTL4 ook voor deze nieuwe zenders zouden gelden, zou uit een replicatie-onderzoek moeten blijken.

Een vraag die blijft is of de programmering van de verschillende publieke omroepen een rol speelt bij 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Publieke omroepen worden namelijk geacht programma's vanuit een bepaalde ideologie voor een bepaalde achterban te produceren. De vraag is dan ook of veelvuldige blootstelling aan specifieke omroepen een rol speelt bij opvattingen over etnische minderheden. Zo zouden de programma's van confessionele omroepen een andere rol kunnen spelen dan de programma's van niet-confessionele omroepen. Een hernieuwde analyse van het boodschapsysteem van de Nederlandse televisie is dan ook zeer gewenst. De aandacht zou zich dan, gegeven de hier gepresenteerde resultaten, moeten richten op het onderscheid tussen de publieke en commerciële zenders, en in het bijzonder op het onderscheid tussen Nederlandse en Amerikaanse programma's.

Noten bij hoofdstuk 3

- ¹⁴ In september 1995 kwamen daar vervolgens nog Veronica, SBS6 en TV10 Gold bij.
- ¹⁵ Blootstelling aan RTL4 bleek enigszins bivariaat non-lineair samen te hangen met 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Het samenvoegen van categorieën van deze variabele bleek geen oplossing te bieden. Besloten is de oorspronkelijke indeling te handhaven. Problematisch is dit in zoverre dat de samenhang mogelijk in enige mate onderschat kan zijn.

Hoofdstuk 4

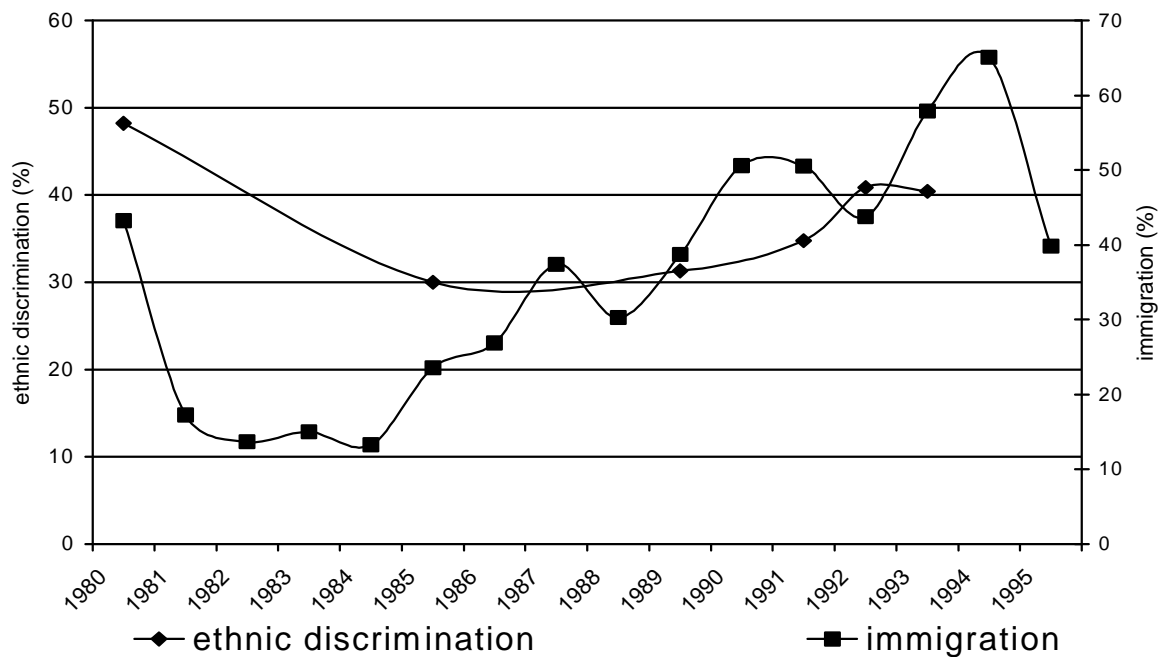
Exposure to newspapers and attitudes towards ethnic minorities: a longitudinal analysis*

There has been much debate in recent years about the presence of ethnic minorities in West-European countries. Much of this debate can be attributed to the increase in ethnic immigration in West-European countries, including the Netherlands. After a sharp drop in 1981, the influx of ethnic minorities consistently increased from 10,000 per year in the period 1982-1985 to over 65,000 in 1994 (CBS, 1995, 1996; see Figure 14).

As in many other countries, there has been much social unrest in the Netherlands, especially about the temporary housing of ethnic minorities. More generally, many indicators show that during this period the traditional norm of ethnic tolerance has declined and that, in turn, ethnic intolerance has grown. One of the indicators of this growth in ethnic intolerance is the support the Dutch population expresses for ethnic discrimination: this has increased since 1984 (see also Figure 14). In both 1985 and 1989, about 31 percent of the Dutch population expressed support for ethnic discrimination. By 1992 this support had increased to almost 35 percent, whereas by 1993 it exceeded 40 percent (Scheepers, 1996; Coenders & Scheepers, 1998). In 1994 almost 40 percent of the voters agreed to restrict ethnic immigration, and almost 40 percent opposed the equal treatment of ethnic minorities in the labor market (Scheepers, Schmeets & Felling, 1997).

* Dit hoofdstuk is een uitgebreide versie van het artikel, verschenen in het tijdschrift *The Howard Journal of Communication*, 11(2), 127-143. Co-auteurs zijn Marcel Lubbers en Peer Scheepers.

Figure 14 Immigration (*1000) and ethnic discrimination

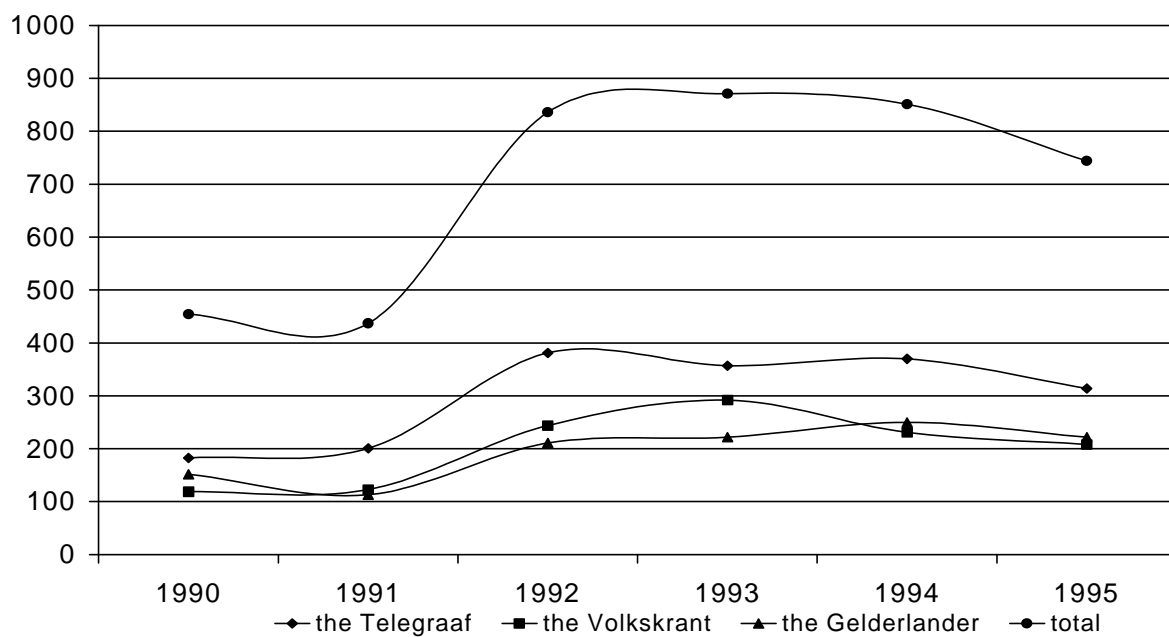

Source: Scheepers, 1996

Newspapers have given wide coverage to this recent influx of ethnic minorities and the increased intolerance. Quantitative analysis (Lubbers, Scheepers & Wester, 1998) of all articles about ethnic issues published in three major Dutch newspapers between 1990 and 1995 has shown that over time the number of these news reports of ethnic minority issues has increased (see Figure 15). This trend accompanied the increase in ethnic immigration. Our study focuses on readers' perception of these ethnic issues in three important daily newspapers in the Netherlands, namely, the "Volkskrant", the "Telegraaf" and the "Gelderlander". The "Volkskrant", a rather progressive newspaper, has the country's third largest market share. The "Telegraaf", a rather conservative newspaper, has the largest market share. The "Gelderlander" is the largest regional newspaper in the Netherlands (Cebuco, 1991-1996).

Bovenkerk (1978) and Van Dijk (1991, 1993) used content analysis to show that the news media tend to portray ethnic minorities in a somewhat unfavorable light. News reports link ethnic minorities predominantly to problematic topics such as crime, drugs, violence and evictions (Van Dijk, 1983, 1987, 1991). Figure 15 confirms these previous studies. It shows that in 1992 the number of newspaper articles about ethnic crime increased sharply. The period from 1992 through 1994 is relatively stable in terms of the number of articles published about ethnic crime. Then in 1995 there is a slight decrease.

Figure 15 Number of articles about ethnic crime per year (total and per newspaper)

Source: derived from Lubbers, Scheepers & Wester, 1998

Van Dijk has argued that, in order to maintain their power and that of the white majority, white elites tend to favor a positive representation of their own group and a negative representation of minorities (1993, p.248). This means that they select topics that characterize ethnic minorities negatively – news that defines minorities as different, problematic, deviant or threatening (1993, p.249). The news also tends to present the topic of immigration as problematic. It draws attention to the large numbers, immigration rackets and “economic” refugees who are reported to “be living off our pockets” (p.278). Also, ethnic minorities themselves hardly have a voice in the news: competent and critical minority experts, especially those specialized in ethnic affairs, tend to be ignored, marginalized, discredited, or even attacked in the white press (1993, p.254).

Van Dijk also detects differences between conservative and liberal newspapers. The conservative newspapers take a less favorable approach towards ethnic minorities than the liberal newspapers do. These findings have led Van Dijk to conclude that newspapers are responsible for a continued process of polarization between “Us” and “Them”. This, in turn, may lead readers to believe that ethnic immigration, and the presence of ethnic minorities as such, pose a threat to society as a whole and to certain social groups in particular.

4.1 Research problem

Few studies on the nature of news reports about ethnic minorities researched the consequences of exposure to these reports. In this article we continue and build on this line of research. Bovenkerk (1978) and Van Dijk (1983, 1991) have assumed a relationship between media messages and readers' attitudes. However, it has yet to be established

whether exposure to this kind of 'ethnic news' does indeed have a detrimental effect on people's attitudes towards ethnic minorities. Our study sets out to test this crucial assumption of whether being exposed to newspaper articles about ethnic minorities is related to unfavorable attitudes towards ethnic minorities. In other words, we will investigate to what extent exposure to newspapers is associated with people's perceptions of ethnic threat. We will also test whether this effect is constant over time, or whether it increases or decreases over the years as the media coverage of ethnic issues increases or decreases. We intend to answer the following research questions:

- 1 Do people exposed to different newspapers differ in the extent to which they perceive ethnic minorities as a threat?
- 2 To what extent can people's perception of ethnic threat be attributed solely to their exposure to newspapers, and to what extent can it be attributed to other social forces such as their own socio-structural characteristics and political orientation?
- 3 Does the relationship between exposure to newspapers and the perception of ethnic threat vary over the years?

4.2 Theories about media exposure and the perception of ethnic threat

Our first question is a specific formulation of an old question: the question of whether being exposed to media messages affects people's attitudes. One important approach to the study of media influences is Gerbner's theory of Cultural Indicators (1969b, 1973). This theory consists of a three-part analysis. First, the analysis of institutional processes, which focuses on the manner in which media institutions operate and conduct their business. Second, the analysis of the message system that focuses on the media institutions' products, namely, their messages. And third comes the cultivation analysis. This is perhaps the most important analysis because it focuses on the implications of the previous two. The cultivation analysis investigates the influence of media messages on people and society as a whole. The most general hypothesis that can be derived from Cultivation Theory is that exposure to television in general affects viewers' attitudes, in such a way that these conform to the opinions and messages expressed on television. In other words, Cultivation Theory states that exposure influences people to perceive the world in a certain manner.

Cultivation Theory has been heavily criticized (Potter, 1993, 1994; Stilling, 1997; Van Den Bulck, 1995). Potter (1993, 1994) has pointed out several methodological flaws generally ignored in previous research. For example, in earlier studies the measurement of exposure to television was often very crude: it was categorized as either light or heavy. Furthermore, some authors (Hirsch, 1980; Potter, 1993) questioned whether exposure to television was the cause or the effect of some societal phenomenon, or both. Also, the empirical tests did

not include other relevant concepts that might establish the extent to which the relationship between television exposure and measures of cultivation was in fact spurious.

Recent research (Vergeer, Rutten & Scheepers, 1996; Vergeer & Scheepers, 1998) implemented the recommendations of these critics. It has shown that being exposed to television leads people to perceive ethnic minorities as a threat. In contrast to earlier research, however, these studies have found that it is not general exposure to television that makes people perceive ethnic minorities as more of a threat. Exposure to fictional and entertainment programs (Vergeer, Rutten & Scheepers, 1996), and to commercial television stations (Vergeer & Scheepers, 1998) in particular, has this effect. Even after controlling for relevant variables, those that test for spuriousness, these relationships persist. An additional test performed to gauge the opposite relationship, namely, the influence of people's perception of ethnic threat on their exposure to television, rendered a negligible effect, while the original effect of exposure to fiction on perceived ethnic threat increased. In other words, when controlling for this competing opposite relationship, we found even stronger support for Cultivation Theory.

Like television, newspapers are an important source of information. Our contribution in this article will be to build on the Cultivation Theory of media exposure. Previous content analyses (Bovenkerk, 1978; Van Dijk, 1991, 1993) show that newspapers depict ethnic minorities as a general threat to society. While not intended as such, these earlier analyses function as the Message System Analyses that Gerbner and his associates promoted. The next step is to establish whether the findings that exposure to certain television programs and television stations affects people's attitudes towards ethnic minorities is also true for newspapers. Applying Gerbner's most crucial hypothesis to newspapers, one would expect that exposure to newspapers affects people's perception of ethnic threat. But such a general proposition may be too crude. Like television stations and television programs, newspapers differ greatly (Van Dijk, 1993). In particular, newspapers differ in the amount of articles they publish about ethnic minorities. Just like exposure to different television stations and television programs affects people's perception of ethnic threat differently, one would expect exposure to different newspapers to have different effects on people's perception of ethnic threat.

Some newspapers may consistently pay more attention to ethnic minorities. Some may emphasize the unfavorable characteristics of these ethnic minorities more strongly than other newspapers do. Figure 15 (see p.93) shows that the "Telegraaf" publishes articles about ethnic crime more frequently than the "Volkskrant" and the "Gelderlander" do. Previous analyses of three important daily newspapers in the Netherlands (Lubbers, Scheepers & Wester, 1998) also have shown that particularly the "Telegraaf" often associates ethnic minorities with threatening features such as crime. The "Volkskrant", by contrast, associates ethnic minorities less often with threatening phenomena.

Gerbner (1969b; Gerbner, Gross, Morgan & Signorielli, 1986) posed that, assuming a homogeneous media content, a general measure of exposure would suffice. However, having ascertained that newspapers differ, it would be ill-advised to not take this into

account: to suffice with a general measure of exposure could obscure existing effects, one's that could surface when using differentiated measures of exposure (Potter & Chang, 1990; Rubin, Perse & Taylor, 1988). Hence, we expect readers of the "Telegraaf" to perceive ethnic minorities as more threatening than readers of the "Volkskrant" do. This leads us to formulate the following hypothesis:

- 1 People who are exposed to the news coverage of the "Volkskrant" or the "Gelderlander" perceive ethnic minorities as less of a threat than people exposed to news coverage of the "Telegraaf" do.

4.3 Alternative explanations for the perception of ethnic threat

To answer our second question we turn to alternative explanations for the perception of ethnic threat. Potter (1993, 1994) voiced one of the main criticisms of Cultivation Theory, namely, that the relationship between media messages and attitudes, in this case attitudes towards ethnic minorities, might be spurious. Potter has suggested including other social indicators that might be related to these ethnic attitudes in the analysis. Fortunately, existing theories about ethnic attitudes predict which other factors might be related to the perception of ethnic threat.

Earlier sociological research has suggested that certain groups are more likely than others to perceive ethnic minorities as threatening. Two theories shed light on this process, namely, Social Identity Theory and Realistic Conflict Theory (Eisinga & Scheepers, 1989; Coenders & Scheepers 1998). According to Social Identity Theory, as developed by Tajfel (1981), every individual has an urge to belong to a social group. Belonging to a group that provides values and norms allows the individual to comprehend his social reality. Groups that do not conform to the values and norms to which the in-group adheres are evaluated negatively, while groups that hold similar values and norms are evaluated positively. This process involves social identification – the selective perception of favorable characteristics of one's own group and social contra-identification – the selective perception of unfavorable characteristics of other groups called out-groups. As a result of these mental processes, individuals are favorably inclined towards their in-group and unfavorably inclined towards out-groups. These two related attitudes, known as ethnocentrism, have been shown to correlate positively (Billiet, Eisinga & Scheepers, 1996; Pieterse, Scheepers & Van Der Ven, 1991; Scheepers, Felling & Peters, 1990; Smooha, 1987).

Although these findings have not been refuted empirically, they do not apply to all people equally: people belonging to certain social categories may subscribe more strongly to ethnocentrism than others. Realistic Conflict Theory (Blalock, 1967; LeVine & Campbell, 1972) suggests that, in acquiring scarce goods, social groups have to compete with each other which results in conflicting interests. Especially people who believe they must compete with ethnic minorities tend to look for a scapegoat whom they can hold accountable for their own threatened social position. People who occupy underprivileged positions, similar to the ones occupied by many ethnic minorities, feel more threatened by them than people in privileged social positions do. These underprivileged groups are particularly likely to perceive the presence of ethnic minorities as threatening.

Research has shown that people who belong to less privileged social groups (for example, less educated people, people with low-status occupations and the unemployed) tend to be the most ethnocentric. Between 1985 and 1990, ethnocentrism has increased among the less educated, as it did among the better educated and those with high-status occupations (Scheepers, Eisinga & Linssen, 1994). According to Realistic Conflict Theory, young people are more likely than older generations to feel threatened by ethnic minorities because they are new to the labor market and thus must compete with ethnic minorities. Recent research (Scheepers & Coenders, 1996) has shown that during the nineties younger cohorts have indeed been more inclined to support ethnic discrimination than older cohorts have. Dependents, particularly the unemployed, constitute another underprivileged social group. Like young people, they seek access to the labor market. However, to gain access to that labor market they must compete with ethnic minorities. Given these findings, we expect that a person's social class, education and age will affect his or her perception of ethnic threat.

Political orientation is also considered to be important regarding attitudes towards ethnic minorities in general and ethnic threat in particular. A conservative orientation is characterized by an apprehension about political and social change (Sniderman & Carmines, 1997). In its consequences, people who favor political conservatism, defend the 'status quo' and consequently oppose to societal changes, in particular those related to ethnic issues. Therefore, people who are politically conservative may be more likely to reject and feel threatened by ethnic minorities.

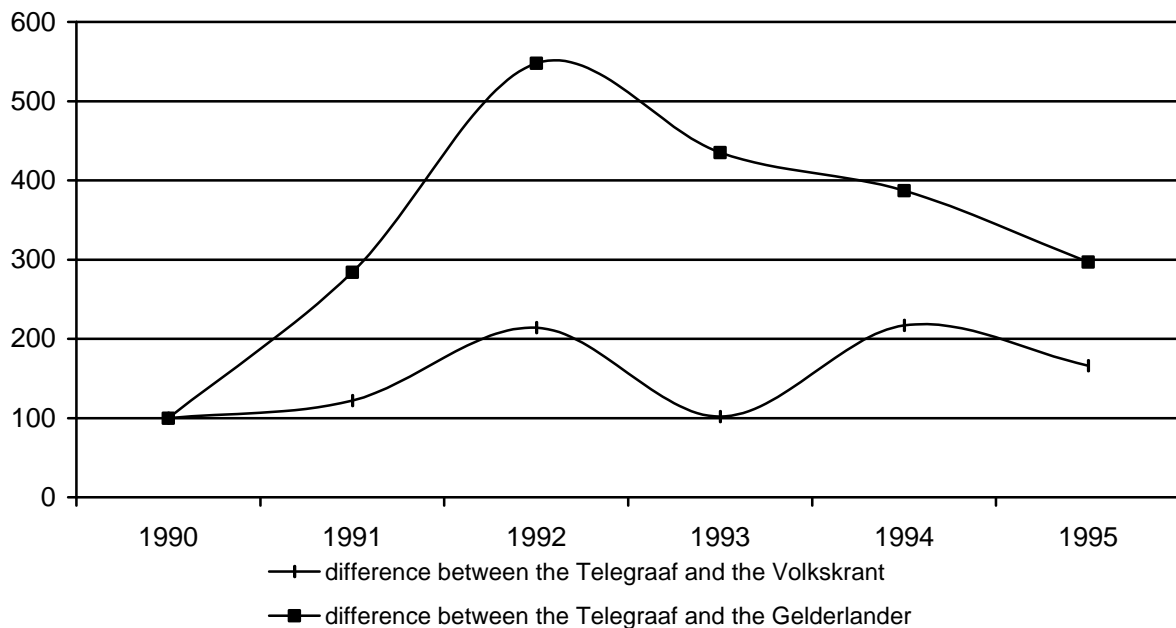
Taking these factors into consideration allows us to ascertain the extent to which the relationship between being exposed to certain newspapers and people's perception of ethnic threat is spurious. This helps us to test our hypotheses more rigorously. That is why we have formulated a second hypothesis:

- 2 Even after controlling for social class, education, age and political orientation, the relations between being exposed to certain newspapers and people's perception of ethnic threat, remain significant.

4.4 The Longitudinal Trend

The frequency with which ethnic crime is reported differs not only by newspaper, but also by year. Particularly 1992 saw a rise in the news reporting ethnic crime. This was the case for all three newspapers (see Figure 15, p.93). In total, the number of articles published between 1992 and 1994 was nearly one hundred percent higher than in 1990. However, this increase in articles was not equal for all newspapers (see Figure 16).¹⁶

Figure 16 Difference in number of articles about ethnic minorities in newspapers (1990=100)

Source: derived from Lubbers, Scheepers & Wester, 1998

In particular, the indexed differences (1990=100) between the “Telegraaf” and the “Gelderlander” are considerable: for all years the indexed difference is larger than 200, achieving its maximum of 548 in 1992. In the case of the “Telegraaf” versus the “Volkskrant”, the indexed differences are most substantial for the years 1992, 1994 and 1995. We hypothesized earlier that exposure to a larger number of articles about ethnic crime would be accompanied by a larger difference in perception of ethnic threat. Therefore, larger differences between newspapers over the years, in terms of number of articles, should be accompanied by larger differences in perception of ethnic threat by people exposed to those newspapers over the years. Based on the findings presented in Figure 16, the third hypothesis can be formulated in the following manner:

- 3 People exposed to the “Volkskrant” in 1992, 1994 and 1995 and people exposed to the “Gelderlander” in 1992 through 1995 perceive less ethnic threat than people exposed to the “Telegraaf” in those respective years do.

4.5 Data and Measurements

We have used data from five surveys conducted in the Netherlands between 1990 and 1995. The first survey involved a random sample of the Dutch population in 1990 (Eisinga, Felling, Peters, Scheepers, Schreuder, Konig & Jacobs, 1992). The other surveys, those conducted in 1992 through 1995, involved random samples of the population of Nijmegen. Nijmegen is a Dutch city of approximately 150,000 residents. Intensively trained interviewers collected the data, using pre-structured questionnaires.

To examine the representativeness of each sample, we compared the samples to the populations from which they were drawn. Although we found minor discrepancies, the samples can be considered representative of their populations. All datafiles have been well documented and submitted for secondary analyses to the Dutch Steinmetz Archive (Eisinga et al., 1992; De Graaf, 1993; Te Grotenhuis & Scheepers, 1995; Van Berkel, Huysmans, Jacobs & Verberk, 1995).

In spite of minor methodological problems, the data serve our purpose of establishing the changes over time in the relationship between exposure to newspapers and people's perception of ethnic threat. In fact, the data contain similar measurements of the key variables included in our hypotheses.

Three items measure *perceived ethnic threat* (see Table 14). One item dealt with concern about the level of education, the second item concerned the distribution of housing¹⁷, while the third item dealt with concern about cutbacks on social security.¹⁸ These items were scored on a five-point Likert continuum, ranging from 'strongly disagree' to 'strongly agree'. We applied a factor analysis to establish whether the items were one-dimensional. The internal consistency is quite acceptable according to the Cronbach's alpha (.76).¹⁹ To determine whether the factor structure is identical in all samples, we used LISREL 8.30 (Jöreskog & Sörbom, 1996). Using the multi-sample option, we found that this was indeed the case (Table 14).

Table 14 Multi-sample factor analysis on items measuring perception of ethnic threat (n=2700) (common metric standardized solution)

	lambda-x
Education for ethnic minority children comes at the expense of Dutch children's education	.68
Ethnic minorities receive preferential treatment when it comes to the distribution of housing	.80
Dutch people experience income cut-backs so that ethnic minorities can receive social security	.81
df	20
Chi-square	34.32
standardized root mean square residual	.032
root mean square error of approximation (RMSEA)	.031

The goodness-of-fit, measured by the root mean square error of approximation (RMSEA), is .031. This allows us to conclude that the factor structure is identical in every year.²⁰

We measured *exposure to newspapers* by asking respondents whether they read a national newspaper regularly, and, if so, which newspaper(s). They could list a maximum of three newspapers. We also asked respondents whether they read regional newspapers. This resulted in a nominal variable that indicated the newspaper(s) to which people had been exposed: the "Volkskrant", the "Telegraaf", the "Gelderlander" and "other" national newspapers.

Nearly forty-three percent of the 2661 respondents appear to read more than one newspaper. A particularly common combination is that of the "Gelderlander" and one of the national newspapers; 32.1 percent of the sample read this combination of papers. By including additional categories of

people exposed to more than one newspaper we are able to show which effects are unique to exposure to the “Telegraaf”, to exposure to the “Volkskrant” and to exposure to the “Gelderlander”. We combine a few categories of those exposed to multiple newspapers into single categories to make sure each of the nominal categories contained enough respondents.

We certainly are aware of the fact that our measurement of exposure to newspapers is both rather crude and rather meager. Including other features of exposure to newspapers, like the time spent reading the newspaper or the specific content elements of the newspaper, would certainly have increased the validity of these measurements. Unfortunately, we know of no such extensive measurement included in Dutch secondary longitudinal data. However, if we are able to detect a statistical relationship between our crude measurement of exposure to newspapers and the perception of ethnic threat, then this suggests that developing a more extensive measurement of this relationship is a worthwhile endeavor for future research.

To construct the variable *social class*, we used the EGP-classification devised by Erikson, Goldthorpe and Portocarero (1983). This nominal classification originally consisted of ten categories. We reduced these to five categories to ensure enough cases in each category. Furthermore, we added three categories of non-working people so that we ended up with an eight-category classification. We measured *education* by asking respondents about the highest level of education they completed. *Age* was determined by asking the respondents for their date of birth. We constructed the variable *year* using the year in which the respondents participated in the survey. A proxy for *political orientation* is the political party people would vote for in the event of national elections for parliament. Because of the great number of political parties in the Netherlands, we constructed four categories: left-wing political parties (PvdA, CPN, D66, PSP, SP, “Groen Links”), right-wing parties (VVD, CD), religious parties (CDA, SGP, GPV, RPF) and other special interest political parties (e.g. elderly and environmental parties).

4.6 Method

To determine the strength of the relationship between exposure to newspapers and attitudes towards ethnic minorities, we used multiple regression analysis. By first demonstrating that there is a bivariate relationship between exposure and the cultivation concept and consequently adding variables belonging to the competing theory, one can explicitly test and demonstrate whether the original relationship is spurious or not.

Prior to the regression analysis, we performed various tests to ensure that important technical assumptions (linearity, homoscedasticity and interval measurement) required for regression analysis, were not violated. Because exposure to newspapers, social class, education and age did not satisfy one or more of these technical assumptions, we treated them as nominal dummy variables.

To ascertain whether there is a reciprocal relation between exposure to newspapers and perceived ethnic threat we would have liked to perform a structural equations analysis. However, due to the nominal measurement level of exposure to newspapers, it is not possible to model this reciprocal relationship.

To determine the relative effects of the predictors, we usually look at the standardized regression coefficients (β 's). To interpret the relationship between the nominal predictor and the dependent variable, one must look at the unstandardized regression coefficient (b's) of the original dummy variables. However, the relative effect of a nominal variable cannot be determined in a

straightforward manner. The relative effect of nominal variables is usually determined by constructing so-called compound variables, based on the unstandardized regression coefficients of the dummy variables (Eisinga, Scheepers & Van Snippenburg, 1991). One cannot interpret the slope of this standardized regression coefficient because it is by definition positive, and therefore not appropriate in the case of a nominal variable.

In summary, we will conduct the regression analysis in two phases. First, we test whether people's exposure to news coverage from certain newspapers is associated with people's perception of ethnic minorities as more threatening. This test answers our first question and the first hypothesis. Second, we test whether alternative explanations provided by Social Identity Theory and Realistic Conflict Theory prove that the original relationship is spurious. This test corresponds to our second question and hypothesis. Next, we test whether the relationship we find between exposure to newspapers and the perception of ethnic threat varies over time according to variations in news coverage. This step answers our third question and is related to our third hypothesis. To establish whether these effects of exposure to newspapers vary over time, we will perform a LISREL 8.30 analysis, using the multi-sample option. The multi-sample option in LISREL allows us to analyze several mutually exclusive groups simultaneously. Any degree of invariance in the model can be tested, ranging from no constraints at all to the specification that all parameters are equal for all groups. In our case, to test whether effects of exposure to newspapers differ over the years, we will specify so-called equality constraints on all effects of people's exposure to newspapers, education, age and social class (Jöreskog & Sörbom, 1996). The criteria for the evaluation of the effects are (1) modification indices larger than five for exposure to newspapers, (2) significant standardized residuals (larger than 1.96 or smaller than -1.96), and, if these criteria are met, (3) a change in the effects as predicted by our third hypothesis. Furthermore, we use a number of model fit indices to evaluate the model as a whole.

4.7 Results

In Table 15 we present the results of the multiple regression analyses.

According to our first hypothesis, exposure to the “Volkskrant” and the “Gelderlander” leads people to perceive ethnic minorities as less threatening than exposure to the “Telegraaf” does. Exposure to newspapers explains 16.4 percent of the variance ($\beta = .405$,

Table 15 Regression of perception of ethnic threat on exposure to newspapers, socio-structural characteristics and year (n=2298)

<i>Hypothesis:</i>	1	2
Newspaper	.405	.208
Telegraaf	(ref)	(ref)
Gelderlander	(-.087)	(.029)
Volkskrant	(-2.911)	(-1.330)
no newspaper	(.151)	(.249)
other newspaper(s)	(-.892)	(-.510)
Gelderlander + Volkskrant	(-2.539)	(-1.176)
Gelderlander + Telegraaf	(.212)	(.238)
Gelderlander + other	(-1.722)	(-1.057)
Volkskrant and/or Telegraaf and/or other	(-1.781)	(-.788)
Telegraaf + other	(-1.121)	(-1.098)
Gelderlander and/or Volkskrant and/or Telegraaf and/or other	(-1.734)	(-.804)
Education		.235
elementary school		(1.558)
lower vocational school		(1.895)
lower secondary school		(1.073)
secondary vocational school		(.788)
o- and a-levels		(.663)
college		(.427)
university completed		(ref)
Age		.088
18-24		(ref)
25-29		(.040)
30-39		(.119)
40-49		(-.051)
50-59		(.320)
60+		(.638)
Social class		.108
managers		(ref)
routine non-manual workers		(.259)
self-employed		(.818)
skilled manual workers		(.417)
unskilled manual workers		(.661)
dependents		(-.532)
students		(.194)
housewives		(.743)
Political orientation		.207
left		(-.502)
right		(1.043)
religious		(.047)
other		(ref)
R Square	.164	.284
adjusted R Square	.160	.274
increment of R Square		.120

coefficients printed bold indicates $p < .05$ (one-tailed)

ref = reference category

between brackets: unstandardized regression coefficients

significant). When we take a look at the unstandardized effects, representing mean differences as deviations from the reference category (Hardy, 1993), we see that people exposed to the “Volkskrant” perceive ethnic minorities as less threatening than those exposed to the “Telegraaf” do ($b = -2.911$, significant). However, people exposed to the “Gelderlander” do not differ from those exposed to the “Telegraaf”. Notice that people exposed to other national newspapers also perceive ethnic minorities as less threatening than people exposed to the “Telegraaf” do ($b = -.892$, significant). Furthermore, people who are exposed to more than one newspaper perceive ethnic minorities as less of a threat than those exposed only to the “Telegraaf” do. This is not true for people exposed to both the “Gelderlander” and the “Telegraaf”. This last finding is not surprising since those only exposed to the “Gelderlander” do not differ from those exposed to the “Telegraaf”. The results from this first step of our test support our first hypothesis with respect to the “Volkskrant”, however, not with respect to the “Gelderlander”.

To test whether this first hypothesis for the difference between the “Volkskrant” and the “Telegraaf” must nevertheless be refuted, we introduce other relevant variables concerning people's socio-structural characteristics and political orientation into the regression equation. This addition increases the percentage of variance explained from 16.4 to 28.4, a highly significant increase. It turns out that education is the most important of the three socio-structural characteristics ($\beta = .235$). Less-educated people (those who only completed elementary school, lower vocational school or lower secondary school) perceive ethnic minorities as more of a threat than those with a university degree (the reference category) do. People with an average level of education (secondary vocational school and o- and a-levels²¹) perceive ethnic minorities as more threatening than the university-educated do, but as less threatening than the less-educated do. The effects of age ($\beta = .088$) and social class ($\beta = .108$) are somewhat smaller than education. People older than 60 perceive ethnic minorities as more threatening than young people between the ages of 18 and 24 do ($b = .638$, significant). People who belong to five different categories of social class differ significantly from managers (the reference category): the routine non-manual workers, self-employed, skilled manual workers, unskilled manual workers and housewives all perceive ethnic minorities as more of a threat than managers do. Contrary to our expectation, dependents do not find ethnic minorities to be more threatening than managers do: they are equal in the extent to which they perceive ethnic minorities as threatening. Political orientation is of considerable importance ($\beta = .207$). In line with the expectation, people who voted for right-wing political parties perceive ethnic minorities as more threatening than people who voted for other parties ($b = 1.043$). People who voted for left-wing or religious political parties did not perceive ethnic minorities as being more threatening than people who voted for other parties do. This analysis provides evidence that will allow us to evaluate our hypotheses. We find that, even after statistically controlling for alternative explanations, the effect of exposure to newspaper(s) remains statistically significant ($\beta = .208$). Although the original effect ($\beta = .405$) has been strongly reduced, we see that people exposed to the “Volkskrant” ($b = -1.330$) still perceive ethnic minorities as less

threatening than people exposed to the “Telegraaf” do. Therefore, neither the first crucial hypothesis nor the second hypothesis can be refuted.²²

Table 16 shows the relative importance of exposure to newspapers and individual socio-structural characteristics, as expressed in the percentage uniquely explained variance.²³ The unique contribution of exposure to newspapers to the variance explained in people's perception of ethnic threat (11.62 percent) confirms the results of previous research (Vergeer, Rutten & Scheepers, 1996; Vergeer & Scheepers, 1998). People's individual socio-structural characteristics and political orientation are responsible for almost 43 percent of the variance explained. Again, we conclude that these socio-structural characteristics and political orientation are more important than exposure to newspapers, but that the latter does contribute significantly to the total variance that our model explains.

Table 16 Uniquely explained variance in the perception of ethnic threat

	uniquely explained variance	percentage uniquely explained variance (R ² = .284=100%)
total	.284	
Exposure to newspaper	.033	11.62
Socio-structural characteristics and political orientation	.120	42.54
not unique		45.84

Regarding the third hypothesis whether people exposed to The “Volkskrant” and the “Gelderlander” in specific years perceive ethnic minorities as less threatening as compared to those who are exposed to the “Telegraaf”, we test whether the effects of exposure to newspapers varied over time. Therefore, we specify equality constraints on all effects for all years to test whether these effects are invariant over time. The actual hypothesis then states that the regression coefficient for a particular predictor in the year 1990 ($t=0$) is equal to the regression coefficients of that same predictor in 1992, 1993, 1994 and 1995 (i.e. $b_{t=0} = b_{t=1} = b_{t=2} = b_{t=3} = b_{t=4}$).

To assess the quality of the model, Jaccard and Wan (1996) have recommended using several indices of model fit. Table 17 shows that, according to these indices, we have an excellent model.

Table 17 Model fit indices

df	108
Chi-square	178.54
goodness of fit index (GFI)	.99
standardized root mean square residual (standardized RMR)	.011
root mean square error of approximation (RMSEA)	.035
comparative fit index (CFI)	1.00

Yet, there are some modification indices larger than five and some significant standardized residuals. According to these modification indices of exposure to newspapers, the regression model should be adjusted at one point. The modification index of people exposed to the “Gelderlander” in 1990 indicates that releasing this constraint improves the fit of the model significantly. The effect would decrease slightly ($\Delta b = -.98$), indicating that people exposed to the “Gelderlander” in 1990 perceive less ethnic threat than those exposed to the “Telegraaf” in 1990. This finding so far supports the hypothesis. However, the other predictions concerning exposure to the “Volkskrant” do not support the third hypothesis: larger differences in the number of published articles between these newspapers do not lead to larger differences in perceived ethnic threat. Eventually, we conclude that this longitudinal hypothesis is refuted.

4.8 Conclusions

The goal of our study has been to elaborate Cultivation Theory by applying it to attitudes towards ethnic minorities. Although originally devised for television messages, we applied Cultivation Theory to the message system of newspapers. We found that three different Dutch newspapers differ in the extent to which they reported ethnic crime. The “Telegraaf” reported extensively about ethnic crime, particularly when compared to the “Volkskrant” and the “Gelderlander”. Consequently, our first question has been whether readers exposed to these different newspapers differ in the extent to which they perceive ethnic minorities as threatening. This question resulted in the crucial hypothesis that people exposed to the news coverage of the “Telegraaf” in particular perceive ethnic minorities as more of a threat than people exposed to the news coverage of other newspapers do. This hypothesis should in part be refuted. People exposed to the “Telegraaf” indeed perceive ethnic minorities as more threatening than people not exposed to the “Telegraaf” do, with the exception of people who are exposed to the “Gelderlander”. They do not differ from people exposed to the “Telegraaf”.

The second test for this crucial hypothesis involves a second question, namely, whether exposure to news coverage in newspapers is solely responsible for the extent to which people perceive ethnic minorities as threatening. Drawing on two theories that explain unfavorable attitudes towards ethnic minorities (Social Identity Theory and Realistic Conflict Theory), we formulated a second hypothesis, according to which the initial bivariate effect of exposure to the news coverage by newspapers persists even after controlling for social class, education, age and political orientation. This hypothesis could also not be refuted: even after controlling for people's socio-structural characteristics, the effect of their exposure to news coverage remains significant.

Finally, because both ethnic immigration and news coverage of ethnic crime increased during the period from 1990 to 1995, we formulated a third question. We asked whether the effect of exposure to newspapers varied over the years. Our hypothesis was that the differences between people who were exposed to, on the one hand, the “Telegraaf” and on

the other hand the “Volkskrant” or the “Gelderlander” in the extent they perceive ethnic minorities as a threat changed over the years. This hypothesis was refuted.

The findings regarding the effects of social characteristics are somewhat mixed. As predicted by Realistic Conflict Theory, less-educated people and people with low-status occupations perceive ethnic minorities as more threatening than other people do. However, some predictions derived from Realistic Conflict Theory were refuted. According to this theory, younger people and dependents perceive ethnic minorities as more of a threat than others do. Our findings, however, show that this is not the case. People over sixty, not younger people, perceive ethnic minorities as more threatening. The composition of the population of the city Nijmegen might explain the finding that people who depend on some kind of outside financial support do not differ from managers in terms of their perception of ethnic threat. As a university city, the number of highly educated dependents is relatively high.²⁴

Eventually, we have to conclude that Cultivation Theory is supported to some degree. However, there are some findings that cast some doubt upon aspects of the theory. The results show that exposure to more newspaper messages does not always lead to more perceived threat regarding ethnic minorities.

A remarkable result is that people exposed to more than one newspaper perceive ethnic minorities as less threatening than others do. According to Cultivation Theory, exposure to more media messages should lead to increased perception of ethnic threat. However, this is not the case here: exposure to more media messages from different newspapers, as compared to exposure to media messages from only one newspaper, leads people to perceive ethnic minorities as less threatening. This means a falsification of one particular aspect of Cultivation Theory. A possible explanation for this finding is that exposure to a larger number of different opinions about ethnic minorities, as articulated in different newspapers, leads to a more sophisticated attitude than does just being exposed to the messages of a single newspaper.

Furthermore, larger differences between newspapers *over the years*, in terms of articles about ethnic issues, is not necessarily accompanied by larger differences in the extent people perceive ethnic minorities as a threat.

A final remarkable finding is that people without exposure to newspapers perceive ethnic minorities as equally threatening as people exposed to the “Telegraaf” do. This finding also challenges Cultivation Theory (Hirsch, 1980). However, it is possible that the category of people who are not exposed to newspapers, are more frequently exposed to television, as suggested by a recent study (SCP, 1996, p.385). Consequently, they derive their information from other sources such as fictional and entertainment programs. Earlier research (Vergeer, Rutten & Scheepers, 1996) has shown that the more people are exposed to fictional and entertainment television programs, the more they perceive ethnic minorities as threatening. In general, future research should focus on the interplay between exposure to newspapers on

the one hand, and to television on the other. It is possible that people who depend exclusively on television or on a single newspaper are more “cultivated” (that is, influenced to perceive ethnic minorities as more threatening). People who read more than one newspaper and watch television are exposed to a larger variety of opinions than people who rely on a single medium are.

Future research should not only focus on the effects of exposure to a single mass medium. It should also take into account the cumulative effects of being exposed to several mass media simultaneously. Furthermore, the explanation of unfavorable attitudes towards ethnic minorities should incorporate another important, often ignored, source of information namely, interpersonal contact with ethnic groups in the neighborhood. Information based on these personal experiences might intensify or weaken the effects of exposure to media messages. Also, exposure to newspapers should be measured on an interval level. This enables more precise analyses and it also allows for testing whether a reciprocal relationship between exposure to newspapers and perceived ethnic threat is plausible.

Noten bij hoofdstuk 4

- ¹⁶ The larger the indexed difference, the larger the differences between on the one hand the “Telegraaf” and on the other hand the “Volkskrant” or the “Gelderlander”.
- ¹⁷ The Netherlands, being a densely populated country, has trouble providing enough and adequate housing for its population. Therefore, certain institutions regulate the distribution of rental houses for its population. The literal English translation of the item reads as follows: “Regarding the distribution of houses, people from ethnic minorities get their turn before Dutch people do”.
- ¹⁸ The Netherlands has an elaborate system of social welfare benefits. Social security in this context includes a wide variety of benefits extended to the unemployed, the disabled, the aged, etc.
- ¹⁹ The Cronbach alpha, corrected for the low number of items, is .94.
- ²⁰ To determine whether this model should be improved, we looked at the Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA). According to Browne and Cudeck (1993), a RMSEA of about .05 or less indicates a close fit. In our case, the small RMSEA of .031 indicates that our model fits well.
- ²¹ Obtaining one's a- and o-levels indicates a certain level of education, roughly comparable to completing high school.
- ²² Because people's perception of ethnic threat might be caused by a more general sense of threat, we performed an additional test not reported in Table 15. We checked whether fear of, and experience with crime had an additional effect on the perception of ethnic threat. The results indicate that these factors have only slight significant effects. Thus, the results pertaining to exposure to newspapers still hold true.
- ²³ The uniquely explained variance of a predictor variable equals the decrease in variance explained if the given predictor variable is deleted from the regression model.
- ²⁴ After obtaining a university degree, former students may not directly find a job. In the mean time, they still live in Nijmegen, which results in highly educated dependents.

Hoofdstuk 5

Blootstelling aan media en 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Een integrale analyse*

5.1 Inleiding en probleemstelling

De rol van de media in de moderne samenleving is vaak onderwerp van discussie. Deze discussies betreffen, onder meer, het op de televisie getoonde geweld, de openlijke seks en de portrettering van bepaalde bevolkingsgroepen zoals etnische minderheden. Inhoudsanalyses van televisieprogramma's en dagbladen laten zien dat etnische minderheden regelmatig als een bedreiging worden voorgesteld. Zo constateert Leurdijk (1997) dat televisieprogramma's over multiculturele stadswijken vaak over thema's gaan als criminaliteit, drugsoverlast, spanningen tussen autochtone en allochtone bewoners. Andere studies van televisieprogramma's laten zien dat etnische minderheden vaak in negatieve rollen en situaties worden geportretteerd (Entman, 1990, 1992; Oliver, 1994). Onderzoek van Nederlandse dagbladen (Bovenkerk, 1978; van Dijk, 1991; Lubbers, Scheepers & Wester, 1998) laat zien dat met name het dagblad De Telegraaf bericht over etnische minderheden die op enigerlei wijze de wet hebben overtreden. De Volkskrant daarentegen spreekt voornamelijk in termen van problemen als het gaat om etnische minderheden.

De discussie handelt evenwel ook over de consequenties van blootstelling aan dit programma-aanbod. Uit onderzoek naar de relatie tussen een algemene blootstelling aan media en de mate waarin Nederlanders menen dat etnische minderheden een bedreiging vormen, blijkt dat er in het algemeen géén verband is. Echter, het blijkt wel dat mensen die aan meer drama- en amusementsprogramma's zijn blootgesteld, ook meer dreiging van etnische minderheden ervaren, hetgeen niet geldt voor mensen die meer blootgesteld zijn aan nieuws- en informatieve programma's (Vergeer, Rutten & Scheepers, 1996). Een vervolgstudie wijst uit dat blootstelling aan programma's van de commerciële zenders eveneens gepaard gaat met een hogere mate van ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden (Vergeer & Scheepers, 1998). Van deze programma's op de commerciële zenders is bekend dat deze voor een belangrijk deel in de Verenigde Staten van Amerika geproduceerd worden; de VS, waar etnische minderheden in het verleden maar ook nu nog steeds een belangrijk thema in de media zijn (vgl. Entman, 1992; Ross, 1996).

Recenter onderzoek wijst uit dat de rol van media niet beperkt blijft tot die van televisie. Ook blootstelling aan bepaalde dagbladtitels blijkt geassocieerd te zijn met een bepaalde mate van 'subjectief ervaren etnische dreiging': mensen die blootgesteld zijn aan het dagblad

* Een eerdere versie van dit hoofdstuk is verschenen in: W.A. Shadid & P.S. van Koningsveld (1999). *Beeldvorming en interculturele communicatie* (pp.61-77). Tilburg: Tilburg University Press.

De Telegraaf blijken meer etnische dreiging te ervaren dan mensen die zijn blootgesteld aan De Volkskrant (Vergeer, Lubbers & Scheepers, 2000).

Kortom, nu is gebleken dat blootstelling aan (bepaalde) boodschappen van televisie of van dagbladen samengaat met de mening dat etnische minderheden bedreigend zouden zijn, is de vraag welke van deze massamedia van doorslaggevend belang is voor dergelijke opvattingen. Een integrale toetsing van zowel de rol van blootstelling aan televisie als de rol van blootstelling aan dagbladen in relatie tot opvattingen over etnische minderheden is dan ook opportuun. De centrale vraagstelling luidt dan als volgt:

In welke mate is blootstelling aan verschillende media, i.c. verschillende programmagenres, zenders en dagbladen, geassocieerd met de mate waarin Nederlanders menen dat etnische minderheden een bedreiging vormen?

5.2 Theorieën over de rol van media

Als het enerzijds gaat om het boodschapsysteem van media en anderzijds over de consequenties van blootstelling aan dat boodschapsysteem, dan wordt in de regel de Cultural Indicatorsbenadering van Gerbner aangehaald (Gerbner, 1969; Gerbner, Gross, Morgan & Signorielli, 1986). Aan de hand van de Cultural Indicatorsbenadering poogt Gerbner de rol van media in de samenleving te beschrijven. Hierbij wordt uitgegaan van de these dat media in het algemeen, maar televisie in het bijzonder, een symbolische realiteit scheppen. Uit onderzoek blijkt dat deze symbolische realiteit doorgaans afwijkt van de feitelijke realiteit.

De Cultural Indicatorsbenadering bestaat uit drie afzonderlijke analyses. Met behulp van de eerste analyse, Institutional Process Analysis, poogt men inzicht te krijgen in het mediasysteem. Vragen die hier centraal staan betreffen de werking van de media-industrie, de totstandkoming van beslissingen, de invloedslijnen en machtsrelaties tussen de verschillende partijen binnen de media-industrie intern enerzijds en de overheid en de samenleving anderzijds. In de tweede analyse, de Message System Analysis, richt men zich op het resultaat van het productieproces namelijk de media-inhouden, ook wel de symbolische televisiewerkelijkheid genoemd. In deze analyse wordt antwoord gezocht op vragen als: waar vestigen televisieprogramma's de aandacht op, waar leggen de televisieprogramma's de nadruk op, welke waarde-oordelen komen voor in de televisieprogramma's, en welke verbanden worden in televisieprogramma's gelegd tussen verschijnselen? In de derde analyse, de Cultivation Analysis, komen vragen naar de consequenties van blootstelling aan media voor opvattingen over de werkelijkheid aan bod. Omdat uit bevindingen van de Message System Analysis vaak blijkt dat de televisiewerkelijkheid afwijkt van de echte werkelijkheid, luidt de centrale cultivatiethese dat blootstelling aan televisie leidt tot een verandering van opvattingen die dan overeenkomen zouden komen met de opvattingen zoals die worden verwoord en verbeeld in de televisieprogramma's.

Oorspronkelijk werd de Cultivatietheorie alleen van toepassing geacht op het medium televisie (Gerbner, 1969, 1973), maar daarna is ook voorgesteld om deze theorie uit te breiden naar het medium dagblad (Vergeer, Lubbers & Scheepers, 2000). Nu gebleken is dat blootstelling aan beide media afzonderlijk is gerelateerd aan de mate waarin mensen zich bedreigd voelen door etnische minderheden, komt de vraag aan de orde voor welke van beide media dit sterker geldt. Hoewel Gerbner cultivatie door andere media dan televisie niet uitsluit, had hij wel redenen om aan te nemen dat televisie een andersoortig medium is dan dagbladen. In tegenstelling tot dagbladen veronderstelt televisie geen geleterdheid. Tevens veronderstelt het kijken naar televisie geen enkele opleiding en is het format van televisieprogramma's geschikt voor een groot deel van de bevolking. Tevens meenden Gerbner et al. (1978) dat het televisie-aanbod een uniform boodschapsysteem heeft, hetgeen cultivatie in de hand werkt. Volgens Gerbner is televisie dan ook het medium waar cultivatie sterk zou moeten optreden. Wij leiden hieruit af dat cultivatie door blootstelling aan televisie in sterkere mate zal optreden dan in het geval van blootstelling aan dagbladen. De eerste hypothese luidt dan als volgt:

- 1a Naarmate mensen meer zijn blootgesteld aan specifieke programmagenres, specifieke zenders, dagbladen in het algemeen alsook aan specifieke dagbladtitels ervaren zij ook meer dreiging van de zijde van etnische minderheden;
- 1b De relatie tussen enerzijds blootstelling aan dagbladen en anderzijds 'subjectief ervaren etnische dreiging' is evenwel zwakker dan blootstelling aan televisie.

Eerder onderzoek wees uit dat de Cultivatietheorie op een aantal punten resultaten opleverde die de toets der kritiek konden doorstaan: ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden bleek geassocieerd te zijn met een drietal bronnen, namelijk blootstelling aan drama- en amusementsprogramma's, blootstelling aan commerciële zenders en blootstelling aan bepaalde dagbladtitels, in het bijzonder De Telegraaf en De Gelderlander. Deze bevindingen stroken met de algemene hypothese van de Cultivatietheorie.

Een belangrijke anomalie in de resultaten van de studie omtrent dagbladtitels is dat mensen die aan geen enkel dagblad zijn blootgesteld, desalniettemin evenveel etnische dreiging ervaren als mensen die aan het dagblad De Telegraaf zijn blootgesteld. Een andere bevinding die strijdig is met de Cultivatietheorie is dat mensen die blootgesteld zijn aan meer dagbladtitels, minder dreiging van etnische minderheden ervaren dan mensen die alleen aan De Telegraaf zijn blootgesteld. Beide bevindingen zijn in zekere zin bevreemdend en in tegenspraak met de algemene cultivatiehypothese, welke dan ook, tenminste ten dele, herzien zou moeten worden. Op basis van een studie van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP, 1996, p.385) opperen wij nu de mogelijkheid dat de gecombineerde

blootstelling aan zowel televisie als dagbladen eerder waargenomen anomalieën zou kunnen verklaren. De tweede hypothese luidt dan als volgt:

- 2 De bevinding dat mensen die niet zijn blootgesteld aan berichtgeving van dagbladtitels evenveel etnische dreiging ervaren als degenen die zijn blootgesteld aan de berichtgeving van De Telegraaf, is te verklaren door de blootstelling van eerstgenoemden aan specifieke programmagenres of specifieke zenders.

5.3 Alternatieve verklaringen: Sociale Identiteitstheorie en Realistische Conflict Theorie

Een belangrijke kritiek op de Cultivatatie Theorie is dat er niet of nauwelijks rekening is gehouden met alternatieve verklaringen. Een daadwerkelijke toetsing van de Cultivatatie Theorie is hierdoor maar partieel mogelijk. Immers, de mogelijkheid bestaat dat gevonden relaties schijn zijn (Potter, 1994).

Voor de mate van 'subjectief ervaren etnische dreiging' bestaat een aantal alternatieve verklaringen. Eerder sociologisch onderzoek wijst uit dat sommige groepen in de samenleving meer dreiging van etnische minderheden ervaren dan andere groepen. Deze bevindingen worden verklaard door twee theorieën, namelijk de Sociale Identiteitstheorie en de Realistische Conflict Theorie (Eisinga & Scheepers, 1989; Scheepers, 1996). In de eerstgenoemde theorie (Tajfel, 1981) wordt de algemene behoefte van mensen om tot een groep te behoren gepostuleerd. De waarden en normen binnen deze groep vormen voor mensen richtlijnen om zichzelf en anderen te categoriseren, aanknopingspunten op basis waarvan zij de sociale werkelijkheid waarin zij leven kunnen bevatten. De eigen groep ('in-group') en de "andere" groep ('out-group') worden op basis van die waarden en normen vergeleken en geëvalueerd. Dit proces gaat gepaard met de selectieve perceptie van positieve karakteristieken van de eigen groep en negatieve karakteristieken van de andere groep. Het individu past vervolgens deze positieve karakteristieken toe op het individu (sociale identificatie), terwijl hij zich distantieert van de (vermeende) negatieve karakteristieken van andere sociale groepen (sociale contra-identificatie). Uiteindelijk resulteert dit in een positieve houding ten aanzien van de eigen groep en een negatieve houding ten aanzien van de andere groep(en). Hoewel dit mechanisme in zijn algemeenheid opgaat, blijkt dit voor sommige groepen meer op te gaan dan voor andere groepen. De Realistische Conflict Theorie (Blalock, 1967; LeVine & Campbell, 1972) biedt aanknopingspunten voor de vraag welke sociale categorieën meer geneigd zijn tot sociale identificatie en contra-identificatie. Deze theorie stelt dat sociale groepen bij de verwerving van schaarse goederen conflicterende belangen hebben. In het geval van een verslechterend sociaal-economisch klimaat wordt er, aldus de Realistische Conflict Theorie, een zondebok gezocht (Coenders & Scheepers, 1998). Deze zou verantwoordelijk worden gesteld voor de verslechterende eigen sociale positie. Dit geldt meer voor mensen in zwakke sociaal-economische posities dan voor mensen in betere sociaal-economische posities. Met name kansarme groepen zouden de aanwezigheid van etnische minderheden als een (sociaal-economische) bedreiging kunnen beschouwen. Onderzoek van Scheepers, Eisinga en Linssen (1994) wijst uit dat de kansarme groepen in de samenleving (lager opgeleiden, lagere sociale klassen en werklozen) in betrekkelijk sterke mate deze sociaal-economische dreiging ervaren en daarom ethnocentrisch zijn. Jongeren zouden zich eveneens door etnische minderheden

bedreigd voelen, aldus de Realistische Conflict Theorie. Immers, zij zoeken een plaats op de arbeidsmarkt, welke ook door etnische minderheden wordt bevolkt. Het gevolg hiervan is dat jongeren met etnische minderheden moeten concurreren om schaarse arbeidsplaatsen. Recent onderzoek wees inderdaad uit dat in de jaren negentig jongeren meer geneigd zijn om etnische discriminatie te onderschrijven (Scheepers, 1995). Een andere kansarme categorie zijn uitkeringsgerechtigden, met name werklozen. Evenals jongeren, streven zij naar toegang tot de arbeidsmarkt waar zij met etnische minderheden om schaarse arbeidsplaatsen moeten concurreren. Deze twee hierboven beschreven theorieën bieden alternatieve verklaringen voor de mate waarin Nederlanders zich door etnische minderheden bedreigd voelen.

De politieke voorkeur van mensen blijkt eveneens een belangrijke verklaring te zijn voor attitudes ten aanzien van etnische minderheden in het algemeen en 'subjectief ervaren etnische dreiging' in het bijzonder. Een conservatieve politieke oriëntatie wordt gekenmerkt door een weerstand tegen politieke en sociale verandering (Sniderman & Carmines, 1997). Mensen met een conservatieve politieke oriëntatie verdedigen dan ook de 'status quo' in de samenleving. Zodoende bieden zij dan ook weerstand tegenover maatschappelijke veranderingen, ook veranderingen die te maken hebben met etnische onderwerpen. Dit betekent dat politieke conservatieven geneigd zijn zich door etnische minderheden bedreigd te voelen.

Een toetsing van de Cultivatie Theorie, zoals in de eerste hypothese verwoord, vereist dat met bovenstaande alternatieve verklaringen inzake 'subjectief ervaren etnische dreiging' rekening gehouden wordt. De derde hypothese luidt dan als volgt:

- 3 De relatie tussen enerzijds blootstelling aan drama- en amusementsprogramma's, blootstelling aan commerciële zenders alsook blootstelling aan dagbladen en anderzijds 'subjectief ervaren etnische dreiging' blijft bestaan, zelfs als gecontroleerd wordt voor opleiding, leeftijd, sociale klasse en politieke oriëntatie.

Uit onderzoek blijkt dat verschillende media (televisie en dagbladen) etnische minderheden in relatie brengen met problemen als criminaliteit (Entman, 1990, 1992; Leurdijk, 1997; Lubbers, Scheepers & Wester, 1998; Oliver, 1994). Dit kan ertoe leiden dat mensen die menen dat er veel criminaliteit is in hun omgeving, zich door deze etnische minderheden bedreigd voelen. Om voor deze ervaren dreiging een oorzaak te geven, worden in overeenstemming met de Realistische Conflict Theorie, etnische minderheden beschouwd als zondebok. Dit zou tevens kunnen gelden voor mensen die slachtoffer zijn geweest van criminaliteit. Immers, zij zouden deze criminaliteit kunnen toeschrijven aan etnische minderheden. Voor hen zou dit dan ook een reden kunnen zijn om zich in sterkere mate door etnische minderheden bedreigd te voelen. De hypothese luidt dan als volgt:

- 4 De relaties tussen enerzijds blootstelling aan 'drama en amusement', blootstelling aan commerciële zenders en blootstelling aan dagbladen en anderzijds 'subjectief ervaren etnische dreiging' blijven bestaan, zelfs als gecontroleerd wordt voor de eerder genoemde opleiding, leeftijd, sociale klasse en politieke oriëntatie, maar ook voor de mate waarin men slachtoffer van misdrijven is geweest, en de perceptie van criminaliteit.

Naast deze verklaringen zijn er situationele verklaringen. Zo zoeken mensen in het geval van economische recessie doorgaans een zondebok, aldus de Realistische Conflict Theorie. In zo'n situatie worden etnische minderheden vaak verantwoordelijk gehouden voor de verslechterde

economische situatie. In de perceptie van mensen is het grote aantal etnische minderheden de oorzaak van bijvoorbeeld de hoge werkloosheid, hoge belastingen en lage uitkeringen. Immers, in hun ogen wordt deze toename in werkloosheid veroorzaakt door etnische minderheden die de banen van Nederlanders innemen. Dit zou zich kunnen uiten in een grotere ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden.

Louter de aanwezigheid van etnische minderheden lijkt voor mensen in bepaalde sociale categorieën van de autochtone bevolking reeds een probleem te vormen. Immers, een grotere mate van aanwezigheid van etnische minderheden op de arbeidsmarkt, en in het bijzonder een toename van het aantal minderheden, vermindert in hun ogen de kans van Nederlanders om op die arbeidsmarkt een positie te verwerven of te verbeteren. Ook een stijging van het aantal werkloze etnische minderheden kunnen mensen als een bedreiging ervaren. Indien een relatief steeds groter aantal etnische minderheden geen betaald werk heeft, argumenteert men overeenkomstig met de Realistische Conflict Theorie, kan dit leiden tot hogere belastingen en lagere sociale uitkeringen. Wederom worden op deze wijze etnische minderheden beschouwd als zondebok. Ook situationele aspecten als de mate van criminaliteit in de wijk, of deze feitelijk door allochtonen wordt gepleegd of niet, kunnen aanleiding zijn voor mensen om zich door etnische minderheden bedreigd te voelen. Om uiteindelijk een stringente toets uit te voeren op de cultivatiethese moet rekening worden gehouden met de alternatieve verklaringen die hierboven zijn verwoord. Daartoe formuleren wij de volgende hypothese:

- 5 De relaties tussen enerzijds blootstelling aan 'drama en amusement', blootstelling aan commerciële zenders en blootstelling aan dagbladen en anderzijds 'subjectief ervaren etnische dreiging' blijven bestaan, zelfs als gecontroleerd wordt voor de eerder genoemde opleiding, leeftijd, sociale klasse en politieke oriëntatie, maar ook voor de toename in het aantal werklozen in een wijk, de toename van het aantal allochtonen in een wijk, de toename van het aantal werkloze allochtonen in een wijk en de mate waarin wijken gekenmerkt worden door criminaliteit.

5.4 Data en meetinstrumenten

De data zijn afkomstig van twee dataverzamelingen in de gemeente Nijmegen in 1995 en 1996 (Konig, Niehof, Smeenk & Vergeer, 1996; Van Berkel, Huysmans, Jacobs & Verberk, 1995). In beide jaren zijn steekproeven van elk 1500 respondenten van 18 jaar en ouder en zeventig jaar en jonger aselekt uit het bevolkingsregister geselecteerd. De response-rates voor 1995 en 1996 zijn 47.0 procent respectievelijk 43.8 procent. Voor beide jaren is nagegaan in welke mate de steekproef overeenkomt met de populatie. Op basis van Chi-kwadraattoetsen bleken de verdelingen van leeftijd, geslacht, combinaties van leeftijd en geslacht, alsook representatief naar stadsdeel. Dit betekent dat de gegevens van voldoende kwaliteit zijn om onze vraagstelling te beantwoorden.

Subjectief ervaren etnische dreiging is geoperationaliseerd met behulp van drie stellingen. Deze stellingen verwijzen naar de mate waarin het onderwijs aan kinderen van etnische minderheden ten koste gaat van onderwijs aan Nederlandse kinderen, de mate waarin etnische minderheden bij het toewijzen van huizen voorrang krijgen boven Nederlanders alsook de mate waarin bezuinigingen op uitkeringen te wijten zijn aan zoveel werkloze etnische minderheden. Een principale factoranalyse wijst uit dat de drie items een unidimensionele schaal vormen. De betrouwbaarheid is acceptabel

(Cronbachs $\alpha = .77$). Gecorrigeerd voor het relatief kleine aantal items is de Cronbachs alfa $.94$. Om te bepalen of de factorstructuren van beide jaren (1995 en 1996) identiek zijn, is een LISREL 8.30 analyse uitgevoerd, gebruikmakend van de multi-sample optie (Jöreskog & Sörbom, 1989, 1996). Deze analyse wijst uit dat de factorstructuur van beide jaren identiek is (zie Bijlage Tabel 20, p.127).

Algemene blootstelling aan televisie is gemeten door de respondenten te vragen naar het aantal dagen dat men aan televisie is blootgesteld, vermenigvuldigd met het aantal minuten dat men op zo'n dag is blootgesteld. *Blootstelling aan programmagenres* is gemeten door respondenten te vragen naar de mate waarin zij aan verschillende programmacategorieën zijn blootgesteld. Hierin zijn tien categorieën onderscheiden welke middels factoranalyse te reduceren bleken tot twee dimensies.²⁵ Deze dimensies zijn te benoemen als blootstelling aan drama- en amusementsprogramma's (show- en spelletjesprogramma's, dramaseries en komedies) en als blootstelling aan nieuws en informatie (journaal en actualiteitenrubrieken). De interne consistentie van de dimensie blootstelling aan drama- en amusementsprogramma's is aan de lage kant (Cronbachs $\alpha = .51$) terwijl die voor blootstelling aan nieuws- en informatieve programma's acceptabel is (Cronbachs $\alpha = .69$). Deze lage betrouwbaarheid is voor een belangrijk deel te verklaren door het kleine aantal items (twee resp. drie items). De doorgaans gehanteerde vuistregel dat een schaal pas betrouwbaar is zodra de Cronbachs alfa groter is dan $.85$ (Swanborn, 1982) gaat uit van minimaal vijftien items. Met behulp van de Spearman-Brown formule (Swanborn, 1982) kan men berekenen wat de betrouwbaarheid zou zijn geweest wanneer men niet het kleine aantal items zou hebben, maar een veelvoud daarvan. De Cronbachs alfa voor de schaal drama- en amusementsprogramma's uitgaande van vijftien items is $.84$. De Cronbachs alfa voor de schaal van nieuwsprogramma's uitgaande van zestien items is $.95$. Deze waarden geven aan dat de schalen voor blootstelling aan 'drama- en amusement' en voor blootstelling aan 'nieuws en informatie' betrouwbaar zijn.

Algemene blootstelling aan dagbladen is gemeten door de respondenten te vragen naar het aantal dagen dat men aan een dagblad is blootgesteld, vermenigvuldigd met het aantal minuten dat men op zo'n dag aan het dagblad is blootgesteld. Blootstelling aan een specifiek dagbladtitels is gemeten door de respondenten te vragen welk landelijk dagblad men regelmatig leest. Tevens is de respondenten gevraagd of zij De Gelderlander lezen.

Leeftijd is gemeten door de respondent te vragen naar de geboortedatum. De variabele leeftijd is teruggebracht tot een zestal categorieën. *Opleiding* is gemeten door de respondent te vragen naar zijn hoogst genoten opleiding. Dit resulteert in een variabele van tien categorieën, lopend van lagere school tot en met wetenschappelijk onderwijs. Deze variabele is tot zeven categorieën teruggebracht. *Sociale klasse* is gemeten aan de hand van de classificatie zoals die door Erikson, Goldthorpe en Portocarero (1983) is ontwikkeld. Deze nominale indeling bestaat oorspronkelijk uit tien categorieën die omwille van de overzichtelijkheid is teruggebracht tot vijf categorieën. Deze is vervolgens uitgebreid met drie categorieën niet-werkzamen (uitkeringsgerechtigden, studenten en scholieren, huisvrouwen).

Voor *politieke oriëntatie* is gekozen voor de politieke partij waarop men zou stemmen als er op het moment van enquêtering tweede kamerverkiezingen zouden zijn. Vanwege het grote aantal politieke partijen is dit teruggebracht tot een kleiner aantal categorieën: linkse politieke partijen (PvdA, CPN, D66, PSP, SP, Groen Links), rechtse politieke partijen (VVD, CD), confessionele partijen (CDA, SGP, GPV, RPF) en politieke partijen voor specifieke belangen (bijvoorbeeld milieupartijen).

Ervaren criminaliteit is gemeten door te vragen naar de ervaring van de respondent als slachtoffer van diefstal van de eigen auto, diefstal uit de eigen auto, vernieling van de eigen auto, diefstal van fiets, inbraak, bedreiging met geweld, mishandeling, diefstal van portefeuille of tasje. Van deze afzonderlijke vragen is door middel van somscores een index gemaakt welke aangeeft de mate waarin men slachtoffer van criminaliteit is geweest.

De *inschatting van criminaliteit* is gemeten met twee vragen. Allereerst is de respondenten gevraagd te schatten hoeveel procent van de Nijmeegse bevolking per jaar slachtoffer wordt van mishandeling op straat of in openbare gelegenheden. Daarnaast is de respondenten gevraagd te schatten in hoeveel procent van de woningen in Nijmegen per jaar wordt ingebroken.

De gegevens over het *percentage allochtonen in de wijk*, het *percentage werklozen in de wijk* en het *percentage werkloze allochtonen in de wijk* zijn afkomstig van rapportages van de gemeente Nijmegen (1995, 1996).

Gegevens omtrent de *criminaliteit in de wijk* zijn eveneens afkomstig uit rapportages van de gemeente Nijmegen (1995, 1996). Het betreft hier het aantal auto-inbraken per wijk, het aantal vernielingen in de wijk, het aantal branden in de wijk, het aantal woninginbraken in de wijk als proportie van het totaal aantal woningen in de wijk, en het aantal mishandelingen en openlijke geweldplegingen in de wijk als proportie van het totaal aantal inwoners in de wijk.

5.5 Methode

Om de geponeerde hypothesen te toetsen, gebruiken wij multipale lineaire regressie-analyse (Berry & Feldman, 1985). De afhankelijke variabele is 'subjectief ervaren etnische dreiging'. De onafhankelijke variabelen zijn de variabelen voor blootstelling aan de verschillende media, de sociaal-structurele kenmerken en de wijkenmerken in termen van bevolkingssamenstelling, werkloosheidscijfers, en mate van criminaliteit. In hypothese 5 worden uitspraken gedaan die zich voordoen op twee analyseniveaus, namelijk respondentniveau en wijkniveau. Strikt genomen moet dan gebruik gemaakt worden van multi-level analyse. Uit een eenvoudige test met MLwiN (Goldstein, Rasbash, Plewis, Draper, Browne, Yang, Woodhouse & Healy, 1998) waaruit opgemaakt kan worden of variabelen op het hogere wijkniveau mogelijk variantie verklaren in de afhankelijke variabele op respondentniveau, i.c. 'subjectief ervaren etnische dreiging', bleek dat hier geen sprake van was. Omwille van de eenvoud van interpretatie van regressiecoëfficiënten is daarom besloten om conventionele multipale regressie-analyse toe te passen. Daartoe wordt eerst gecontroleerd of de gegevens aan de technische assumpties (lineariteit, homoscedasticiteit en interval meetniveau) die regressie-analyse stelt, voldoen.

Omdat enkele variabelen niet voldoen aan deze technische assumpties, is besloten deze te dummificeren (Hardy, 1993). Dit betekent dat er per variabele meerdere ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten worden geschat. Deze coëfficiënten, toebehorend tot de categorieën van een variabele, geven aan het gemiddelde verschil op de schaal van 'subjectief ervaren etnische dreiging' van de betreffende categorie ten opzichte van de referentiecategorie. Hierdoor wordt het mogelijk twee categorieën van een variabele expliciet met elkaar te vergelijken. Om het relatieve belang van variabele te bepalen wordt doorgaans gekeken naar de gestandaardiseerde regressiecoëfficiënt. Echter, in het geval van een gedummificeerde variabele, krijgt men voor elke categorie een ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënt. Om een enkele maat voor het relatieve belang van zo'n variabele te verkrijgen, maken wij een zogenaamde 'compound'-variabele (Eisinga, Scheepers & van

Snippenburg, 1991). De richting van de gestandaardiseerde regressiecoëfficiënt van de 'compound'-variabele kan men niet interpreteren omdat deze per definitie positief is: zij varieert tussen nul en één. Om de aard van de relatie te bepalen, dient men wederom de ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten van de categorieën te inspecteren.

De multiële regressie-analyse verloopt stapsgewijs. Elke stap behelst dan het toevoegen van enkele variabelen behorend bij een gestelde hypothese. Op deze wijze is het mogelijk na te gaan of de toegevoegde variabelen additionele variantie verklaren in de afhankelijke variabele en te toetsen of eerder gevonden verbanden significant blijven.

Nadat met regressie-analyses is vastgesteld welke causale relaties er tussen de verschillende vormen van blootstelling aan televisie en blootstelling aan dagbladen zijn, zal met behulp van LISREL 8.30 nagegaan worden of er empirische indicaties zijn voor zogenoemde wederkerige effecten. De vraag luidt dan of een grotere mate van 'subjectief ervaren etnische dreiging' leidt tot meer algemene blootstelling aan televisie, blootstelling aan genrespecifieke programma's, specifieke zenders en algemene blootstelling aan dagbladen? Daartoe zal eerst gezocht worden naar het meest beperkte model door stapsgewijs niet-significante relaties uit het model te verwijderen. Dit is noodzakelijk om meer vrijheidsgraden te verkrijgen waardoor het pas mogelijk wordt een non-recursief model te schatten. De gehanteerde evaluatiecriteria zijn de Chi-kwadraattoets voor de passendheid van het gehele model, de modificatie-indices (groter dan vijf) en significante gestandaardiseerde residuen (groter dan 1.96 of kleiner dan -1.96) voor de relaties. Omdat blootstelling aan specifieke dagbladtitels van nominaal meetniveau is, kan het wederkerige causale effect van 'subjectief ervaren etnische dreiging' op deze variabele niet gemodelleerd worden.

5.6 Resultaten

In Tabel 18 staan de resultaten van de regressie-analyses. In de eerste hypothese werd gesteld dat zowel blootstelling aan specifieke programmagenres, specifieke zenders en algemene blootstelling en specifieke dagbladtitels effecten hebben op 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Overeenkomstig de Cultivatie Theorie werd tevens in hypothese 1b gesteld dat de effecten van blootstelling aan dagbladen geringer zijn dan de effecten van blootstelling aan televisie (programmagenres en zenders). Uit de eerste kolom van Tabel 18 blijkt dat algemene blootstelling aan televisie geen effect ($\beta = .059$) heeft op 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Ook beide dimensies van genrespecifieke blootstelling aan televisie, i.c. 'drama en amusement' en 'nieuws en informatie', hebben geen significante effecten op 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Met name de bevinding omtrent het afwezige effect van blootstelling aan drama- en amusementsprogramma's op 'subjectief ervaren etnische dreiging' is strijdig met eerdere bevindingen (Vergeer, Rutten & Scheepers, 1996; Vergeer & Scheepers). Blootstelling aan specifieke televisiezenders laat wel enkele significante effecten zien. Zo heeft blootstelling aan Nederland 3 een negatief effect ($\beta = -.121$): naarmate mensen meer aan Nederland 3 zijn blootgesteld, ervaren zij etnische minderheden in mindere mate als een dreiging. Dit geldt echter niet voor de televisiezender RTL4. Blootstelling aan deze zender heeft een positief effect ($\beta = .115$): naarmate mensen meer zijn blootgesteld aan RTL4, ervaren zij etnische minderheden meer als een dreiging.

Algemene blootstelling aan dagbladen blijkt geen significant effect te hebben op 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Echter, blootstelling aan dagbladtitels heeft wel een significant effect op 'subjectief ervaren etnische dreiging' ($\beta = .367$). Met name mensen die zowel aan De Gelderlander als De Telegraaf zijn blootgesteld, ervaren etnische minderheden meer als een bedreiging dan degenen die zijn blootgesteld aan De Telegraaf, de referentiecategorie ($b = 1.280$). Opvallend is dat degenen die blootgesteld zijn aan De Volkskrant evenveel etnisch dreiging ervaren als degenen die zijn blootgesteld aan De Telegraaf. Eerder onderzoek wijst uit dat degenen blootgesteld aan De Volkskrant juist minder etnische dreiging ervaren (Vergeer, Lubbers & Scheepers, 2000).

De eerste hypothese kan maar deels verworpen worden. Enerzijds blijkt blootstelling aan specifieke zenders nog steeds een significante rol van betekenis te spelen. Echter, blootstelling aan genrespecifieke programma's, in het bijzonder blootstelling aan 'drama en amusement' heeft geen effecten meer op 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Algemene blootstelling aan dagbladen heeft geen effect op 'subjectief ervaren etnische dreiging', terwijl blootstelling aan specifieke dagbladtitels wel effecten vertoont. Hoewel we de formele toets aangaande hypothese 1b willen uitstellen tot de laatste regressie-analyse, kunnen we nu reeds vaststellen dat het relatieve belang van blootstelling aan televisie kleiner lijkt te zijn dan die van blootstelling aan dagbladen, hetgeen niet conform hypothese 1b is.

Dit eerste regressiemodel geeft ook antwoord op hypothese 2. Deze hypothese betreft de verwachting dat mensen die niet zijn blootgesteld aan berichtgeving van dagbladen minder etnische dreiging ervaren dan degenen die zijn blootgesteld aan de berichtgeving van De Telegraaf, omdat deze mensen ook veel aan drama- en amusementsprogramma's en bepaalde zenders zijn blootgesteld. Uit de eerste kolom van Tabel 18 blijkt dat dit niet het geval is: mensen die niet zijn blootgesteld aan een dagblad, ervaren zelfs meer dreiging van etnische minderheden dan mensen die blootgesteld zijn aan De Telegraaf ($b = 1.583$), zelfs als rekening wordt gehouden met blootstelling aan specifieke genres en specifieke zenders. De tweede hypothese moet dan ook verworpen worden.

In hypothese 3 werd gesteld dat de bijdrage van blootstelling aan drama- en amusementsprogramma's, blootstelling aan commerciële zenders alsook blootstelling aan specifieke dagbladtitels op 'subjectief ervaren etnische dreiging' blijft bestaan, zelfs als gecontroleerd wordt voor sociale klasse, opleiding en leeftijd.

Tabel 18 Multipele regressie van blootstelling aan media, sociaal-structurele kenmerken en wijkenkenmerken op 'subjectief ervaren etnische dreiging' (n=711)

Hypothese	1 en 2	3	4	5
Algemene blootstelling aan televisie	.059	-.012	-.017	-.017
Blootstelling aan 'drama en amusement'	.033	.025	.019	.012
Blootstelling aan 'nieuws en informatie'	.040	.001	.000	.001
Blootstelling aan Nederland 1	-.032	-.036	-.037	-.039
Blootstelling aan Nederland 2	.032	.038	.043	.041
Blootstelling aan Nederland 3	-.121	-.098	-.101	-.098
Blootstelling aan RTL4	.115	.104	.105	.108
Blootstelling aan RTL5	.049	.052	.043	.041
Algemene blootstelling aan dagbladen	.006	-.051	-.050	-.052
Blootstelling aan dagbladtitel(s)	.367	.162	.161	.159
De Telegraaf	(ref)	(ref)	(ref)	(ref)
geen dagblad	(1.583)	(1.409)	(1.508)	(1.537)
De Gelderlander	(1.150)	(.951)	(.992)	(.992)
De Volkskrant	(-1.145)	(-.031)	(.056)	(.109)
anders	(-.910)	(-.194)	(-.138)	(-.141)
De Gelderlander en De Volkskrant	(-.640)	(.429)	(.448)	(.593)
De Gelderlander en De Telegraaf	(1.280)	(.942)	(1.003)	(1.059)
De Gelderlander en ander dagblad	(-.003)	(.285)	(.296)	(.318)
Opleiding		.246	(.230)	.219
lo-/lo		(2.012)	(1.875)	(1.766)
lbo		(1.977)	(1.851)	(1.775)
mavo		(.667)	(.635)	(.542)
mbo		(.805)	(.738)	(.728)
havo/vwo		(.081)	(.053)	(.038)
hbo		(.539)	(.548)	(.522)
wo/wo+		(ref)	(ref)	(ref)
Leeftijd		.170	.181	.183
18-24		(ref)	(ref)	(ref)
25-29		(.036)	(.070)	(.023)
30-39		(.518)	(.570)	(.542)
40-49		(.571)	(.646)	(.628)
50-59		(.948)	(1.008)	(1.016)
60+		(1.568)	(1.688)	(1.676)
Sociale klasse		.118	.119	.118
managers		(ref)	(ref)	(ref)
routine Hoofdarbeiders		(.531)	(.531)	(.513)
zelfstandigen		(.602)	(.625)	(.739)
geschoolde Handarbeiders		(.450)	(.488)	(.407)
ongeschoolde Handarbeiders		(.450)	(.452)	(.401)
uitkeringsgerechtigden		(-.277)	(-.349)	(-.323)
scholieren/studenten		(.891)	(.861)	(.867)
huisvrouwen		(.633)	(.671)	(.629)

Vervolg: zie volgende pagina

Tabel 18 Multipele regressie van blootstelling aan media, sociaal-structurele kenmerken en wijkenkenmerken op 'subjectief ervaren etnische dreiging' (vervolg)

Hypothese	1 en 2	3	4	5
Politieke oriëntatie		.198	.197	.197
links		(-.002)	(-.077)	(-.173)
rechts		(1.388)	(1.307)	(1.209)
confessioneel		(.828)	(.767)	(.688)
anders		(ref)	(ref)	(ref)
Ervaren criminaliteit			.018	.027
Geschat percentage woninginbraken			-.096	-.092
Geschat percentage mishandeling			.129	.125
Stijging totaal niet-werkenden werkzoekenden t.o.v. voorafgaand jaar				.050
Stijging totaal aantal etnische minderheden t.o.v. voorgaande jaar				.051
Stijging aantal etnische minderheden niet-werkenden werkzoekenden				-.009
Aantal auto-inbraken per wijk				-.049
Aantal vernielingen per wijk				-.038
Aantal branden per wijk				.058
Proportie inbraken op aantal adressen per wijk				-.004
Proportie mishandelingen op aantal inwoners per wijk				-.003
proportie verklaarde variantie	.295	.406	.414	.422
aangepaste verklaarde variantie	.285	.394	.400	.401
toename verklaarde variantie		.111	.008	.008

vetgedrukte coëfficiënten zijn significant bij alfa = .05 (enkelzijdige toetsing)

ref = referentiecategorie

coëfficiënten tussen haakjes zijn ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten

Het toevoegen van de sociaal-structurele kenmerken leidt tot een significante toename van ruim 11 procent in de verklaarde variantie ($R^2 = .406$). Uit de tweede kolom van Tabel 18 blijkt dat opleiding van de drie sociaal-structurele kenmerken relatief het belangrijkste is ($\beta = .246$) voor de verklaring van 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Aan de ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten zien we dat vooral de lager opgeleiden (i.c. lo/lo, lbo, mavo en mbo) meer dreiging van etnische minderheden blijken te ervaren dan de mensen die wetenschappelijk onderwijs (of hoger) hebben genoten. Een uitzondering vormen mensen die hoger beroepsonderwijs hebben genoten: zij ervaren etnische minderheden ook meer als een bedreiging dan mensen met een wetenschappelijke opleiding (of hoger) ($b = .539$). Alleen mensen die HAVO of VWO hebben gevolgd, ervaren etnische minderheden in dezelfde mate als een dreiging als mensen met een wetenschappelijke opleiding. Ook leeftijd is geassocieerd met de mate waarin mensen zich door etnische minderheden bedreigd voelen ($\beta = .170$). Echter, in tegenstelling tot hetgeen werd verwacht, zijn het de ouderen die zich meer door etnische minderheden bedreigd voelen: mensen in de drie hoogste leeftijdscategorieën voelen zich allen meer bedreigd door etnische minderheden dan mensen van 18 tot 24 jaar ($b = .571$ resp. $b = .948$ resp. $b = 1.568$). Hoewel statistisch significant, is het relatieve belang van sociale klasse geringer dan van de overige sociaal-structurele kenmerken ($\beta = .118$). Desalniettemin constateren we dat er

verschillende categorieën zijn die etnische minderheden meer als een dreiging ervaren dan managers (i.c. de referentiecategorie). Het betreft hier de categorieën routine hoofdarbeiders ($b = .531$) en scholieren en studenten ($b = .891$). De laatste bevinding dat scholieren en studenten etnische minderheden als bedreigend ervaren is strijdig met de verwachting.

Wat politieke oriëntatie ($\beta = .198$) betreft blijkt dat zowel de mensen die op rechtse partijen ($b = 1.388$) of op confessionele partijen ($b = .828$) hebben gestemd etnische minderheden als meer bedreigend ervaren. Deze bevinding is conform de verwachting.

Uit de tweede kolom van Tabel 18 blijkt dat algemene blootstelling aan televisie, blootstelling aan 'drama en amusement' en blootstelling aan 'nieuws en informatie', ook onder controle van sociaal-structurele kenmerken en politieke oriëntatie, geen rol spelen bij 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Echter, als we kijken naar blootstelling aan specifieke televisiezenders, dan zien we dat blootstelling aan RTL4 nog steeds een positief effect ($\beta = .104$) heeft op 'subjectief ervaren etnische dreiging': naarmate mensen meer zijn blootgesteld aan RTL4 ervaren zij etnische minderheden meer als een dreiging. Opvallend is wederom het negatieve effect van blootstelling aan Nederland 3 ($\beta = -.098$): naarmate mensen meer zijn blootgesteld aan Nederland 3 ervaren zij etnische minderheden in mindere mate als een dreiging.

Kijken we naar blootstelling aan specifieke dagbladtitels dan zien we dat het relatieve belang ($\beta = .162$) aanzienlijk is gedaald. Kijken we naar de ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten dan blijkt opnieuw dat mensen die niet zijn blootgesteld aan een enkel dagblad, etnische minderheden in grotere mate bedreigend vinden dan mensen die blootgesteld zijn aan De Telegraaf ($b = 1.409$). Ook mensen die zowel aan De Gelderlander als De Telegraaf zijn blootgesteld ervaren etnische minderheden nu in dezelfde mate bedreigend als mensen die enkel aan De Telegraaf zijn blootgesteld. De derde hypothese kan niet verworpen worden: door rekening te houden met opleiding, leeftijd, sociale klasse en politieke oriëntatie blijft het positieve effect van blootstelling aan RTL4 bestaan. Ook het negatieve effect van blootstelling aan de publiekrechtelijke zender Nederland 3 op 'subjectief ervaren etnische dreiging' blijft bestaan.

Hypothese 4 gaat in op de mogelijkheid dat een algemenere vorm van ervaren bedreiging (criminaliteit) geassocieerd is met een specifiekere vorm van 'subjectief ervaren etnische dreiging'. De toename van de verklaarde variantie na het opnemen van deze variabelen is maar één procent, maar wel statistisch significant. Uit de derde kolom van Tabel 18 blijkt dat de mate waarin men zelf slachtoffer van criminaliteit is geweest geen effect heeft op 'subjectief ervaren etnische dreiging'. De perceptie van criminaliteit, in termen van het geschatte aantal inbraken en het geschatte aantal mishandelingen, vertoont echter wel effecten. Zo blijkt dat naarmate men een hoger percentage mishandelingen schat, men ook meer dreiging van etnische minderheden ervaart ($\beta = .129$). Daarentegen blijkt dat naarmate men een hoger percentage woninginbraken schat, men juist in mindere mate dreiging van

etnische minderheden ervaart ($\beta = -.096$). Deze laatste bevinding is strijdig met hetgeen verwacht werd.

Hypothese 4 stelde dat, door rekening te houden met de subjectief waargenomen criminaliteit en de mate waarin men zelf slachtoffer is geweest van criminaliteit, eerder gevonden verbanden zouden blijven bestaan. Uit de resultaten blijkt dat blootstelling aan Nederland 3 en RTL4 nog altijd significante effecten op 'subjectief ervaren etnische dreiging' heeft ($\beta = -.101$ resp. $\beta = .105$). Ten aanzien van blootstelling aan dagbladtitels zien we, evenals in de voorgaande regressiemodellen, dat mensen die aan geen enkel dagblad zijn blootgesteld meer dreiging van etnische minderheden ervaren dan mensen die aan De Telegraaf zijn blootgesteld ($b = 1.508$). Hypothese 4 kan niet verworpen worden omdat de eerdere effecten van blootstelling aan Nederland 3 en RTL4 blijven bestaan.

De toevoeging van de variabelen geconceptualiseerd op het contextuele wijkniveau in termen van bevolkingssamenstelling, werkloosheid en de mate van criminaliteit in wijken, behorend bij hypothese 5, veranderen het voorgaande regressiemodel niet substantieel. De toename van de verklaarde variantie is nauwelijks één procent, de regressiecoëfficiënten van de additionele variabelen zijn geen van allen significant, terwijl de reeds eerder geschatte regressiecoëfficiënten niet substantieel veranderen. Aldus concluderen wij dat variabelen geconceptualiseerd op het contextuele niveau geen rol spelen bij de verklaring van 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Dit bleek overigens reeds uit de eerder uitgevoerde test of multi-level analyse wel zinvol was. Hypothese 5 kan dan ook niet verworpen worden, althans voor zover daarin genoemde verbanden niet door eerdere hypothesen waren verworpen.

Rest nog de toetsing van hypothese 1b, welke we hadden uitgesteld tot het gehele model geschat was. Hypothese 1b stelde dat de bijdrage van blootstelling aan dagbladen zwakker is dan de blootstelling aan televisie. Om de hypothese te toetsen kijken we naar de uniek verklaarde varianties. Deze uniek verklaarde variantie van een of meerdere variabelen tegelijkertijd geeft aan de mate waarin de verklaarde variantie eenduidig is toe te schrijven aan deze variabele(n). De uniek verklaarde variantie van variabele(n) is eenvoudig te bepalen door na te gaan hoeveel de verklaarde variantie in de afhankelijke variabele daalt indien de betreffende variabele(n) uit het regressiemodel worden verwijderd. In Tabel 19 staan de percentages uniek verklaarde varianties voor sets van onafhankelijke variabelen. Uit Tabel 19 maken we op dat de variabelen behorend bij blootstelling aan televisie verantwoordelijk zijn voor 2.5 procent van de variantie in 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Deze 2.5 procent maakt voor bijna zes procent uit van de totaal *verklaarde* variantie. De variabelen behorend bij blootstelling aan dagbladen zijn verantwoordelijk voor bijna twee procent in de totale variantie van 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Deze twee procent maakt voor bijna vier procent van de totaal *verklaarde* variantie. We constateren dan ook dat de bijdrage van blootstelling aan televisie groter is dan die van blootstelling aan dagbladen. Hypothese 1b kan bij deze dan ook niet worden verworpen.

Verder constateren we dat de uniek verklaarde variantie door de sociaal-structurele kenmerken en politieke oriëntatie (i.c. 23.7%) aanzienlijk groter is dan die van blootstelling aan televisie en dagbladen, alsook groter dan de ervaren criminaliteit en de wijkenmerken.

Tabel 19 Uniek verklaarde varianties van subjectief ervaren etnische dreiging

	percentage uniek verklaarde variantie	percentage uniek verklaarde variantie op totaal verklaarde variantie ($R^2 = .422$: 100%)
Blootstelling aan televisie	2.5	5.9
Blootstelling aan dagbladen	1.6	3.8
Sociaal-structurele kenmerken en politieke oriëntatie	10.0	23.7
Ervaren criminaliteit	.8	1.9
Wijkenmerken	.8	1.9
niet uniek		62.8

Om na te gaan of er, naast de hierboven geschetste causale relaties, ook alternatieve (i.c. wederkerige) causale effecten zijn die niet door de Cultivatie Theorie worden geponeerd, is eerst, na stapsgewijze eliminering van niet-significante relaties, het meest beperkte model geschat. Op basis van dit model vinden we echter, op basis van de evaluatiecriteria, geen indicaties voor een non-recursief model. Ook tijdens de stapsgewijze eliminering van niet-significante relaties zijn geen indicaties gevonden voor een relatie van 'subjectief ervaren etnische dreiging' naar vormen van blootstelling aan televisie en blootstelling aan dagbladen. Dit betekent dat naarmate mensen zich meer door etnische minderheden bedreigd voelen, zij zich niet in grotere mate aan verschillende vormen van televisie of dagbladen blootstellen.

5.7 Conclusie

De centrale vraagstelling van deze studie was: in welke mate is blootstelling aan verschillende media, i.c. verschillende programmagenres, zenders en dagbladen, geassocieerd met de mate waarin Nederlanders menen dat etnische minderheden een bedreiging vormen? Op basis van de resultaten kan een aantal conclusies worden getrokken. Zowel blootstelling aan televisie als blootstelling aan dagbladen zijn geassocieerd met de mate waarin mensen menen dat etnische minderheden een bedreiging vormen. Wat betreft televisie blijkt vooral blootstelling aan specifieke zenders een rol te spelen. Daarbij kan een onderscheid gemaakt worden in een differentieel effect van enerzijds blootstelling aan commerciële zenders en anderzijds blootstelling aan publieke zenders. Blootstelling aan de commerciële zender RTL4 blijkt dan bij te dragen aan de opvatting dat men zich bedreigd voelt door etnische minderheden. Blootstelling aan de publieke zender Nederland 3 blijkt het tegenovergestelde te bewerkstelligen, namelijk dat deze bijdraagt tot de opvatting dat etnische minderheden minder een bedreiging vormen. Wij wijten het effect van RTL4 aan

de vele Amerikaanse programma's op de commerciële televisie waarvan uit andere studies bekend is dat zij een negatief beeld van etnische minderheden schetsen. Deze bevinding spreekt ten gunste van de Cultivatie Theorie. Echter, uit eerder onderzoek bleek ook dat blootstelling aan 'drama en amusement' geassocieerd was met 'subjectief ervaren etnische dreiging' (Vergeer, Rutten & Scheepers, 1996; Vergeer & Scheepers, 1998), terwijl de resultaten uit deze studie daar geen indicatie voor lieten zien. Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen liggen in de verandering van het media-aanbod in de loop der tijd. Het gevonden verband tussen blootstelling aan 'drama en amusement' en subjectief ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden werd gevonden op basis van gegevens uit 1994. Het media-aanbod voorafgaande aan de dataverzameling van deze gegevens zou etnische minderheden dan meer als een dreiging moeten hebben geportretteerd dan het media-aanbod in de twee daaropvolgende jaren 1995 en 1996. Aangezien voor deze mogelijke verklaring vooralsnog geen empirische evidentie bestaat, zou het aanbeveling verdienen om het media-aanbod systematisch te analyseren. Hoewel ook uit inhoudsanalyses van nieuwsprogramma's bleek dat etnische minderheden hierin vaak als dreiging en als probleem worden gepresenteerd, blijkt hiervan weinig als het gaat om blootstelling aan 'nieuws en informatie': er is geen verband tussen blootstelling aan 'nieuws en informatie' en subjectief ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden. Deze bevinding komt overeen met resultaten uit eerder onderzoek (Vergeer, Rutten & Scheepers, 1996; Vergeer & Scheepers, 1998).

Wat betreft dagbladen keken we zowel naar algemene blootstelling aan dagbladen alsook naar dagbladspecifieke blootstelling. Algemene blootstelling aan dagbladen blijkt geen enkel effect te hebben op subjectief ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden. Deze bevinding is niet conform de Cultivatie Theorie. Bij blootstelling aan specifieke dagbladtitels blijkt juist dat de afwezigheid van blootstelling aan dagbladen resulteert in subjectief ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden. Dit heeft consequenties voor wat van Dijk (1991) stelt over het lezen van dagbladen. Van Dijk meent immers dat het lezen van dagbladen die gekenmerkt worden door een negatieve toon inzake etnische minderheden consequenties moet hebben voor de lezers van die berichtgeving. Dit blijkt voor de lezers van De Telegraaf niet het geval te zijn. Immers, degenen die zijn blootgesteld aan De Telegraaf verschillen, als het gaat om 'subjectief ervaren etnische dreiging', zelfs na rekening gehouden te hebben met allerlei kenmerken waarop lezers onderling kunnen verschillen, niet van diegenen die blootgesteld zijn aan De Volkskrant. Dit resultaat is opvallend omdat uit inhoudsanalyses wel degelijk is gebleken dat De Telegraaf doorgaans negatiever over etnische minderheden bericht dan De Volkskrant. Deze bevindingen geven aan dat de Cultivatie Theorie niet zonder meer van toepassing is als het gaat om algemene en specifieke blootstelling aan dagbladen.

Ten aanzien van het belang van de verschillende verklaringbronnen merken we op dat de sociaal-structurele kenmerken en politieke oriëntatie relatief gezien het belangrijkste zijn, gevolgd door blootstelling aan televisie en door blootstelling aan dagbladen. Deze

bevinding is conform eerdere studies (Vergeer, Rutten & Scheepers, 1996; Vergeer & Scheepers, 1998).

Op basis van deze resultaten concluderen wij dat de Cultivatie Theorie deels bijgesteld moet worden. Immers, zoals Potter (1994; Potter & Chang, 1990) reeds beargumenteerde, is het zinvol om blootstelling aan televisie gedifferentieerd te bestuderen. Het televisie-aanbod is niet zo uniform zoals Gerbner et al. (1978) meenden, althans niet in Nederland. Het maakt dan ook wel degelijk uit waaraan men blootgesteld is, of er in enige mate sprake is van cultivatie of niet. De resultaten van deze studie wijzen er op dat het gedifferentieerd meten van blootstelling aan media zinvol is. Daardoor worden immers differentiële effecten zichtbaar. Tevens blijkt dat het wel degelijk zinvol is cultivatie-onderzoek niet enkel en alleen op één medium te richten: daardoor wordt zichtbaar dat cultivatie-effecten, in het geval van 'subjectief ervaren etnische dreiging', zich met name via blootstelling aan televisie voordoen. Bovendien is, door rekening te houden met blootstelling aan dagbladen, de Cultivatie Theorie aan een strengere toets onderworpen.

We kunnen voorlopig concluderen dat de Cultivatie Theorie voor wat betreft blootstelling aan dagbladen gefalsifieerd moet worden. Immers, de gevonden effecten wijzen niet in de door de Cultivatie Theorie voorspelde richting. Dat er wel effecten zijn, ook al zijn ze niet in de voorspelde richting, betekent dat er bij de toetsing of er cultivatie-effecten zijn door blootstelling aan televisie, wel gecontroleerd moet worden voor blootstelling aan dagbladen. De alternatieve verklaringen voor ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden, zoals die door de Sociale Identiteitstheorie en de Realistische Conflict Theorie worden gegeven, worden deels ondersteund en deels verworpen. Zo werd verwacht dat het vooral jongeren zouden zijn die zich bedreigd zouden voelen door etnische minderheden. Dit is echter niet het geval te zijn: met name mensen van veertig jaar en ouder blijken meer dreiging te ervaren dan 18- tot 24-jarigen. Wat betreft het effect van opleiding op 'subjectief ervaren etnische dreiging' wordt de Realistische Conflict Theorie grotendeels ondersteund: met name de lager opgeleide mensen voelen zich meer bedreigd dan de hoger opgeleiden. Een uitzondering hierop zijn mensen met een HBO-opleiding die zich meer dan mensen met een wetenschappelijke opleiding (of hoger) bedreigd voelen. Ook specifieke sociale klassen blijken gekenmerkt door 'subjectief ervaren etnische dreiging': met name de routine hoofd-arbeiders alsook scholieren en studenten ervaren meer dreiging van etnische minderheden dan de managers. Deze laatste bevinding, wat betreft de scholieren en studenten, is in strijd met de Realistische Conflict Theorie.

Inzake de algemene dreiging in termen van criminaliteit constateren we dat de resultaten ambigu zijn. Zo speelt de zelf aan den lijve ervaren criminaliteit geen enkele rol bij de 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Daartegenover staat het positieve verband dat inschatting van het percentage mishandelingen, conform de verwachting, heeft met 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Echter, de inschatting van het percentage woninginbraken vertoont een negatief verband met 'subjectief ervaren etnische dreiging', hetgeen tegengesteld is aan de verwachting.

Naast de individuele kenmerken zijn er enkele wijkenmerken genoemd die van belang zouden kunnen zijn voor de verklaring van de mate van 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Echter, op basis van dit onderzoek konden we daar geen empirische indicaties voor vinden.

Vanwege de aanwezigheid van een aantal hogere onderwijsinstellingen in de stad Nijmegen kent deze een relatief groot aandeel studenten. Dit resulteert in een relatief jonge en hoogopgeleide Nijmeegse bevolking. Om de algemene geldigheid van de Cultivatietheorie te toetsen, menen we te moeten pleiten voor een landelijk representatieve replicatie van deze studie. Toekomstig onderzoek zou zich verder moeten richten op een gedetailleerdere meting van blootstelling aan televisie en met name van blootstelling aan dagbladen. Inzake blootstelling aan dagbladen hebben wij enkel het inhoudelijke onderscheid naar dagbladtitel kunnen maken. Een verdere specificatie van blootstelling aan dagbladinhouden als bijvoorbeeld politiek, samenleving, sport en amusement geeft een gedetailleerder en genuanceerder beeld van de rol van dagbladen inzake de mate van subjectief ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden. Hieraan vooraf zou een gedetailleerde inhoudsanalyse van deze rubrieken uitgevoerd kunnen worden, zodat op basis van die resultaten gerichte hypothesen geformuleerd zouden kunnen worden.

Bijlage bij hoofdstuk 5

Tabel 20 Multi-sample factor analyse op indicatoren van 'subjectief ervaren etnische dreiging' (n=871) (common metric standardized solution)

	lambda-x
Onderwijs aan kinderen van etnische minderheden gaat ten koste van de Nederlandse kinderen	.73
Etnische minderheden komen bij het toewijzen van huizen eerder aan de beurt dan Nederlanders	.83
Bezuinigingen op sociale uitkeringen zouden helemaal niet nodig zijn, als er niet zoveel werkloze etnische minderheden zouden zijn	.88
df	5
Chi-square	2.58
standardized Root Mean Square Residual	.02
root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)	.00

Noten bij hoofdstuk 5

²⁵ De hierbij gehanteerde criteria zijn: eigenwaarde > 1 , communaliteit $> .20$; unidimensionaliteit.

Hoofdstuk 6

Samenvatting en discussie

Na de afzonderlijke empirische studies gepresenteerd te hebben, volgt in dit hoofdstuk een samenvatting van de belangrijkste onderzoeksvragen en de antwoorden hierop. Vervolgens gaan we na wat de implicaties zijn voor de Cultural Indicatorsbenadering in het algemeen en de Cultivatie Analyse in het bijzonder. Tevens kijken we naar de resultaten omtrent de concurrerende theorieën – een synthese van de Sociale Identiteitstheorie en de Realistische Conflict Theorie – omdat deze een belangrijke rol spelen bij de kritische toetsing van de Cultivatie Theorie.

6.1 Samenvatting van algemene en specifieke blootstellings-hypothesen

In deze paragraaf zal eerst een chronologische samenvatting van de onderzoeksresultaten worden gegeven, waarna een antwoord gegeven zal worden op de centrale vraag zoals deze in het eerste hoofdstuk is gesteld.

In hoofdstuk twee toetsten we de algemene cultivatiehypothese, c.q. dat er een verband zou bestaan tussen enerzijds de blootstelling aan televisie en anderzijds sociale verschijnselen zoals 'subjectief ervaren etnische dreiging', anomie, inschatting van criminaliteit en veiligheidsgevoelens. De centrale vraag in deze deelstudie luidde als volgt:

Bestaat er een verband tussen blootstelling aan televisie en inschattingen en attitudes bij kijkers, met betrekking tot aspecten van het boodschapsysteem van televisie?

Gerbner meende dat het niet uitmaakte aan welk type televisieboodschappen men was blootgesteld; het cultivatie-effect zou ongeacht het programmatype identiek zijn. Om deze veronderstelling te kunnen toetsen moest eerst nagegaan worden of mensen een ongedifferentieerd kijkpatroon of juist een gedifferentieerd kijkpatroon hadden. Op basis van factoranalyse bleek dat er twee dimensies van blootstelling aan programmagenres konden worden onderscheiden: blootstelling aan 'drama en amusement' en blootstelling aan 'nieuws en informatie'. Deze twee dimensies van blootstelling aan programmagenres bleken overigens ook in elk van de vervolgstudies aanwezig te zijn. Deze bevinding wijst op een gedifferentieerd kijkpatroon.

Vervolgens werd getoetst of een al dan niet aanwezig cultivatie-effect toe te schrijven was aan een ongedifferentieerde blootstelling aan televisie of juist aan een gedifferentieerde blootstelling aan televisie. Op basis van het empirisch onderzoek kunnen we concluderen dat blootstelling aan televisie in het algemeen (i.c. ongedifferentieerd) geen effect bleek te hebben op verscheidene sociale verschijnselen. Blootstelling aan drama- en amusementsprogramma's bleek daarentegen een duidelijk positief effect te hebben op enkele sociale

verschijnselen als inschatting van het percentage mishandelingen, anomie en 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Echter, blootstelling aan nieuws- en informatieve programma's bleek, na rekening gehouden te hebben met de concurrerende theorieën, geen effect te hebben op de eerder genoemde sociale verschijnselen. Zowel de ongedifferentieerde als de gedifferentieerde blootstelling aan televisie bleken voorts geen enkel verband te vertonen met onveiligheidsgevoelens.

Uit deze deelstudie bleek reeds dat een gedifferentieerde meting van blootstelling aan televisie zinvol is, aangezien blootstelling niet alleen op conceptueel niveau multi-dimensioneel blijkt te zijn, maar tevens gedifferentieerde cultivatie-effecten ten aanzien sociale verschijnselen laat zien.

In de eerste empirische deelstudie (hoofdstuk twee) zijn wij ook ingegaan op twee, door Gerbner c.s aangebrachte, aanvullingen op de Cultivatie Theorie, namelijk 'mainstreaming' en 'resonance'. Met 'mainstreaming' wordt bedoeld dat naarmate mensen meer zijn blootgesteld aan televisie zij, in termen van inschattingen van en opvattingen over de werkelijkheid, minder van elkaar verschillen. Met 'resonance' wordt bedoeld dat mensen die veel zijn blootgesteld aan televisie juist meer van elkaar verschillen dan mensen die weinig aan televisie zijn blootgesteld. Dit zou dan verklaard kunnen worden uit situationele omstandigheden van degenen die zijn blootgesteld aan televisie. Uit de analyseresultaten van deze studie kon echter niet worden opgemaakt dat er sprake is van 'mainstreaming' en 'resonance'.

De voorlopige conclusie luidde dat de Cultivatie Theorie in enge zin verworpen moest worden, maar dat er van blootstelling aan 'drama- en amusement' wel degelijk een cultivatie-effect van televisie op verschillende sociale verschijnselen uitgaat. Immers, in drie van de vier analyses bleek blootstelling aan 'drama en amusement' een rol te spelen. De eindconclusie van de eerste deelstudie luidde dat er niet alleen een gedifferentieerd kijkpatroon is, maar ook een gedifferentieerd cultivatiepatroon.

In tegenstelling tot de eerste deelstudie, waar de data een veelheid aan metingen van sociale verschijnselen bevatten, moesten vervolgstudies het met een drastische beperking in de meting van sociale verschijnselen stellen. De vervolgstudies beperkten zich dan ook tot de meting van 'subjectief ervaren etnische dreiging'.

Na dit inzicht omtrent de cultivatie door drama- en amusementsprogramma's richtte de vervolgvraag in het derde hoofdstuk zich op de programma's van de verscheidene zenders die de Nederlandse ether en kabel bezetten. Als alternatieve verklaring voor het effect van blootstelling aan drama- en amusementsprogramma's op 'subjectief ervaren etnische dreiging' werd de hypothese gesteld dat juist blootstelling aan programma's van specifieke, i.c. commerciële, zenders een rol speelt bij 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Van commerciële zenders was immers bekend dat deze relatief meer programma's uitzenden die in de Verenigde Staten zijn geproduceerd dan publieke zenders. Op basis van inhoudsanalyses op deze programma's concludeerden we dat deze programma's etnische minder-

heden vaak als een probleem presenteren. De centrale vraag uit hoofdstuk drie luidde dan ook als volgt:

Leeft bij mensen die veelvuldig zijn blootgesteld aan de programma's van commerciële zenders sterker het idee dat etnische minderheden bedreigend zijn dan bij mensen die veelvuldig blootgesteld zijn aan de programma's van de publieke zenders?

De bijbehorende hypothese luidde dat niet zozeer blootstelling aan drama- en amusementsprogramma's verantwoordelijk was voor het effect, maar juist blootstelling aan de programma's uitgezonden door commerciële zenders. Uit de resultaten bleek dat zowel blootstelling aan RTL4 en blootstelling aan 'drama en amusement' een effect vertoonden. Echter, na een test op mogelijk aanwezige wederkerige relaties tussen vormen van blootstelling aan televisie enerzijds en 'subjectief ervaren etnische dreiging' anderzijds bleek het oorspronkelijke verband tussen blootstelling aan RTL4 en 'subjectief ervaren etnische dreiging' te verdwijnen. De bijdrage van blootstelling aan 'drama en amusement' bleef evenwel bestaan en steeg bovendien. Tevens bleek er sprake te zijn van een klein negatief effect van 'subjectief ervaren etnische dreiging' op blootstelling aan 'drama en amusement'. Evenals op basis van de eerste deelstudie diende de Cultivatatie Theorie in enge zin in deze tweede deelstudie te worden verworpen ten gunste van een gedifferentieerd cultivatiepatroon.

De Cultivatatie Theorie, zoals deze oorspronkelijk door Gerbner c.s. werd geponeerd, richtte zich voornamelijk op de rol van blootstelling aan televisie. Gerbner meende dat televisie een speciaal medium is: het veronderstelt geen geletterdheid, geen of nauwelijks opleiding en het format van de programma's is voor een groot deel van de bevolking geschikt. Juist deze kenmerken zouden volgens Gerbner c.s. er voor zorgen dat vooral blootstelling aan televisie, in vergelijking met andere media, cultiveert. Uit eerder onderzoek van Van Dijk en Lubbers, Scheepers en Wester was tevens gebleken dat ook dagbladen qua inhoud bij lezers aanleiding zouden kunnen geven tot ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden. Daarop is besloten om ook deze veronderstelling, dat blootstelling aan specifieke dagbladen geassocieerd is met opvattingen over etnische minderheden, met behulp van de Cultivatatie Theorie te toetsen. Deze deelstudie bestond uit twee onderzoeksvragen. De eerste vraag luidde als volgt:

Verschillen mensen die aan verschillende dagbladtitels zijn blootgesteld in de mate waarin zij etnische minderheden als bedreigend ervaren?

Deze vraag kon voor het belangrijkste deel worden bekrachtigd. Immers, mensen die waren blootgesteld aan De Telegraaf, welke ten opzichte van andere dagbladen gekenmerkt werd door een relatief groot aantal artikelen waarin etnische minderheden als probleem werden gepresenteerd, bleken etnische minderheden als meer bedreigend te ervaren. Echter, hoewel verwacht werd dat degenen die aan De Gelderlander blootgesteld waren minder dreiging

van de zijde van etnische minderheden zouden ervaren dan degenen blootgesteld aan De Telegraaf, bleek dit empirisch niet ondersteund te worden. Een tweetal andere bevindingen spraken de Cultivatie Theorie eveneens tegen. Zo bleken mensen die aan meer dagbladtitels waren blootgesteld juist minder dreiging te ervaren van etnische minderheden dan degenen die maar aan één titel waren blootgesteld. Op basis van de Cultivatie Theorie voorspelden we dat meervoudige blootstelling aan dagbladen juist zou moeten leiden tot meer 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Tevens bleek dat mensen die aan geen enkele dagbladtitel waren blootgesteld evenveel dreiging ervaren van etnische minderheden als diegenen die aan De Telegraaf waren blootgesteld. De conclusie over de resultaten ten aanzien van de rol van dagbladen luidt dan ook dat deze de voorspellingen afgeleid van de Cultivatie Theorie maar deels ondersteunen.

In deze studie werd de Cultivatie Theorie ook longitudinaal getoetst. Op basis van het aantal negatieve artikelen over etnische minderheden in de periode 1990-1995 kon de volgende vraag geformuleerd worden:

Varieert de relatie tussen enerzijds blootstelling aan dagbladtitels en anderzijds 'subjectief ervaren etnische dreiging' door de jaren welke verschillen in het aantal artikelen over etnische minderheden?

Op basis van de Cultivatie Theorie voorspelden we dat een grotere hoeveelheid van negatieve berichtgeving in dagbladtitels in bepaalde jaren zou resulteren in meer ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden bij degenen die in die betreffende jaren zijn blootgesteld aan die dagbladtitels. Uit de resultaten bleek echter dat blootstelling aan een jaarlijkse verandering van het relatieve aantal artikelen niet resulteerde in een gelijksoortige jaarlijkse verandering van de mate waarin men etnische minderheden als bedreigend ervaart. De longitudinale toets leidde dan ook tot de verwerping van de hypothese afgeleid uit de Cultivatie Theorie.

6.2 Resultaten van integrale analyse

Na in de hoofdstukken twee, drie en vier deelvragen te hebben beantwoord, is in het vijfde hoofdstuk een integrale analyse uitgevoerd op basis van de eerdere onderzoeksresultaten. Het doel van deze integrale aanpak was uiteindelijk te bepalen in hoeverre blootstelling aan elk van de mediatypen en -inhouden een rol speelden in de verklaring van 'subjectief ervaren etnische dreiging'. De laatste centrale vraag luidde dan ook als volgt:

In welke mate is blootstelling aan verschillende media, i.c. verschillende programmagenres, zenders en dagbladen, geassocieerd met de mate waarin Nederlanders menen dat etnische minderheden een bedreiging vormen?

Uit deze studie bleek dat zowel blootstelling aan televisie als blootstelling aan dagbladen een verband vertonen met 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Wat betreft blootstelling

aan televisie bleek dat voornamelijk blootstelling aan verschillende televisiezenders een verklaring bood voor de mate van subjectieve ervaren etnische dreiging. Zo bleek dat naarmate mensen meer zijn blootgesteld aan programma's van de zender RTL4, zij etnische minderheden meer als bedreigend ervaren. Daartegenover stond een negatief effect van blootstelling aan programma's van de zender Nederland 3: naarmate mensen meer zijn blootgesteld aan programma's van Nederland 3, ervaren zij etnische minderheden als minder bedreigend. De prominente rol van blootstelling aan 'drama en amusement', waarvan in de eerste twee studies (hoofdstukken twee en drie) sprake was, bleek in deze vierde studie (hoofdstuk vijf) niet aanwezig.

Inzake de rol van dagbladen bleken de hypothesen, afgeleid uit de Cultivatatie Theorie, te moeten worden verworpen. Immers, blootstelling aan dagbladen in het algemeen vertoonde geen verband met 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Tevens bleken mensen die zijn blootgesteld aan De Telegraaf niet te verschillen van mensen die aan met name De Volkskrant en De Gelderlander zijn blootgesteld. Opvallend is de empirische bevinding dat mensen die aan geen enkel dagblad zijn blootgesteld zich het meest door etnische minderheden bedreigd voelen. Daarmee concludeerden wij dat de Cultivatatie Theorie wat betreft blootstelling aan dagbladen en 'subjectief ervaren etnische dreiging' dient te worden verworpen.

Om tot een slotantwoord te komen herhalen we eerst de oorspronkelijke vraagstelling uit het eerste hoofdstuk:

Welke bijdrage levert blootstelling aan diverse media in de verklaring van negatieve attitudes ten aanzien van etnische minderheden – in het bijzonder ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden – naast verklaringen afgeleid uit de synthese van de Sociale Identiteitstheorie en de Realistische Conflict Theorie?

Het antwoord op deze vraag is dat blootstelling aan media een relatief kleine, maar significante bijdrage levert in de verklaring van 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Bekijken we de relatieve bijdrage, uitgedrukt in termen van uniek verklaarde varianties door blootstelling aan verscheidene vormen van media-inhouden, dan blijken deze te variëren van 9.7 procent (hoofdstuk vijf) tot 14.3 procent (hoofdstuk twee). Deze bijdragen zijn belangrijk. Echter, vergeleken met de relatieve bijdrage door sociaal-structurele kenmerken, waarvan de percentages uniek verklaarde varianties variëren van 23.7 procent (hoofdstuk vier) tot 59.1 procent (hoofdstuk twee), is de bijdrage van blootstelling aan media klein.

Resumerend kan op basis van deze studie worden gesteld dat er inzake 'subjectief ervaren etnische dreiging' duidelijke aanwijzingen zijn voor een cultivatie-effect. Uit de verschillende studies blijkt telkens een cultivatie-effect van bepaalde vormen van blootstelling aan televisieboodschappen uit te gaan. Een nuancering hierbij is dat het cultivatie-effect niet eenduidig is toe te schrijven aan één enkele bron. In de eerste twee

studies (hoofdstukken twee en drie) is het voornamelijk blootstelling aan 'drama en amusement' dat geassocieerd is met sociale verschijnselen. De integrale analyse (hoofdstuk vijf) laat echter zien dat het vooral blootstelling aan RTL4 is die voor meer ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden verantwoordelijk is. Opvallend is de rol van blootstelling aan de zender Nederland 3 welke juist tot minder ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden leidt. De rol van dagbladen als bron van cultiverende mediaboodschappen lijkt op basis van de integrale analyse uitgespeeld. Wat betreft de Cultivatietheorie, zoals deze door Gerbner c.s. is opgesteld, moet worden gesteld dat daarvoor in de onderzoeksresultaten nauwelijks indicaties voor zijn. Immers, ongedifferentieerde blootstelling aan televisie blijkt in geen enkele studie een rol te spelen, terwijl ook algemene blootstelling aan dagbladen geen rol speelt. De door Gerbner c.s. gehanteerde assumptie waarin werd gesteld dat het niet uitmaakt aan welke televisieprogramma's mensen zijn blootgesteld om gecultiveerd te worden, is niet in overeenstemming met de empirische bevindingen. Voor televisie maakt het wel degelijk uit waaraan men is blootgesteld. Zoals gezegd, blootstelling aan dagbladen speelt geen enkele cultiverende rol.

Inzake anomische gevoelens bleek dat blootstelling aan televisie in het algemeen en blootstelling aan 'nieuws en informatie', evenals bij 'subjectief ervaren etnische dreiging', geen effecten te hebben, terwijl blootstelling aan 'drama en amusement' een positief effect had.

Wat betreft onveiligheidsgevoelens constateren we dat er geen enkel cultivatie-effect is. Blootstelling aan televisie, algemeen of gedifferentieerd, heeft geen effect op de ervaren onveiligheid van mensen.

Inzake de inschatting van criminaliteit blijken de onderzoeksresultaten enigszins ambigu te zijn. Hoewel blootstelling aan televisie in het algemeen en blootstelling aan 'nieuws en informatie' in beide gevallen geen effecten hadden, vertoonde blootstelling aan 'drama en amusement' wel een positief effect op de inschatting van het percentage mishandelingen, maar niet op het percentage inbraken.

Inzake de theoretische aanvullingen op de algemene cultivatiehypothese 'mainstreaming' en 'resonance', welke getest zijn op 'subjectief ervaren etnische dreiging', anomie en 'inschatting van criminaliteit', is geen empirische indicatie gevonden.

6.3 Evaluatie van de omvang van cultivatie-effecten

Een belangrijke kritiek op de Cultivatietheorie was dat onderzoek vaak maar lage samenhangen liet zien. Gerbner et al. (1986) meenden dat dit geen reden tot falsificatie van de theorie was. Ook al zijn correlaties of effecten laag, het cultivatie-effect is zeer krachtig, allesomvattend en constant: de mediaboodschappen zijn zeer stabiel en alom aanwezig, waarbij voornamelijk de geaccumuleerde blootstelling aan televisie het meest van belang is. Dit betekent dat bijna iedereen er door beïnvloed zou moeten zijn, aldus Gerbner et al. (1986). Zelfs mensen die niet aan televisie zijn blootgesteld, worden er wel indirect door

beïnvloed, al was het maar door hetgeen zij van anderen over televisie te horen krijgen, aldus Gerbner c.s.. Helaas hebben Gerbner c.s. deze vermoedens niet getoetst.

Kijkend naar de relatieve bijdrage van media in deze studie, uitgedrukt in termen van de percentages uniek verklaarde varianties – variërend van 9.7 procent (hoofdstuk vijf) tot 14.3 procent (hoofdstuk twee) – dan blijkt dat blootstelling aan media een duidelijke rol speelt. Echter, de bijdrage van de sociaal-structurele variabelen is duidelijk belangrijker. De percentages uniek verklaarde varianties van de sociaal-structurele kenmerken variëren van 23.7 procent (hoofdstuk vier) tot 59.1 procent (hoofdstuk twee).

Om zicht te krijgen op het belang van de empirische effecten zoals gevonden in deze studie, hanteren we een indeling van mogelijke verklaringen voor deze geringe cultivatie-effecten zoals door Potter (1993) verwoord. Als eerste onderscheidt hij het cultivatie-effect als een sterk maar verborgen effect. In deze opvatting zijn onvolkomenheden in de theorie en de methodologie verantwoordelijk voor een gering empirisch effect. Zodra deze onvolkomenheden verholpen zijn, zou het werkelijke sterke effect empirisch vaststelbaar moeten zijn. In deze studie is zoveel mogelijk gestreefd naar deze theoretische en empirische verfijning. Vooralsnog moeten we, ondanks de verbetering op met name methodologisch gebied, concluderen dat de effecten, hoewel aanwezig, kleiner waren dan de sociaal-structurele effecten.

Als tweede verklaring oppert Potter dat er niet één algemeen, maar een sterk differentieel effect is: effecten die voor sommige groepen mensen sterker zijn dan voor andere groepen mensen. De effecten, zoals die door 'mainstreaming' en 'resonance' worden voorspeld, passen binnen deze opvatting. Zowel 'mainstreaming' als 'resonance' zijn in deze studie getoetst. Hieruit bleek echter dat deze effecten empirisch niet voorkwamen.

Een derde verklaring voor lage cultivatie-effecten gaat uit van grote individuele verschillen tussen mensen in de manier waarop zij mediaboodschappen interpreteren. Volgens deze opvatting ligt er geen eenduidige betekenis besloten in de mediaboodschap. Afhankelijk van situationele omstandigheden is het mogelijk dat mensen één boodschap op verschillende manieren interpreteren. Echter, uit deze studie blijkt dat er wel degelijk een effect is, wat betekent dat enkel geconcludeerd kan worden dat er in de consequentie, namelijk een subjectief ervaren etnische dreiging, wel degelijk een eenduidige interpretatie is.

De vierde verklaring voor geringe cultivatie-effecten stelt dat opvattingen van mensen niet zozeer worden gevormd door blootstelling aan televisie, maar wel worden versterkt. De opvattingen van mensen zijn dan in eerste instantie door andere factoren (bijvoorbeeld ouders, school, andere media) gevormd, waarna zij in een later stadium door blootstelling aan televisie in stand worden gehouden. Dit pleit voor een meer integrale en multidisciplinaire benadering van het probleem, die we met deze studie, welke gebaseerd is op secundaire gegevens, niet konden verwezenlijken.

De vijfde verklaring voor lage samenhangen is dat cultivatie-effecten niet zozeer continue, maar discrete veranderingen zijn: mensen stellen zich bloot aan televisie, maar pas na een bepaalde hoeveelheid blootstelling ontstaat er plots een verandering in een attitude. Voor de ene persoon kan dit reeds na vijf uren van blootstelling aan televisie zijn, voor een ander pas

na 100 uren van blootstelling aan televisie. Toetsing van een dergelijke hypothese veronderstelt evenwel een onderzoeksdesign met meer meetmomenten bij dezelfde onderzoekseenheden.

6.4 Evaluatie van de concurrerende theorieën

Om de toetsing van de Cultivatie Theorie zo streng mogelijk uit te voeren is gebruik gemaakt van een synthese van twee concurrerende theorieën, namelijk de Sociale Identiteitstheorie en de Realistische Conflict Theorie. Op basis van de onderzoekresultaten zullen deze theorieën hier ook kort worden geëvalueerd.

Op basis van de resultaten kan worden geconcludeerd dat de theorieën deels worden ondersteund. Zo bleek inderdaad dat mensen in kansarmere posities, in termen van hoogst genoten opleiding en sociale klasse, meer dreiging ervaren van etnische minderheden dan mensen in kansrijkere posities. Een uitzondering hierop vormden scholieren en studenten waarvan verwacht werd dat zij relatief weinig dreiging zouden ervaren. Dit bleek echter niet het geval te zijn: studenten en scholieren bleken in vergelijking met managers relatief veel dreiging te ervaren van de zijde van etnische minderheden.

Wat betreft mensen in de jongere leeftijdscategorieën werd gesteld dat zij als nieuwkomers op de arbeidsmarkt moeten concurreren met etnische minderheden. Hieruit werd afgeleid dat jongeren meer dreiging zouden ervaren dan ouderen. Dit bleek niet zo te zijn: met name ouderen voelden zich door etnische minderheden bedreigd.

Omdat de ervaren dreiging van de zijde van etnische minderheden ook geassocieerd zou kunnen zijn met een meer algemeen ervaren dreiging – in termen van criminaliteit – is dit eveneens getoetst. Echter, er bleek geen empirisch verband te zijn tussen de mate waarin men zelf slachtoffer was geweest van criminaliteit en 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Er waren wel verbanden tussen enerzijds de inschatting van de percentages woninginbraken en mishandeling en anderzijds 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Deze verbanden waren echter zeer zwak en, in het geval van het geschatte percentage woninginbraken, tegengesteld aan de voorspelde richting. Naast deze persoonlijk ervaren criminele dreiging bestond de mogelijkheid dat er ook een contextueel wijk-effect van criminaliteit, de mate van werkloosheid en de bevolkingssamenstelling zou zijn. Echter, ook deze contextuele factoren bleken niet samen te hangen met de mate van 'subjectief ervaren etnische dreiging'.

6.5 Kanttekeningen bij het onderzoek

In deze studie zoveel mogelijk gepoogd om met de methodologische alsook theoretische kritiek, zoals die op de Cultivatie Theorie is geleverd, rekening te houden. De belangrijkste aspecten hiervan zullen in deze paragraaf kort de revue passeren.

Een beperking van deze studie is dat uitspraken over het boodschapsysteem voornamelijk gebaseerd zijn op inhoudsanalytische studies op basis van televisieprogramma's in de VS.

Voor de Nederlandse situatie is relatief weinig bekend (Bouwman, 1987) of pas recent gepubliceerd (Leurdijk, 1999). Het gebrek aan inhoudsanalytische gegevens is niet per definitie een probleem. Immers, zodra vast staat dat er sprake is van een relatie tussen blootstelling aan bepaalde mediaboodschappen en 'subjectief ervaren etnische dreiging' en er tevens rekening gehouden is met alternatieve verklaringen van 'subjectief ervaren etnische dreiging', dan volgt daaruit dat die betreffende mediaboodschappen specifieke elementen zouden kunnen bevatten die voor die relatie verantwoordelijk zijn. Op basis van een uitgevoerde inhoudsanalyse kan vervolgens worden achterhaald welke elementen dat zijn. De resultaten uit deze studie geven aan dat het cultivatie-verband zich voornamelijk voordoet bij drama- en amusementsprogramma's en bij programma's van RTL4. Voor dagbladen hadden we wel de beschikking over inhoudsanalytische gegevens op basis waarvan dan ook hypothesen geformuleerd konden worden. Echter, het betrof hier maar twee landelijke dagbladen en één regionaal dagblad.

Een andere kanttekening betreft de zeer ruwe meting van blootstelling aan dagbladen. De databestanden bevatten geen meting van blootstelling aan specifieke dagbladinhouden zoals economie, samenleving, politiek en sport. Een verdere specificatie van blootstelling aan dagbladen maakt het enerzijds mogelijk zicht te krijgen op de aard van blootstelling; is dit een ongedifferentieerd leespatroon of juist een gedifferentieerd leespatroon? Anderzijds is het mogelijk, indien er inderdaad sprake is van een gedifferentieerd leespatroon, meer specifieke hypothesen ten aanzien van blootstelling aan de verschillende dagbladtitels op te stellen. Het is mogelijk dat hierdoor empirische verbanden tussen enerzijds blootstelling aan specifieke dagbladinhouden en sociale verschijnselen duidelijk worden die nu door de relatief gebrekkige meting versluierd zijn gebleven.

6.6 Vooruitgang ten opzichte van eerder onderzoek

Hoewel het analyseren van secundaire gegevens beperkingen heeft, is toch op een aantal punten vooruitgang geboekt.

Een belangrijke verbetering in vergelijking met eerder onderzoek is de meting van blootstelling aan media. Volstond eerder onderzoek met een dichotomie, i.c. veel- tegenover weinig-kijkers, in deze studie is de meting voor blootstelling aan televisie van interval niveau. Hiermee kan met veel meer precisie het cultivatie-effect worden bepaald. Alleen vanwege de longitudinale hypothese omtrent blootstelling aan dagbladen moest vanwege de onderlinge vergelijkbaarheid van de meetinstrumenten over de jaren worden volstaan met nominaal meetniveau.

Om te bepalen of de impliciete hypothese dat blootstelling aan televisie ongedifferentieerd plaatsvond is gecontroleerd of er in blootstelling aan televisieprogramma's meer dimensies konden worden onderscheiden. Daartoe is telkens een factoranalyse uitgevoerd om de dimensionaliteit van blootstelling aan televisie te bepalen. De daarbij gehanteerde schalingscriteria, die bij eerdere studies wel eens achterwege bleven, zijn steeds vooraf geëxpliciteerd. De resultaten van de schalingsprocedure zijn steeds uitvoerig gerapporteerd.

Naast deze gedifferentieerde meting van blootstelling aan televisie in termen van programmagenres is ook blootstelling aan televisiezenders gemeten.

De Culturele Indicatorenbenadering van Gerbner c.s. richtte zich in eerste instantie exclusief op televisie. Een argument om juist televisie en de blootstelling hieraan centraal te stellen was de bijzondere aard van het medium: televisie veronderstelde bij kijkers geen geletterdheid, veronderstelde geen hoge opleiding en het televisieformat was voor een groot deel van de kijkers geschikt. Mede door deze aspecten zou bij televisie een cultivatie-effect kunnen optreden. Dagbladen hebben geen van deze kenmerken. Echter, inhoudsanalytisch onderzoek van dagbladen wees wel uit dat deze dagbladen verschilden in de mate waarin etnische minderheden als probleem werden gepresenteerd. Deze bevinding heeft er toe geleid dat er in dit onderzoek ook hypothesen, afgeleid van de Cultivatie Theorie, zijn geformuleerd over de relatie tussen blootstelling aan dagbladen en 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Blootstelling aan deze twee typen media zijn vervolgens samen in een integrale toetsing expliciet gemodelleerd. Hiermee zijn we nagegaan of er van de verschillende media een cumulatief effect optrad. Dit bleek overigens niet het geval te zijn. Daarmee is de Cultivatie Theorie op meer mediatypen toegepast dan oorspronkelijk door Gerbner c.s. was voorgesteld.

Ook bij de meting van inschattingen van de werkelijkheid of opvattingen hierover is zoveel mogelijk rekening gehouden met de eerder verwoorde kritiek. Zo is de schaalbaarheid van items bepaald door middel van factoranalyse en de berekening van een maat voor betrouwbaarheid (Cronbachs α). De resulterende schalen zijn op een zo hoog mogelijk, i.c. metrisch, meetniveau gehouden. Andere operationalisering van inschattingen van de werkelijkheid (i.c. 'inschatting van criminaliteit'), die doorgaans als dichotomieën aan respondenten werden voorgelegd, zijn in dit onderzoek ook op metrisch meetniveau geoperationaliseerd.

Om de toetsing van de cultivatiehypothesen zo streng mogelijk uit te voeren is gebruik gemaakt van alternatieve verklaringen afgeleid uit een synthese van concurrerende theorieën. Het gebruik van deze concurrerende theorieën is van belang om met grotere zekerheid te kunnen concluderen dat relaties tussen blootstelling aan televisie enerzijds en percepties en attitudes anderzijds geen schijnverbanden zijn. Door het gebruik van deze concurrerende theorieën is zorg gedragen voor een grote interne geldigheid van de resultaten.

Ook de externe geldigheid van de resultaten is groter dan bijvoorbeeld bij een experimenteel onderzoeksdesign mogelijk was geweest. Omdat de gegevens afkomstig zijn van cross-sectionele data is de generaliseerbaarheid naar de populaties waarover uitspraken gedaan moeten worden beter gewaarborgd.

Door de beschikbaarheid van dezelfde operationalisering van de centrale theoretische concepten in databestanden die de periode 1990-1995 besloegen was het mogelijk ook een longitudinale vraagstelling te toetsen (hoofdstuk vier). Het koppelen van deze databestanden, resulterend in een 'repeated cross-sectional survey design', is niet

gebruikelijk bij cultivatie-onderzoek maar kan wel degelijk nieuwe aspecten van de Cultivatie Theorie testen.

Potter bekritiseerde cultivatie-onderzoek mede omdat verzuimd werd te controleren of de relatie tussen blootstelling aan televisie enerzijds en inschattingen van en opvattingen over de werkelijkheid wel lineair waren, zoals vaak werd verondersteld. Omdat voor de analyses gebruik werd gemaakt van multi-pele regressie-analyse, is gecontroleerd of de relatie tussen blootstelling aan media enerzijds en de attitudes anderzijds lineair of curvilineair zijn. Van curvilineariteit van relaties tussen blootstelling en attitudes bleek niet of nauwelijks sprake. Omdat de secundaire data het resultaat zijn van meerdere cross-sectionele data-verzamelingen, en dus op één meetmoment verzameld zijn, is de bepaling van causaliteit een groter probleem dan wanneer men het onderzoeksdesign wel in meer meetmomenten voorziet. Hoewel er geen directe theoretische aanleiding voor was, is daarom ook getoetst, indien mogelijk, of er sprake was van wederkerige relaties tussen typen blootstelling aan televisie en opvattingen over de werkelijkheid. Met behulp van de techniek 'Structural Equations Modeling' kan vastgesteld worden in welke mate de gevonden relaties plausibel zijn. Slechts in één geval bleek er een wederkerige relatie te zijn tussen enerzijds blootstelling aan 'drama- en amusement' en anderzijds 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Door verdergaande ontwikkelingen van statistische programmatuur was het mogelijk de aanvullingen op de oorspronkelijk cultivatiehypothese, namelijk 'mainstreaming' en 'resonance' te toetsen. Omdat deze hypothesen zich op twee analyseniveaus afspelen, kunnen niet zonder meer de gangbare analyseprocedures worden gehanteerd. Derhalve zijn specifieke multilevel-technieken gebruikt om te toetsen of deze contexteffecten aanwezig zijn.

6.7 Discussie: aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Hoewel in deze studie een aantal onderzoeksvragen is beantwoord, blijven er ook vragen onbeantwoord. Toekomstig onderzoek naar deze vragen moeten nog meer zicht geven op de rol van media inzake opvattingen over etnische minderheden en andere sociale verschijnselen. Deze vragen in termen van aanbevelingen voor vervolgonderzoek handelen over zowel de theoretische benadering van het onderzoeksprobleem als de methodische uitwerking ervan.

6.7.1 Theoretische aanbevelingen

De theoretische aanbevelingen vallen uiteen in twee richtingen, namelijk ten behoeve van de Message System Analysis en ten behoeve van de Cultivatie Theorie.

De aanbevelingen ten behoeve van de Message System Analysis zijn gebaseerd op de eerder gepresenteerde onderzoeksresultaten. Zo constateren we een tegenstrijdigheid tussen enerzijds inhoudsanalytische studies van televisieboodschappen uit nieuws- en informatieve programma's over etnische minderheden en de resultaten uit de cultivatie-analyse. Uit deze

resultaten van de cultivatie-analyse bleek dat deze programma's geen enkele relatie hebben met 'subjectief ervaren etnische dreiging'. Blootstelling aan 'drama en amusement' vertoonde in eerste instantie wel een verband. Tevens bleek blootstelling aan RTL4 een positieve relatie met 'subjectief ervaren etnische dreiging' te hebben, terwijl blootstelling aan Nederland 3 een negatief verband had. Kortom, er blijkt een verschil te zijn tussen deze typen programmagenres en de programma's op de genoemde zenders. De vraag voor de Message System Analysis is dan ook welke programma- en zenderkenmerken voor die verschillen verantwoordelijk zijn.

Een hernieuwde Message System Analysis is ook om een andere reden gewenst. Hoewel het medialandschap in de jaren negentig al sterk veranderde, lijkt de ontwikkeling nog steeds gaande. In de tweede helft van de jaren negentig zijn er opnieuw enkele op Nederland gerichte commerciële zenders bijgekomen. Van deze nieuwe zenders is niet bekend welke rol deze in de verklaring van 'subjectief ervaren dreiging' of andere sociale verschijnselen spelen. Naast de veranderingen bij de commerciële zenders is er bij de publieke zenders ook het nodige veranderd. Naast een omroepbestel dat voor een belangrijk deel bestaat uit omroepen met een eigen omroepideologie zijn ook zogenaamde netprofielen geïntroduceerd. Hiermee poogt men elk net van een eigen karakter te voorzien. Daarmee wordt direct aangestuurd op een verschil in televisieboodschappen tussen de verschillende publieke netten. Naast deze netprofielen kunnen de publieke omroepen worden onderscheiden. Deze omroepen verschillen sterk van elkaar in termen van maatschappelijk of religieuze oriëntatie. Tevens kent het publieke omroepbestel ook een aantal zeer kleine omroepen die vanuit een religieuze ideologie programma's uitzenden. Enkele voorbeelden zijn de Interkerkelijke Omroep Nederland (IKON), Zendtijd voor Kerken (ZVK), de Nederlandse Moslim Omroep (NMO), de Stichting Organisatie voor Hindoe Media (OHM) en het Humanistisch Verbond (HV) (Bakker & Scholten, 1999). Een mogelijke onderzoeksvraag betreft hoeveel autochtonen naar de uitzendingen van deze organisaties kijken en welk verband dit heeft met opvattingen over etnische minderheden?

Naast deze omroepen met een landelijke dekking zijn er ook nog lokale en regionale omroepen. Met name in de grote steden, waar relatief veel etnische minderheden wonen, richten lokale omroepen zich ook op etnische groepen in de samenleving. De vragen die voor de omroepen met landelijke dekking gelden, zijn dan ook van toepassing op lokale en regionale omroepen.

Ook heeft het zin om, naast televisieprogramma's uitgezonden door reguliere zenders en omroepen, speelfilms op video en Digital Versatile Disc (DVD) te analyseren. Tevens zou men een verkennend onderzoek moeten uitvoeren naar de inhoud van computerspelletjes inzake etnische minderheden. Immers, deze spelletjes, veelal door jongeren gespeeld, worden steeds realistischer en bevatten tegenwoordig ook steeds realistischere verhaallijnen met personages.

Naast deze mogelijke bronnen van boodschappen die middels inhoudsanalyse bestudeerd kunnen worden, kan de aard van de inhoudsanalyse ook aangepast worden. Enerzijds, kan inhoudsanalyse zich beperken tot beschrijving van mediaboodschappen, zoals het vóór-

komen van etnische minderheden, al of niet uitgesplitst naar thema's en situaties. Daarnaast zou een inhoudsanalyse zich ook moeten richten op narratieve structuren en gebruikte argumenten in mediaboodschappen: welke argumenten gebruiken discussianten in nieuwsprogramma's en (hoofd)personages in dramaproducties?

Hoewel de cultivatie-analyse in deze studie is uitgebreid naar dagbladen, is dit beperkt tot drie dagbladen. De vraag is dan ook hoe andere landelijke dagbladen en de overige regionale dagbladen over etnische minderheden berichten. Tevens zou men een onderscheid moeten maken naar verschillende soorten dagbladberichtgeving zoals politiek, samenleving, sport en amusement.

Naast deze meest in het oog springende media mogen andere traditionele en nieuwe media zoals radio en het internet niet vergeten worden. Met name internet is door de toegankelijkheid voor consumenten, maar ook van producenten van boodschappen een belangrijke informatiebron. Echter, dit medium vergt een grote activiteit van de consument om informatie te vinden. Met andere woorden, enerzijds is het potentiële bereik van internet enorm groot, terwijl het gerealiseerde bereik waarschijnlijk betrekkelijk laag is.

Naast deze onderzoeksvragen die tot de Message System Analysis behoren kan ook de Cultivatietheorie op verschillende wijzen worden uitgebreid. Zo kan men meer onafhankelijke variabelen identificeren die een verklaring bieden voor de variatie in het te bestuderen sociale verschijnsel. Deze variabelen kunnen voortvloeien uit de Message System Analysis zelf, zoals bijvoorbeeld concepten als 'blootstelling aan bepaalde programma-inhoud'. In dat geval specificeren de additionele variabelen de Cultivatietheorie. Zo zou men dan ook, afhankelijk van deze inhoudsanalytische resultaten, kunnen nagaan of blootstelling aan deze media-inhoud inderdaad leidt tot veranderingen in kennis en attitudes over etnische minderheden.

De eerder gedane aanbeveling om de inhoud van dagbladen meer gedifferentieerd te meten betekent ook dat de operationalisering van blootstelling aan dagbladen daarop moet aansluiten. Naast blootstelling aan bepaalde dagbladtitels en de tijd die men besteedt aan het lezen van dagbladen zou dan ook, net als bij televisie, een inhoudelijk onderscheid in blootstelling aan dagbladen moeten worden gemaakt. Een mogelijk belangrijk onderscheid is bijvoorbeeld berichtgeving over politiek, sport, samenleving en amusement. Tevens zou men bij de operationalisering van blootstelling aan dagbladen rekening moeten houden met mensen die meerdere dagbladen lezen. Van deze groep mensen bleek dat zij minder dreiging van de zijde van etnische minderheden ervaren dan degenen die blootgesteld waren aan De Telegraaf.

Echter, naast deze mediavariabelen kunnen additionele onafhankelijke variabelen ook voortkomen uit concurrerende theorieën. In dat geval kunnen zij de Cultivatietheorie falsifiëren. Zo is in deze studie rekening gehouden met de bevolkingssamenstelling van de verschillende wijken waarin mensen wonen. Dit geeft een indicatie voor de mate waarin autochtonen in contact zouden kunnen komen met allochtonen. Echter, het is beter deze mate van contact expliciet te meten door aan respondenten de vraag voor te leggen in welke

mate zij contact hebben met allochtonen. Dit theoretisch concept kan van belang zijn om de 'subjectief ervaren etnische dreiging' te verklaren.

Een laatste uitbreiding van de Cultivatie Theorie is mogelijk door het identificeren van specificerende en interveniërende variabelen. Deze variabelen zijn niet enkel gericht op een betere verklaring van een opvatting over de werkelijkheid, maar zijn meer bedoeld om een interpretatie van het algemene cultivatieverband te bieden. Daarmee wordt een beter inzicht in het cultivatieproces verkregen. Enkele concepten zijn al enigszins ontwikkeld, zoals 'perceived reality'; de mate waarin mensen van mening zijn dat de televisie een correcte weergave geeft van de 'echte' werkelijkheid (Hawkins & Pingree, 1980; Potter, 1988). Deze 'perceived reality' zou mogelijk invloed kunnen uitoefenen op het cultivatieverband tussen blootstelling aan media en een attitude. Zo zou de rol van blootstelling aan 'nieuws en informatie' sterker kunnen zijn als mensen menen dat de televisie een correcte afspiegeling is van de 'echte' werkelijkheid. Ook de strategie die Potter (1991a) en Shrum (1995, 1996) hanteren door op zoek te gaan naar psychologische processen achter het cultivatie-effect kan vruchtbaar zijn. Daarbij zou ook nagegaan kunnen worden in welke mate ontvangersactiviteit, onder meer selectiviteit van blootstelling en interpretaties van mediaboodschappen, een rol spelen bij het cultivatieproces. Tevens kunnen er ook interveniërende variabelen worden onderscheiden. Deze maken het mogelijk het algemene cultivatieverband te interpreteren in termen van de interveniërende variabele (i.c. 'resonance').

In deze studie heeft vooral het theoretisch concept 'subjectief ervaren etnische dreiging' centraal gestaan. Het is echter de vraag of blootstelling aan media ook een verklaring biedt voor andere negatieve attitudes ten aanzien van etnische minderheden of het onderscheid openlijke en verborgen negatieve attitude ten aanzien van etnische minderheden (Verberk, 1999).

Naast een verdere toetsing van de Cultivatie Theorie in het kader van attitudes over etnische minderheden is het eveneens van belang deze theorie ook in het zich steeds veranderend medialandschap op andere sociale verschijnselen te toetsen. Daarbij kan gedacht worden aan 'traditionele' sociale verschijnselen als anomie, veiligheidsgevoelens en inschatting van criminaliteit, maar ook aan concepten als opvattingen over man-vrouwrollen.

Een laatste theoretische aanbeveling betreft de explicitering van relaties tussen sociaal-structurele kenmerken enerzijds en blootstelling aan media anderzijds. Door deze verbanden te bestuderen krijgt men meer zicht op de rol van blootstelling aan media in het gehele nomologische netwerk. Een vraag die ten aanzien van die sociaal-structurele kenmerken bijvoorbeeld niet is beantwoord is of deze kenmerken, naast directe verbanden, ook indirecte verbanden hebben met 'subjectief ervaren etnische dreiging' via blootstelling aan media.

6.7.2 Methodologische aanbevelingen

Een steeds weer terugkerende discussie rond de Cultivatatie Theorie betreft het causaliteitsvraagstuk: leidt blootstelling aan media tot verandering van percepties en opvattingen of andersom. Potter (1991a) suggereerde reeds dat het experiment als onderzoeksdesign in aanmerking komt om dit vraagstuk aan te pakken. Echter, dit onderzoeksdesign is met name geschikt om effecten op korte termijn te onderzoeken. Het paneldesign daarentegen is uitermate geschikt voor cultivatie-onderzoek. Cultivatatie door televisie speelt zich namelijk af op de langere termijn. Het paneldesign voorziet in meer meetmomenten bij dezelfde onderzoekseenheden die in de tijd verder uit elkaar kunnen liggen. Dit onderzoeksdesign is dan ook uitermate geschikt om enerzijds rekening te houden met de causale ordening van theoretische factoren alsook met de vermeende cumulativiteit van de cultivatie-effecten door de tijd.

Een ander onderzoeksdesign waarmee vooral beschrijvend onderzoek gedaan kan worden is tijdreeksanalyse. Hoewel hiermee geen verklarende analyses gedaan kunnen worden, is het wel zeer geschikt om jaarlijkse, maandelijks of zelfs wekelijkse veranderingen in de centrale theoretische factoren waar te nemen. Dit is met name interessant als men de tijdreeks van 'subjectief ervaren etnische dreiging' afzet tegen de tijdreeks van de mate van berichtgeving over etnische minderheden in verschillende media. Tevens krijgt men inzicht in de rol van incidentele gebeurtenissen bij de verandering van percepties en attitudes.

Omdat dit onderzoek enkel beschikte over gegevens uit de stad Nijmegen, blijft de vraag hoe het gesteld is met de externe geldigheid van de onderzoeksresultaten. Wat betreft de externe geldigheid van de resultaten ten aanzien van de Nijmeegse bevolking concludeerden we reeds dat deze relatief groot is. Over de externe geldigheid ten aanzien van de Nederlandse bevolking bestaat grotere onzekerheid. Nijmegen is immers een middelgrote stad die voornamelijk gekenmerkt wordt door een relatief groot aantal hoger opgeleiden. Tevens is de bevolking relatief jong. Het is mogelijk dat onderzoek in andere Nederlandse gemeenten tot andere onderzoeksresultaten leidt. Indien dit het geval is, zou daar een theoretische verklaring voor gezocht moeten worden. Gedacht kan worden aan een andere leeftijdsopbouw van de gemeente. Daarnaast kan het te maken hebben met de aard van de bevolkingssamenstelling. Zo kenmerken de grote steden Amsterdam, Rotterdam en Utrecht zich door een relatief groot aantal etnische minderheden. Hoewel dit onderzoek aantoonde dat de bevolkingssamenstelling en andere kenmerken op wijkniveau geen verband vertoonden met 'subjectief ervaren etnische dreiging', is het desondanks mogelijk dat deze verbanden wel aanwezig zijn op gemeentelijk niveau. Om de algemene geldigheid van de onderzoeksresultaten en de Cultivatatie Theorie te bepalen dient deze theorie dan ook getoetst te worden op basis van een landelijke dataverzameling.

Naast de verdere ontwikkeling en toetsing van de Cultivatatie Theorie blijft het van belang rekening te houden met concurrerende theorieën. De toetsing van de Cultivatatie Theorie vindt altijd plaats op een theoretisch concept dat verklaard kan worden door blootstelling

aan televisie. Echter, het voorkomen van dit theoretisch concept kan, blijkens ons onderzoek, ook door andere theorieën worden verklaard. Het is dan ook van belang ook deze theorieën zo expliciet mogelijk in het empirisch onderzoek op te nemen. De simultane toetsing van sociologische, (sociaal)psychologische theorieën en communicatiewetenschappelijke theorieën blijft dan ook gewenst. Een grotere multidisciplinaire wetenschappelijke benadering is dan ook gewenst en vruchtbaar.

Abstract

Viewers and the virtual stranger A test of the Cultivation Theory

Since the early sixties, the Netherlands has recruited foreigners to satisfy the increasing demand for cheap laborers. These temporary immigrants were mostly coming from Spain, Portugal, Turkey and Morocco. It was thought that, when the labor market would settle back to normal, these foreigners would return to their home countries. Meanwhile, however, these foreigners built a private life in the Netherlands and decided to stay. In the late seventies and early eighties, they reformed their families in the Netherlands.

From the mid eighties on, another group arrived in the Netherlands, namely people seeking asylum. Their number had its peak in 1994 when 52,000 people sought asylum in the Netherlands. From 1994 on, the number of people seeking asylum decreased due to a more strict admittance policy.

The presence of the immigrants and as well as the asylum seekers has led to negative attitudes towards ethnic minorities, more particularly: the Dutch perceive ethnic minorities as a threat.

Although sociological and social-psychological theories are helpful in explaining these attitudes, they are not sufficient. One theory that could be helpful relates media content to perceptions and attitudes. This theory called Cultural Indicators, as introduced by Gerbner c.s., departs from a central premise stating that television reality differs significantly from the real reality. Spending more time in one or the other reality results in differences of perceptions of and attitudes towards the real reality. Cultural Indicators consists of a three-part analysis. The Institutional Process Analysis consists of the study of how the media industry conducts its business: how do media organizations exert their influence and power, their financial management, decision-making etc. The second part, the Message System Analysis, consist of the analysis of the programs being broadcast. The Cultivation Analysis, finally, examines whether there is a relation between programs people are being exposed to and the opinions and attitudes people have about reality. This Cultivation Analysis is the main topic of this study. The main cultivation research question thus reads:

Is there a relation between exposure to television in general and perceptions and attitudes of viewers, regarding aspects of the message system of television?

The central research question thus reads:

To what extent does exposure to media messages contribute to more perceived ethnic threat?

Cultivation Analysis received extensive methodological criticism. It focused mainly on the measurement of exposure to television, and on the measurement of perceptions and attitudes. Another important criticism was that research did not account for alternative explanations provided by earlier results or already existing theories explaining these perceptions and attitudes.

This study uses several data sources, initially collected for other research purposes: one Dutch national survey and five local surveys in Nijmegen, the Netherlands, a medium sized city. As far as the data allowed for, we took account of the criticism by adjusting the type of measurement of exposure. In addition, we posed alternative hypotheses derived from a synthesis of two theories, namely the Social Identity Theory and the Realistic Conflict Theory. These precautions assured a strict testing of the Cultivation Theory. A more focused research question reads as follows:

Is there a relation between exposure to television and perceptions and attitudes of viewers, regarding aspects of the message system of television, in particular 'perceived ethnic threat'?

The second chapter focuses on the role of exposure to television in general in contrast to exposure to certain types of program genres.

Is exposure to television in general related to a certain perception of or attitude towards the real world, or is this perception or attitude due to specific program genres?

Preliminary analyses showed that exposure to television should not be measured in a global manner, but in a differentiated manner. Exposure to television fell apart in two dimensions, namely exposure to 'fiction and entertainment' and exposure to 'news and information'. The first important conclusion thus read that exposure to television is differentiated. This conclusion held for all the separate studies, implying that the conclusion is robust.

The results also indicated that exposure to television in general was not associated with other perceptions, such as feelings of safety or the estimation of the percentage of burglaries. These results thus falsify Gerbner's thesis. Exposure to 'news and information' also was not related to perceptions such as feelings of safety, the estimated percentages of burglaries and physical assault, and attitudes such as anomie and 'perceived ethnic threat'. Only exposure to 'fiction and entertainment' was related to certain perceptions and attitudes. The more people were exposed to 'fiction and entertainment', the more they think the percentage of people physically assaulted is high, the more anomic people are and the more people perceive ethnic minorities as a threat. Exposure to 'fiction and entertainment' did not lead to the perception of more unlawful breaking and entering. Feelings of safety were not in any way related to exposure to television. The conclusion was that there is no 'overall' cultivation by television, but it depended on whether one was exposed to certain types of programs, namely 'fiction and entertainment'. The final conclusion of chapter two

was that there was not only a differentiated viewing pattern, but also a differentiated cultivation pattern.

Testing the additional ‘mainstreaming’ and ‘resonance’ hypotheses led to the falsification of these additional cultivation processes.

The third chapter focused on the topic of exposure to commercial versus public broadcasting. An alternative explanation for the degree of ‘perceived ethnic threat’ was that it depended on the degree of exposure to commercial stations as opposed to exposure to programs of public stations. Commercial stations broadcast relatively more foreign (i.e. US produced) programs than public stations do. From content analyses of US media, these programs often characterize ethnic minorities as a problem. The research question thus reads:

Do people exposed to programs of commercial stations perceive ethnic minorities as more of a threat than people exposed to programs of public broadcasting stations?

Results indicated that, again, there is no ‘overall’ cultivation effect of television. In other words, it depends on whether one is exposed to commercial or public broadcasting. Exposure to the commercial station RTL4 and exposure to ‘fiction and entertainment’ was related to ‘perceived ethnic threat’. However, after controlling for a reciprocal relationship between measures of exposure to television and ‘perceived ethnic threat’, this relation between exposure to the commercial station and ‘perceived ethnic threat’ disappeared. However, exposure to ‘fiction and entertainment’ remains to have an influence on ‘perceived ethnic threat’.

In chapter four, a second medium was introduced, namely newspapers. Gerbner c.s. originally devised the Cultural Indicators Approach for television. Television was thought to have certain characteristics that are conducive to a possible cultivation effect: exposure to television does not demand literacy or a high level of education, and its format is widely preferred by many people. Newspapers differ from television in this respect. However, content analysis on several newspapers indicated that newspapers differ to the extent in which they report about ethnic minorities. The “Telegraaf”, being a conservative newspaper, published many news articles about ethnic minorities and posing them as a problem. The “Volkskrant” and the regional newspaper the “Gelderlander” published fewer articles presenting ethnic minorities as a problem. From these results we predicted that exposure to the conservative newspaper the “Telegraaf” would lead to more perceived ethnic threat than people not exposed to these newspapers.

Do people exposed to different newspapers differ in the extent to which they perceive ethnic minorities as a threat?

Results indicated that exposure to the “Telegraaf” was indeed related to more perceived ethnic threat. In addition, people exposed to the “Volkskrant” perceived ethnic minorities significantly less of a threat than people exposed to the “Telegraaf” do. So far, the hypothesis, derived from Cultivation Theory, was supported. However, three findings refute the hypotheses, derived from the Cultivation Theory. First, people exposed to the “Gelderlander” do not differ from people exposed to the “Telegraaf” in the degree they perceive ethnic minorities. The prediction was that those exposed to the “Gelderlander” perceived less ethnic threat. Second, people exposed to more than one newspaper perceive ethnic minorities as less threatening. This finding contradicts the hypothesis, derived from the Cultivation Theory, that more newspaper messages was related to more perceived ethnic threat. Third, people exposed to no newspaper at all perceived ethnic minorities as threatening to the same degree as people exposed to the “Telegraaf”. This contradicts the hypothesis derived from the Cultivation Theory as well.

Based on the aforementioned content analysis, we also proposed a longitudinal hypothesis. Because the content analytic results indicated that the amount of published articles varied over the years, we expected this would also affect people’s perceived ethnic threat. The research question was:

Does the relationship between exposure to newspapers and the perception of ethnic threat vary over the years?

Although the relations between exposure to newspapers and ‘perceived ethnic threat’ differed over the years, it was not in the predicted way. This finding falsifies the hypothesis, derived from the Cultivation Theory.

The fifth chapter is the integral analysis of all the empirical insights gathered in the previous chapters. Because the results in chapters two, three and four indicated different sources of explanation for ‘perceived ethnic threat’ we performed an integral analysis to determine whether these sources would persist, even when taken account of these other sources. The research question thus reads:

To what extent is exposure to different media, namely different program genres, stations, and newspapers, associated with the degree to which people perceive ethnic minorities as a threat?

The findings show that exposure to television in general was not related to the perception that ethnic minorities are threatening in some way. Both exposure to ‘fiction and entertainment’ and exposure to ‘news and information’ also are not related to more perceived ethnic threat. Exposure to certain television stations does make a difference whether they perceive ethnic minorities as threatening. The more people were exposed to the commercial station RTL4, the more they perceive ethnic minorities as a threat. On the

other hand, people more exposed to the public station Nederland 3, perceive ethnic minorities as less of a threat.

Concerning exposure to certain newspapers, the hypotheses, derived from the Cultivation Theory, were refuted. Exposure to newspapers in general was not related to the perception of ethnic minorities as a threat, as was exposure to certain newspapers. A finding, consistent with previous results and still falsifying Cultivation Theory, was that people exposed to no newspaper at all perceive ethnic minorities more as a threat.

Given these final results the conclusion the Cultivation Theory should, at least in part, be refuted.

Before giving the final answer, we repeat the original research question of chapter one:

What does exposure to different media contribute to the explanation of negative attitudes towards ethnic minorities – in particular ‘perceived ethnic threat’ – besides the explanation provided by the Social Identity Theory and the Realistic Conflict Theory?

The answer is that exposure to media has a small, but significant contribution to the explanation of ‘perceived ethnic threat’. The percentages uniquely explained variance range from 9.7 (chapter five) to 14.3 (chapter one). The cultivation effects as a rule remain statistically significant, even when alternative explanations, provided by the synthesis of the Social Identity Theory and the Realistic Conflict Theory, are taken into account. However, as compared to the contribution of socio-structural characteristics – uniquely explained variance ranging from 23.7 (chapter four) to 59.1 (chapter two) – exposure to media has a small contribution.

Concerning ‘perceived ethnic threat’ we can now state that there is a cultivation effect from television. However, it is not exactly clear what source is solely responsible for this cultivation effect. Each study has its own cultivation source: the studies in chapter two and three point towards fictional and entertainment programs, while the study in chapter five points towards commercial (i.e. US produced) programs. The role of the public station Nederland 3, having a negative effect, is important to observe.

The hypotheses, as derived from the Cultivation Theory by Gerbner c.s., clearly do not hold. Exposure to television in general does not have a cultivation effect. Contrary to what Gerbner c.s. state, it clearly does make a difference to what programs or stations people are exposed.

Concerning anomie, exposure to television in general and exposure to ‘news and information’ do not have any cultivation effects. However, exposure to ‘fiction and entertainment’ has an effect: the more people are exposed to ‘fiction and entertainment’, the more they are anomic.

The hypotheses, derived from the Cultivation Theory, are refuted when it concerns feelings of safety. Whether it is exposure to television in general or differentiated (programs or stations), they are not related to feelings of safety.

The perception people have of crime, taking place in their residence, is not influenced by exposure to television in general or exposure to 'news and information'. However, the perception of crime in terms of the estimated amount of physical assault is influenced by exposure to fictional and entertainment programs.

Theoretical adaptations Gerbner c.s. made, namely 'mainstreaming' and 'resonance', could not be substantiated.

Although the results of this study are based on secondary data, this study has nevertheless made progress on a few points.

An important improvement is the measurement of exposure to media. Past research would often suffice with nominal or ordinal measurements, this study used metric measurements for exposure to television. Only in the case of testing the longitudinal hypotheses concerning exposure to newspaper titles, we had to suffice with a nominal measurement to guarantee comparable measurements over the years.

To test whether the assumption that it does not matter to which programs people are exposed to be cultivated, we performed factor analyses on measurements of exposure to different types of programs. The results indicated that exposure is not unidimensional. Two dimensions of exposure to television emerged, namely exposure to 'fiction and entertainment' and exposure to 'news and information'. In addition, important information on the quality of the resulting scales was reported. Besides the differentiated measurements of exposure to program genres, exposure to different television stations was measured.

The original Cultural Indicators Approach focused exclusively on the role of television. Television is thought to be exceptional because exposure does not require one to be able to read or to be educated. In addition, the television format appeals to great parts of the population. Since content analyses indicated that newspapers differed to the extent they report about ethnic minorities as a problem, this assumption could be tested. Drawing on the Cultivation Theory, we formulated hypotheses focusing on the role of exposure to newspapers. Subsequently, the roles of both exposure to television and exposure to newspapers regarding 'perceived ethnic threat' were tested in an integral analysis. Doing so, the results provided insight into the possible cumulative effect of exposure to several media. Results showed that this was not the case.

Concerning the measurements of perception of reality and attitudes towards reality, also past critiques were taken into account. For instance, the scalability of items was tested using factor analysis and the calculation a reliability coefficient. Furthermore, the resulting scales were kept at a measurement level as high as possible (i.e. metric).

To test hypotheses as strict as possible, additional theories were used to generate competing hypotheses. These hypotheses were derived from a synthesis of the Social Identity Theory and the Realistic Conflict Theory. The use of these competing hypotheses was important to

conclude with greater certainty that empirical relations were not spurious. This procedure guaranteed a greater internal validity of the research findings.

The use of cross-sectional design led to a greater external validity of the results as compared with findings from an experimental design. The ability to generalize the findings of the sample to the population is guaranteed to a greater degree.

Although, normally, secondary data set limits to the testing of existing research hypothesis, the secondary data use in this study gave us the opportunity to test a longitudinal hypothesis derived from the Cultivation Theory. Because the data files from 1990 until 1995 consisted of comparable measurements of key variables, it was possible to test a longitudinal hypothesis. Linking these datafiles resulted in a "repeated cross-sectional survey design". This research design is not widely used. However, its use can benefit the testing of certain aspects of the Cultivation Theory, as demonstrated.

Potter criticized the lack of testing the type of relationship between exposure to media and measurements of perceptions and attitudes. Often, it was unclear whether these relations were linear or curvilinear. Because in this the technique of multiple regression analysis and correlational analysis were applied, checks were performed to test the linearity of the relations. Results indicated that this was not or, at best, slightly the case.

The analyses were performed on secondary cross-sectional data. These data thus were measured on a single moment in time. Therefore, determining the causality is a problem. Although there was no direct theoretical argument, tests were performed to gain insight whether there were reciprocal relations between exposure to media and perceptions of and attitudes towards reality. Using the technique of 'Structural Equations Modeling', it was possible to determine whether these empirical relations were plausible. Only in one instance, a reciprocal relationship was found between exposure to 'drama and entertainment' and 'perceived ethnic threat'.

Ongoing development of statistical techniques and software, it was possible to test the additional cultivation hypotheses, namely 'mainstreaming' and 'resonance'. Because these hypotheses are conceptualized on different levels of analyses usually applied techniques cannot be used. Whether contextual effects were present was tested with specific multilevel techniques.

Literatuur

- Adoni, H., & Mane, S. (1984). Media and the social construction of reality. Toward an integration of theory and research. *Communication Research*, 11, 323-340.
- Allport, G.W. (1958). *The nature of prejudice*. New York: Doubleday.
- Bakker, P., Scholten, O. (1999). *Communicatiekaart van Nederland. Overzicht van media en communicatie*. Alphen aan den Rijn: Samsom.
- Berger, L.P., & Luckmann, T. (1976). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Harmondsworth: Penguin.
- Berkel, M. van, Huysmans, F., Jacobs, E., & Verberk, G. (1995). *De sociaal-culturele situatie van de Nijmeegse bevolking 1994*. Nijmegen: KUN.
- Berry, W.D., & Feldman, S. (1985). *Multiple regression in practice*. Londen: Sage.
- Billiet, J., Eisinga, R., & Scheepers, P. (1996). Ethnocentrism in the low countries: A comparative perspective. *New Community*, 22, 401-416.
- Biltreyest, D. (1995a). *Hollywood in het avondland*. Brussel: VUBPress.
- Biltreyest, D. (1995b). Taalverwantschap, culturele affiniteit en economie: determinanten in het Europese fictie-aanbod. In P. Rutten & M. Hamers-Regimbal (Eds.), *Internationalization in Mass Communication and Cultural Identity* (pp.143-168). Nijmegen: ITS.
- Biocca, F.A. (1988). Opposing conceptions of the audience: The active and passive hemispheres of mass communication theory. In J.A. Anderson, (Ed), *Communication yearbook 11* (pp.51-80). Newbury Park: Sage
- Blalock, H.M. (1967). *Toward a theory of minority group relations*. Londen: Wiley.
- Bollen, K.A. (1989). *Structural equations with latent variables*. New York: Wiley.
- Bouwman, H. (1987). *Televisie als cultuurschepper*. Amsterdam: VU-uitgeverij.
- Bouwman, H., Meier, U., & Nelissen, P. (1987). Culturele indicatoren 1980-1985. *Massacommunicatie*, 15, 18-35.
- Bouwman, H., & Signorielli, N. (1985). A comparison of American and Dutch programming. *Gazette*, 35, 93-108.
- Bovenkerk, F. (1978). Rassendiscriminatie bij misdaadverslaggeving in de pers. In F. Bovenkerk (Ed.), *Omdat zij anders zijn: Patronen van rassendiscriminatie in Nederland* (pp.119-135). Amsterdam: Boom.
- Browne, M.W., & Cudeck, R. (1993). Alternative ways of assessing model fit. In K.A. Bollen & J. Scott Long, *Testing structural equation models* (pp.136-162). Londen: Sage.
- Bulck, J. van den (1995). The selective viewer. Defining (Flemish) viewer types. *European Journal of Communication*, 10, 147-177.
- Bulck, J. van den (1996). *Kijkbuiskennis. De rol van televisie in de sociale en cognitieve constructie van de realiteit*. Amersfoort: Acco.
- Carlson, J. (1983). Crime show viewing by preadults: the impact on attitudes toward civil liberties. *Communication Research*, 10, 529-552.
- Carveth, R., & Alexander, A. (1985). Soap opera viewing motivations and the cultivation process. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 29, 259-273.
- CBS - Centraal Bureau voor de Statistiek (1985). Nadere analyse van onrustgevoelens in verband met criminaliteit. *Maandstatistiek voor justitie, politie en brandweer*, 6, 8-22.
- CBS - Centraal Bureau voor de Statistiek (1990). *Statistisch jaarboek 1990*. Voorburg: CBS.
- CBS - Centraal Bureau voor de Statistiek (1991). *Statistisch jaarboek 1991*. Voorburg: CBS.

- CBS - Centraal Bureau voor de Statistiek (1992). *Statistisch jaarboek 1992*. Voorburg: CBS.
- CBS - Centraal Bureau voor de Statistiek (1993). *Statistisch jaarboek 1993*. Voorburg: CBS.
- CBS - Centraal Bureau voor de Statistiek (1994). *Statistisch jaarboek 1994*. Voorburg: CBS.
- CBS - Centraal Bureau voor de Statistiek (1995). *Statistisch jaarboek 1995*. Voorburg: CBS.
- CBS - Centraal Bureau voor de Statistiek (1996). *Statistisch jaarboek 1996*. Voorburg: CBS.
- CBS - Centraal Bureau voor de Statistiek (1999). URL: www.cbs.nl/nl/statline.
- Cebuco (1991-1996). *Dagbladen Oplage Specificatie*. Amsterdam: Cebuco.
- Coenders, M., & Scheepers, P. (1998). Support for ethnic discrimination in the Netherlands 1979-1993: Effects of period, cohort, and individual characteristics. *European Sociological Review* 14(4), 405-422.
- Cozijn, C., & Dijk, J.J.M. van (1976). *Onrustgevoelens in Nederland*. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Croteau, D., & Hoynes, W. (1997). *Media/Society: Industries, images, and audiences*. Thousand Oaks, Californië: Pine Forge Press.
- Dijk, T. van (1983). *Minderheden in de media. Een analyse van de berichtgeving over etnische minderheden in de dagbladpers*. Amsterdam: SUA.
- Dijk, T. van (1987). *Communicating racism: Ethnic prejudice in thought and talk*. Londen: Sage.
- Dijk, T. van (1988). Semantics of a press panic: The Tamil 'invasion'. *European Journal of Communication*, 3, 167-187.
- Dijk, T. van (1991). *Racism and the press*. Londen: Routledge.
- Dijk, T. van (1993). *Elite discourse and racism*. Londen: Routledge.
- Donselaar, J. van & Praag, C. van (1983). *Stemmen op de Centruumpartij: De opkomst van anti-vreemdelingen partijen in Nederland*. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden.
- Doob, A.N., & Macdonald, G.E. (1979). Television viewing and fear of victimization: is the relation causal? *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 170-179.
- Eisinga, R.N., & Scheepers, P.L.H. (1989). *Etnocentrisme in Nederland: Theoretische en empirische modellen*. Nijmegen: ITS.
- Eisinga, R., Felling, A., Peters, J., Scheepers, P., Schreuder, O., Konig, R., & Jacobs, E. (1992). *Religion in Dutch society. Documentation of a national survey on religious and secular attitudes in 1990*. Amsterdam, The Netherlands: Steinmetz Archive.
- Eisinga, R., Scheepers, P., & Snippenburg, L. van (1991). The standardized effect of a compound of dummy variables or polynomial terms. *Quality & Quantity*, 25, 103-114.
- Entman, R.M. (1990). Modern racism and the images of black in local television news. *Critical Studies in Mass Communication*, 7, 332-345.
- Entman, R.M. (1992). Blacks in the news: Television, modern racism and cultural change. *Journalism Quarterly*, 69, 341-361.
- Erikson, R., Goldthorpe, J.H., & Portocarero, L. (1983). Intergenerational class mobility and the convergence thesis: England, France and Sweden. *British Journal of Sociology*, 34, 303-343.
- Fabert, J.M.W., & Hageaars, J.A.P. (1980). Causaliteit. In J.H.G. Segers & J.A.P. Hageaars (Eds.), *Sociologische onderzoeksmethoden. Deel II: Technieken van causale analyse* (pp.3-25). Assen: Van Gorcum.
- Frissen, V. (1992). *Veelkijken als sociaal handelen. Een empirisch onderzoek naar het verschijnsel veel televisiekijken in Nederland*. Nijmegen: ITS/KUN.

- Fujioka, Y. (1999). Television portayals and African-American stereotypes: Examination of television effects when direct contact is lacking. *Journalism & Mass Communication Quaterly*, 76, 52-75.
- Gemeente Nijmegen (1994). *Sociale atlas*. Nijmegen: Afdeling Onderzoek, Dienst Sociale Zaken.
- Gemeente Nijmegen (1995). *Sociale atlas*. Nijmegen: Afdeling Onderzoek, Dienst Sociale Zaken.
- Gemeente Nijmegen (1996). *Sociale atlas*. Nijmegen: Afdeling Onderzoek, Dienst Sociale Zaken.
- Gerbner, G. (1967). An institutional approach to mass communication research. In L. Thayer (Ed.), *Communication: Theory and research. Proceedings of the first international symposium* (pp.429-445). Thomas: Springfield, Illinois.
- Gerbner, G. (1969a). Institutional pressures upon mass communicators. In P. Halmos (Ed.), *Sociology of mass media communicators. The sociological review monograph*, 13, (pp.205-248). Keele: Keele University.
- Gerbner, G. (1969b). Toward 'Cultural Indicators': The analysis of mass mediated public message systems. In G. Gerbner, O. Holsti, K. Krippendorf, W.J. Paisley & P. Stone (Eds), *The analysis of communication content, developments in scientific theories and computer techniques* (pp.123-132). Londen: John Wiley.
- Gerbner, G. (1973). Cultural Indicators: The third voice. In G. Gerbner, L. Gross & W.H. Melody (Eds.), *Communications technology and social policy* (pp.555-573). New York: John Wiley & Sons.
- Gerbner, G. (1979). Television's infuence on values and behaviour. *Massacommunicatie*, 7, 215-222.
- Gerbner, G. (1995). Casting and fate. Women and minorities on television drama, game shows and news. In E. Hollander, C. van der Linden & P. Rutten (Eds.), *Communication, culture, community. Liber amicorum James Stappers* (pp.125-135). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Gerbner, G. & Gross, L. (1976). Living with television: The violence profile. *Journal of Communication*, 26, 173-199.
- Gerbner, G. & Gross, L. (1976). The scary world of tv's heavy viewer. *Psychology Today*, 9, 41-45, 89.
- Gerbner, G., Gross, L., Eeley, M.F., Jason-Beeck, M., Jeffries-Fox, S., & Signorielli, N. (1977). Television violence profile no. 8: The highlights. *Journal of Communication*, 27, 171-180.
- Gerbner, G., Gross, L., Jason-Beeck, M., Jeffries-Fox, S., & Signorielli, N. (1978). Television violence profile no. 9: The highlights. *Journal of Communication*, 28, 176-207.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., & Signorielli, N. (1980). The mainstreaming of America: Violence profile no.11. *Journal of Communication*, 30, 10-29.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., & Signorielli, N. (1981). A curious journey into the scary world of Paul Hirsch. *Communication Research*, 8, 39-72.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., & Signorielli, N. (1982). Charting the mainstream: Television's contributions to political orientations. *Journal of Communication*, 2, 100-127.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., & Signorielli, N. (1986). Living with television: The dynamics of the cultivation process. In J. Bryant & D. Zillmann (Eds.), *Perspectives on media effects* (pp.17-40). Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M. & Signorielli, N. (1994). Growing up with television: the cultivation perspective. In J. Bryant & D. Zillman (Eds.), *Media Effects. Advances in Theory and Research* (pp. 17-41). Hillsdale, New Jersey: LEA.

- Gerbner, G., Gross, L., Signorielli, N., Morgan, M., & Jackson-Beeck, M. (1979). The demonstration of power: Violence profile 10. *Journal of Communication*, 29, 177-196.
- Goldstein, H., Rasbash, J., Plewis, I., Draper, D., Browne, W., Yang, M., Woodhouse, H. & Healy, M. (1998). *A user's guide to MLwiN*. Londen: Institute of Education/University of London.
- Graaf, N.D. de (1993). *Sociale en culturele situatie Nijmegen 1991-1993*. Amsterdam: Steinmetz Archief.
- Gross, L., & Jeffries-Fox, S. (1978). 'What do you want to be when you grow up, little girl?' In G. Tuchman, A. Kaplan Daniels & J. Benet (Eds.), *Heart and home: Images of women in the mass media* (pp.240-265). New York: Oxford University Press.
- Grotenhuis, M. te, & Scheepers, P. (1995). *Sociaal-culturele situatie van de Nijmeegse bevolking 1994*. Amsterdam: Steinmetz Archief.
- D'Haenens, L., & Soens, A. (1996). Multiculturalisme in het programma-aanbod van de openbare omroep: Een Doorlichting. In L. d'Haenens & F. Saeys (Eds.), *Media & Multiculturalisme in Vlaanderen* (pp.123-139). Gent: Academia Press.
- Hagendoorn, L. (1995). Intergroup biases in multiple group systems: The perception of ethnic hierarchies in the Netherlands. *European Review of Social Psychology*, 6, 199-228.
- Hagenaars, J.A.P., & Segers, J.H.G. (1980). Onderzoeksontwerp. In J.H.G. Segers & J.A.P. Hagenaars (Eds.), *Sociologische onderzoeksmethoden. Deel II: Technieken van causale analyse* (pp.27-91). Assen: Van Gorcum.
- Hardy, M.A. (1993). *Regression with dummy variables*. Londen: Sage.
- Hawkins, R.P., & Pingree, S. (1980). Some processes in the cultivation effect. *Communication Research*, 7, 193-226.
- Hawkins, R.P., & Pingree, S. (1981). Uniform messages and habitual viewing: Unnecessary assumptions in social reality effects. *Human Communication Research*, 7, 291-301.
- Hawkins, R.P., & Pingree, S. (1982). Television's influence on social reality. In D. Pearl, L. Bouthilet & J. Lazar (Eds.), *Television and behavior: Ten years of scientific progress and implications for the eighties. Volume II, technical reviews*. Rockville, MD: US Department of Health and Human Services.
- Hawkins, R.P., & Pingree, S. (1990). Divergent psychological processes in constructing social reality from mass media content. In N. Signorielli & M. Morgan (Eds.), *Cultivation analysis directions in media effects research* (pp.35-70). Londen: Sage.
- Hawkins, R.P., Pingree, S., & Adler, I. (1987). Searching for cognitive processes in the cultivation effect. Adult and adolescent samples in the United States and Australia. *Human Communication Research*, 13, 553-577.
- Hirsch, P.M. (1980). The 'scary world' of the nonviewer and other anomalies; A reanalysis of Gerbner et al.'s findings of cultivation analysis. Part I. *Communication Research*, 7, 403-456.
- Hirsch, P.M. (1981a). On not learning from one's own mistakes: A reanalysis of Gerbner, et al.'s findings on cultivation analysis. Part II. *Communication Research*, 8, 3-37.
- Hirsch, P.M. (1981b). Distinguishing good speculation from bad theory: Rejoinder to Gerbner et al. *Communication Research*, 8, 73-95.
- Hoskins, C. & Mirus, R. (1990). Television fiction made in USA. In P. Larsen (Ed.), *Import/Export: international flow of television fiction. Reports and papers on mass communication, no. 104* (pp. 83-90). UNESCO.
- Hughes, M. (1980). The fruits of cultivation analysis: a re-examination of the effects of television watching on fear of victimization, alienation and the approval of violence. *Public Opinion Quarterly*, 44, 287-302.

- Hustings, M. (1992). *Amerikanisering van het Nederlandse televisie-aanbod*. Nijmegen: Instituut voor Massacommunicatie.
- Jaccard, J., & Wan, C.K. (1996). *LISREL approaches to interaction effects in multiple regression*. Londen: Sage.
- Jöreskog, K.G., & Sörbom, D. (1989). *LISREL 7 user's reference guide*. Chicago: Scientific Software.
- Jöreskog, K.G., & Sörbom, D. (1996). *LISREL 8 user's reference guide*. Chicago: Scientific Software International.
- Konig, R., Niehof, J., Smeenk, W., & Vergeer, M. (1996). *Sociaal-culturele ontwikkelingen in Nijmegen 1996*. Amsterdam: Steinmetz Archief.
- Lammers, J., & Eisinga, R. (1995). Panelonderzoek. In H. Hüttner, K. Renckstorff, & F. Wester, *Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap* (pp.294-314). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Leurdijk, A. (1997). Het mediadiscours over de multiculturele samenleving. In J. Servaes & V. Frissen (Eds.), *De interpretatieve benadering in de communicatiewetenschap, theorie, methodologie en casestudies* (pp.209-227). Amersfoort: Acco.
- Leurdijk, A. (1999). *Televisiejournalistiek over de multiculturele samenleving*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- LeVine, R.A., & Campbell, D.T. (1972). *Ethnocentrism: Theories of conflict, ethnic attitudes, and group behavior*. New York: Wiley.
- Lubbers, M., Scheepers, P., & Wester, F. (1998). Ethnic minorities in Dutch newspapers 1991-5, *Gazette*, 60, 415-431.
- McQuail, D. (1997). *Audience analysis*. Londen: Sage.
- Martindale, C. (1990). Changes in newspaper images of black Americans. *Newspaper Research Journal*, 40-50.
- McCombs & Shaw (1972). The agenda-setting function of mass media. *Public Opinion Quarterly*, 36, 176-187.
- Moghaddam, F.M., & Stringer, P (1986). Trivial and important criteria for social categorization in the minimal group paradigm. *Journal of Social Psychology*, 126(3), 345-354.
- Morgan, M. (1983). Symbolic victimization and real-world fear. *Human Communication Research*, 9, 146-157.
- Morgan, M. (1984). Heavy television viewing and perceived quality of life. *Journalism Quarterly*, 61, 499-504+740.
- Morgan, M. (1986). Television and the erosion of regional diversity. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 30, 123-139.
- Morgan, M., & Signorielli, N. (1990). Cultivation Analysis: Conceptualization and methodology. In N. Signorielli & M. Morgan (Eds.), *Cultivation Analysis. New Directions in Cultivation Research* (pp.13-34). Londen: Sage.
- Noelle-Neumann, E. (1973). Return to the concept of powerfull media. *Studies of Broadcasting*, 9, 67-112.
- NOS-KLO (1994). *Jaaroverzicht continu kijkonderzoek - 1993*. Hilversum: NOS-KLO.
- NOS-KLO (1995). *Jaaroverzicht continu kijkonderzoek - 1994*. Hilversum: NOS-KLO.
- Oliver, M.B. (1994). Portrayals of crime, race, and aggression in "reality-based" police shows: A content analysis. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 38, 179-192.
- Pettigrew, T.F. (1958). Personality and sociocultural factors in intergroup attitudes: A cross-national comparison. *Journal of Conflict Resolution*, 2, 29-42.

- Pettigrew, T.F., Allport, G.W., & Barnett, E.O. (1958). Binocular resolution and perception of race in South Africa. *British Journal of Psychology*, *49*, 265-278.
- Petty, R.E., & Cacioppo, J.T. (1986). *Communication and persuasion: Central and peripheral routes to attitude change*. New York: Springer.
- Pfau, M., Mullen, L.J., Deidrich, T., & Garrow, K. (1995). Television viewing and the public perceptions of attorneys. *Human Communication Research*, *21*, 307-330.
- Pfau, M., Mullen, L.J., & Garrow, K. (1995). The influence of television viewing on public perceptions of physicians. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, *39*, 441-458.
- Pieterse, H., Scheepers, P., & Ven, J. van der (1991). Religious beliefs and ethnocentrism, a comparison between the Dutch and the white church-going South-Africans. *Journal of Empirical Theology*, *4*, 64-85.
- Popper, K.R. (1959). *The logic of scientific discovery*. Londen: Hutchinson.
- Potter, W.J. (1986). Perceived reality and the cultivation hypothesis. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, *30*, 159-174.
- Potter, W.J. (1988). Perceived reality in television effects research. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, *32*, 23-41.
- Potter, W.J. (1991a). Examining cultivation from a psychological perspective. Component subprocesses. *Communication Research*, *18*, 77-102.
- Potter, W.J. (1991b). The linearity assumption in cultivation research. *Human Communication Research*, *17*, 562-583.
- Potter, W.J. (1991c). The relationships between first- and second-order measures of cultivation. *Human Communication Research*, *18*, 92-113.
- Potter, W.J. (1993). Cultivation theory and research. A conceptual critique. *Human Communication Research*, *19*, 564-601.
- Potter, W.J. (1994). Cultivation theory and research. A methodological critique. *Journalism Monographs*, October 1994, (Serial no.147).
- Potter, W.J., & Chang, I.C. (1990). Television exposure measures and the cultivation hypothesis. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, *34*, 335-350.
- Potter, W.J., Vaughan, M.W., Warren, R., Howley, K., Land, A., & Hagemeyer, J.C. (1995). How real is the portrayal of aggression in television entertainment programming? *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, *39*, 496-516.
- Renckstorf, K. (1994). *Mediagebruik als sociaal handelen. Een handelings theoretische benadering voor communicatiewetenschappelijk onderzoek*. Nijmegen: ITS/KUN.
- Roe, K., Messing, V., Vandenbosch, H., & Bulck, J. van den (1996). Television game show viewers: A cultivated audience? *Communications. The European Journal of Communication Research*, *21*, 49-64.
- Ross, K. (1996). *Black and white media. Black images in popular film and television*. Cambridge: Polity Press.
- Rouner, D. (1984). Active television viewing and the cultivation hypothesis. *Journalism Quarterly*, *61*, 168-174.
- Rubin, A.M., Perse, E.M., & Taylor, D.S. (1988). A methodological investigation of cultivation. *Communication Research*, *15*, 107-134.
- Rutten, P. (1992). *Hitmuziek in Nederland, 1960-1985*. Amsterdam: Otto Cramwinkel.
- Rutten, P. (1994). De culturele-indicatorenbenadering in de veranderende communicatiewetenschap. In F. van Raaij, G. Schuijt, J. Stappers, J. Wieten, C. van Woerkum & C. van der

- Linden (Eds.), *Communicatie en informatie. Een stand van zaken* (pp.107-135). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Scheepers, P. (1995). *Maatschappelijke vooroordelen in perspectief*. Nijmegen: ITS.
- Scheepers, P. (1996). Etnocentrisme en rechts-extremisme. Reacties op de komst en aanwezigheid van etnische minderheden. In H.B.G. Ganzeboom & W.C. Ultee (Eds.), *De sociale segmentatie van Nederland in 2015. Voorstudies en achtergronden. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid* (pp.247- 299). Den Haag: SDU.
- Scheepers, P., & Coenders, M. (1996). Trends in etnische discriminatie in Nederland 1980-1993. *Justitiële Verkenningen*, 22(3), 8-25.
- Scheepers, P., Eisinga, R., & Linssen, E. (1994). Etnocentrisme in Nederland: Veranderingen bij kansarme en/of geprivilegeerde groepen? *Sociologische Gids*, 41, 185-201.
- Scheepers, P., Felling, A., & Peters, J. (1990). Social conditions, authoritarianism, and ethnocentrism. *European Sociological Review*, 6(1), 15-29.
- Scheepers, P., Felling, A., & Peters, J. (1992). Anomie, authoritarianism and ethnocentrism: update of a classic theme and an empirical test. *Politics and the Individual*, 2(1), 43-60.
- Scheepers, P., Schmeets, H., & Felling, A. (1997). Fortress Holland? Support for ethnocentric policies among the 1994-electorate of the Netherlands. *Ethnic and Racial Studies*, 20, 145-159.
- Scheepers, P., Verberk, G., & Felling, A. (2000). Attitudes towards ethnic minorities and support for ethnic discrimination, an empirical test of simultaneously tested theoretical models. In Franck, R. (Ed.) *The explanatory power of explanatory models*. Kluwer Academic Publishers.
- Schelfhout, E., & Verstraeten, H. (Eds.), *De rol van de media in de multiculturele samenleving*. Brussel: VUBPress.
- SCP - Sociaal en Cultureel Planbureau (1996). *Sociaal en cultureel rapport 1996*. Rijswijk: SCP.
- Servaes, J., & Tonnaer, C. (1992). *De nieuwsmarkt: Vorm en inhoud van de internationale berichtgeving*. Groningen: Wolters Noordhoff.
- Shadid, W.A., & Koningsveld, P.S. van (eds.) (1999). *Beeldvorming en interculturele communicatie* (pp.61-77). Tilburg: Tilburg University Press.
- Shrum, L.J. (1995). Assessing the social influence of television: A social cognition perspective on cultivation effects. *Communication Research*, 22, 402-429.
- Shrum, L.J. (1996). Psychological processes underlying cultivation effects. Further tests of construct accessibility. *Human Communication Research*, 22, 482-509.
- Smooha, S. (1987). Jewish and Arab ethnocentrism in Israel. *Ethnic and Racial Studies*, 10, 1-26.
- Sniderman, P.M., & Carmines, E.G. (1997). *Reaching beyond race*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sparks, G.G., & Ogles, R.M. (1990). The difference between fear of victimization and the probability of being victimized: Implications for cultivation. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 34, 351-358.
- Srole, L. (1956). Social integration and certain corrolaries. *American Sociological Review*, 21, 709-716.
- Stappers, J. (1984). De eigen aard van televisie. Tien stellingen over cultivatie en culturele indicatoren. *Massacommunicatie*, 12, 249-258.
- Stappers, J.G., Reijnders, A.D., & Möller, W.A.J. (1990). *De werking van de massamedia. Een overzicht van inzichten*. Amsterdam: Arbeiderspers.

- Stilling, E.A. (1997). The electronic melting pot hypothesis: The cultivation of acculturation among Hispanics through television viewing. *The Howard Journal of Communication*, 8, 77-100.
- Suudi, R., & Burgermeestre, C. (1991). *Waar blijft de allochtone journalist. De positie van allochtonen journalisten op de arbeidsmarkt en de stand van zaken bij de opleidingen voor de journalistiek*. Amsterdam: Werkgroep Migranten en Media van de NVJ.
- Swanborn, P.G. (1982). *Schaaltechnieken. Theorie en praktijk van acht eenvoudige procedures*. Meppel: Boom.
- Tacq, J.J.A. (1984). *Causaliteit in sociologisch onderzoek: Een beoordeling van causale analysetechnieken in het licht van wijsgerige opvattingen over causaliteit*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Tajfel, H. (1970). Experiments in intergroup discrimination. *Scientific American*, 223(5), 96-102.
- Tajfel, J.J.A., Billig, M.G., Bundy, R.P., & Flament, C. (1971). Social categorization and intergroup behaviour. *European Journal of Psychology*, 1, 149-178.
- Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tajfel, H., & Turner, J. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp.33-47). Monterey, Californië: Brooks/Cole.
- Taylor, D.M., & Moghaddam, F.M. (1987). *Theories of intergroup relations. International social psychological perspectives*. Londen: Praeger.
- Tesser, P.T.M., Praag, C.S. van, F.A. van, Dugteren, L.J. van, Herweijer & Wouden, H.C. van der (1995). *Rapportage minderheden 1995*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Tichenor, P.J., Donohue, G.A., & Olien, C.N. (1970). Mass media flow and differential growth in knowledge. *Public Opinion Quarterly*, 34, 159-170.
- Top, B., & Doppert, M. (1993). *Balance or blunder. Recommendations for reporting on migrants*. Amsterdam: Werkgroep Migranten en Media van de NVJ.
- Veenman, J. (1994). *Participatie in perspectief. Ontwikkelingen in de sociaal-economische positie van zes allochtone groepen in Nederland*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Verberk, G. (1999). *Attitudes towards ethnic minorities. Conceptualizations, measurements, and models*. Amsterdam: Thela Thesis.
- Verberk, G., & Scheepers, P. (1999). Education, attitudes towards ethnic minorities and opposition to affirmative action. In L. Hagendoorn & S. Nekuee, *Education and Racism. A Cross National Inventory of Positive Effects of Education on Ethnic Tolerance* (pp. 163-209). Brookfield: Ashgate.
- Vergeer, M., Lubbers, M., & Scheepers, P. (2000). Exposure to newspapers and attitudes towards ethnic minorities: A longitudinal analysis. *The Howard Journal of Communications*, 11(2), 127-143.
- Vergeer, M., Rutten, P., & Scheepers, P. (1996). Cultivatietheorie in een veranderd medialandschap. Overzicht van eerdere studies en een toetsing voor een middelgrote stad. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 24, 120-151.
- Vergeer, M., & Scheepers, P. (1998). Publieke versus commerciële programmering: Effecten van blootstelling aan televisie op subjectief ervaren etnische dreiging In H. Verstraeten & E. Schelfhout (Eds.), *De rol van de media in de multiculturele samenleving* (pp.271-292). Brussel: VUBPress.

Vergeer, M., & Scheepers, P. (1999). Blootstelling aan media en subjectief ervaren etnische dreiging. In W.A. Shadid & P.S. van Koningsveld (eds.) (1999). *Beeldvorming en interculturele communicatie* (pp.61-77). Tilburg: Tilburg University Press.

Vochteloo, M., & Emons, J. (1995). Diversiteit in beeld: Een model voor onderzoek naar diversiteit van het programma-aanbod op televisie. In K. Renckstorf, P. Hendriks Vettehen, Y. Need & L. van Snippenburg (Eds.), *Communicatiewetenschappelijke bijdragen 1994-1995* (pp.49-73). Nijmegen: ITS.

Webster & Wakshlag (1985). Measuring exposure to television. In D. Zillmann & J. Bryant (Eds.), *Selective exposure to communication* (pp.35-62). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Curriculum Vitae

Maurice Vergeer, geboren 1 maart 1965 te Nijmegen, sloot in 1984 de middelbare school af met een Atheneum-A diploma. Na de vervulling van anderhalf jaar militaire dienst koos hij alsnog voor de wetenschap aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Na een jaar sociologie koos hij voor het doctoraalprogramma van communicatiewetenschap. Daar specialiseerde hij zich voornamelijk in kwantitatief onderzoek.

In maart 1992 studeerde hij af als communicatiewetenschapper. Zijn doctoraalscriptie op het gebied van de kleinschalige massacommunicatie *Lokalisme en lokale media. Een empirische studie naar blootstelling aan lokale media* ontving de VSOM-prijs voor beste scriptie van 1992. Daarna werkte hij tot 1996 bij dezelfde vakgroep als onderzoeker en docent op de gebieden van 'kleinschalige massacommunicatie' en 'massacommunicatie en cultuur'. In die periode publiceerde hij voornamelijk over kleinschalige massacommunicatie (o.a. De doden van ver. Geografische reikwijdte van informatie-interesse en het gebruik van lokale media, 1993, *Massacommunicatie*, 21, 102-119).

Vanaf 1997 werkt hij bij de sectie Methoden en Technieken van de faculteit der Sociale Wetenschappen als docent voor de faculteit der Sociale Wetenschappen. Sinds september 1998 is hij bij dezelfde sectie werkzaam als universitair docent voor de faculteit der Beleidswetenschappen. Hoewel hij het kwantitatieve onderzoeksterrein niet heeft verlaten, heeft hij zijn onderzoeksterrein uitgebreid naar meer kwalitatieve en meer participatieve manieren van onderzoek zoals 'group model'-building, probleemstructurering, beleidsanalyse en spelsimulatie.